

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 87^ο | ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ-ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2024 | ΑΡΙΘ. 807

«Η ζωή στη Γη και στο πλανητικό μας σύστημα»

«Αυτοί δὲν υπέκυψαν...

Τό “Λευκό Ρόδο” στη ναζιστική Γερμανία»

«Οι ἀρχές τῆς ἐδῶ παιδείας
καὶ ἡ παντοτινὴ ἰερὴ ἀποστολή της»

ΚΟΣΜΟΣ ΠΑΓΕΡΟΣ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΩΠΟΣ
Γ.Β.Μ. 175

ΑΥΤΟΙ ΔΕΝ ΥΠΕΚΥΨΑΝ...
ΤΟ «ΛΕΥΚΟ ΡΟΔΟ» ΣΤΗ ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ
ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ 177

ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΔΩ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ
Η ΠΑΝΤΟΤΙΝΗ ΙΕΡΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ 201

Η ΖΩΗ ΣΤΗ ΓΗ ΚΑΙ ΣΤΟ ΠΛΑΝΗΤΙΚΟ ΜΑΣ
ΣΥΣΤΗΜΑ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ 213

ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ
ΠΕΤΡΟΣ-ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΜΠΟΖΩΝΗΣ
ΗΛΙΑΣ Κ. ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ ΚΑΙ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ 217

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Τιμή τεύχους 2,5€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικού 15€
Έξωτερικού 30€
Κύπρου 20€

Έκδότης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»

Καρύτση 14, 105 61 Αθήναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος

Θεληξινόνας 1, 166 74 Γλυφάδα, e-mail: tsentosg@gmail.com

Η Έπιτροπή επιφυλάσσει σέ έαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της όποιοδήποτε χειρόγραφο. Χειρόγραφα, δημοσιεύόμενα ή μή, δέν έπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Print & Packaging House

Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυθο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967
www.lyhnia.com, info@lyhnia.com

Τόπος έκδοσης: Άθήνα, Ιούλιος - Αύγουστος 2024

Εικόνα έξωφύλλου: Μέρος του μνημείου πρòς τιμήν του «Λευκού Ρόδου» μπροστά από τό Πανεπιστήμιο Ludwig Maximilian του Μονάχου, όπου μέρος του θιθόστρωτου έχει διαμορφωθεί, ώστε νά εικονίζει φυλλόαδια ριγμένα στο έδαφος.

ΚΟΣΜΟΣ ΠΑΓΕΡΟΣ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΩΠΟΣ

Η «κλιματική αλλαγή» πλανάται σαν καθημερινή απειλή. Φοβάται και ανησυχεί, και ασφαλώς όχι χωρίς λόγο, ο σύγχρονος άνθρωπος. Για την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος, για την επερχόμενη καταιγίδα από τις βαθιές αλλαγές στις κλιματικές συνθήκες που ο ίδιος προκάλεσε. Πρόκειται για μια σοβαρή απειλή, όχι όμως τη μοναδική. Ο διάσημος Γάλλος φιλόσοφος και παλαιοντολόγος Τεγιάρ ντε Σαρντέν (Teillard de Chardin) έκανε λόγο για μια άλλη απειλή, ακόμα πιο τρομερή: «*Η αληθινή απειλή για τον άνθρωπο δεν είναι το πάγωμα της γης, αλλά ένας κόσμος παγερός, έσωτερικά απρόσωπος*».

«*Παγερός κόσμος, έσωτερικά απρόσωπος*» είναι ο κόσμος χωρίς καρδιά. Ή μάλλον, ένας κόσμος που στά στήθη του δεν πάλλει μια σάρκινη, τρυφερή καρδιά, αλλά ένας σκληρός και παγερός λίθος. Γι' αυτόν τον κόσμο, χωρίς αγάπη, χωρίς συμπάθεια, χωρίς συμπόνοια για τον πλησίον, τον συνάνθρωπο, μίλησε ο Θεός με το στόμα του προφήτη Ίεζεκιήλ. Και υποσχέθηκε, με τη μεγάλη του εύσπλαχνία, ότι «*άφελῶ τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς ὑμῶν καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν σαρκίνην*» (Ισά' 26). Θὰ ἀφαιρέσω ἀπὸ τὸ σῶμά σας τὴν πέτρινη, σκληρὴ καρδιά σας καὶ θὰ σᾶς δώσω σάρκινη, εὐαίσθητη καρδιά.

Αὐτὸν τὸν παγερὸ κόσμο διαμορφώνει καὶ σήμερα ὁ μακρὰν τοῦ Θεοῦ, τραγικὸς καὶ ἐγωπαθὴς ἄνθρωπος, ποὺ περιορίζεται στὸν ἑαυτό του καὶ περιστρέφεται ἀδιάκοπα γύρω ἀπὸ τὸ ὑπερτροφικὸ ἐγὼ του. Δὲν νιώθει τὰ σκιρτήματα τῆς ἀνιδιοτελοῦς προσφορᾶς, τὴ χαρὰ τῆς ἀγάπης, τῆς συμπαραστάσεως στὸν πόνο τοῦ ἀδελφοῦ. Ἀναδιπλώνεται ἀδιάκοπα στὸν ἑαυτό του καὶ ἀποξενώνεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Γίνεται οὐσιαστικὰ ἀκοινωνητός, γιὰ τὴν ἀκρίβεια, στοιχεῖο ἀντικοινωνικό. Ἡ παγερότητά του κάνει τὴν κοινωνία, τὸν κόσμο

ὀλόκληρο, πολιτικὴ χώρα. Αὐτὴ εἶναι ἡ πιὸ μεγάλη απειλή. Τὸ πάγωμα τῆς ἀγάπης. Νὰ ζεῖ κανεὶς καὶ νὰ κινεῖται μέσα σ' ἕνα κόσμο παγερό, ἀπρόσωπο, τρομαγμένο, ἀνίσχυο, σὰν νὰ δέχθηκε στὸ πρόσωπό του φύσημα νεκροκεφαλῆς.

Σὲ παλαιότερη συνάντηση κορυφῆς στὸ Παρίσι, ἀπὸ τριάντα διασίμους ἐπιστήμονες καὶ διανοητές, ἀνάμεσά τους καὶ ἔξι Νόμπελ, ἐξετάσθηκε τὸ μεγάλο πρόβλημα τοῦ φόβου. Σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῶν συζητήσεων δύο ἐρωτήματα κυριάρχησαν: Ἡ ἐπιβίωση τῆς ἀνθρωπότητας καὶ ἡ κρίση τῶν ἀξιών. Πῶς ὁ ἄνθρωπος θὰ μπορέσει νὰ ζήσει στὴν ἐποχὴ τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης; Πῶς θὰ ἀντιμετωπίσει μερικὲς ἀναπόφευκτες συνέπειες τῆς τεχνικῆς προόδου;

Εἶναι πράγματι ἕνα φαινόμενο ἀνησυχητικό. Φθάσαμε στὸ σημεῖο, παρὰ τὴς καυχησιολογίας μας, νὰ μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ νὰ μᾶς συνέχει, ὡς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ἕνα πρόβλημα, ἡ ἐπιβίωσή μας. Πῶς θὰ ἐπιζήσουμε ἀπὸ τὴν επερχόμενη καταιγίδα ποὺ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι προκαλέσαμε. Καὶ ἡ καταιγίδα αὐτὴ μᾶς βρίσκει περιπλανώμενους στοὺς δρόμους, γιὰτὶ ἐγκαταλείψαμε τὸ σπίτι τοῦ Πατέρα. Ἐγκαταλείψαμε τὸν Θεὸ καὶ τὴς αἰώνιες ἀξίες ποὺ ἐκπροσωπεῖ τὸ θεῖο. «*Ἄστεγοι μείναμε, γυμνοὶ σ' ἀγριοβόρι καὶ στὴν παγωνιά καὶ μάταια*

ἀναζητήσαμε μιὰ ἀπάνεμη γωνιά» (Στ. Μπολέτσης).

Μπορεί ο άνθρωπος να ζήσει σωστά και ισορροπημένα μέσα σ' αυτή την παγωνιά, στο άγχωτικό κλίμα που του δημιουργεί ή αποστασία από τον Θεό; Τοξινώνει την ψυχή του με την άρνηση των αξιών, μολύνεται μέσα στα τέλματα της αναισχυντίας, ναρκώνεται από τα παρασθησιογόνα της υλιστικοκρατούμενης εποχής μας. Και το αποτέλεσμα; Άρροπεθαίνει άβοήθητος. Γιατί άρνήθηκε τη μόνη άποτελεσματική βοήθεια. Πεθαίνει από πνευματική άσφυξία μέσα στην ήθικη μόλυνση, γιατί δεν έμαθε να έπικοινωνει με την πηγή του, τον Θεό.

μέσα σε μιὰ άπεριορίστη έμπιστοσύνη, θα στερηθείς τη δυνατότητα να σταθείς μπροστά σε μιὰ σοφία, σε μιὰ καλοσύνη, σε μιὰ υπέρτερη δύναμη και να προστατεύσεις τις σκέψεις σου. Δεν θα έχεις πια φύλακα πιστό ούτε φίλο στη μοναξιά σου. Άνθρωπε της άρνήσεως, αυτό, λοιπόν, είναι που θέλεις να άρνηθείς; Ποιος άλλος θα σου δώσει τη δύναμη; Καμμία ποτέ δύναμη δεν υπήρξε όμοια με αυτήν».

«Είναι ντροπή να πιστεύεις στον Θεό και να προσεύχεσαι», φωνάζουν κατά καιρούς οι άπιστοι, όλοι αυτοί που δεν γεύθηκαν την όμορφιά και τη δύναμη της έπικοινωνίας με τον ούράνιο Πατέρα. «Ντροπή να προσεύχεσαι...», κραύγαζαν οι άπιστοι; «Είναι τόσο

Φθάσαμε στο σημείο, παρὰ τις καυχησιολογίες μας, να μᾶς άπασχολεί και να μᾶς συνεχεί, ως το ύπ' άριθμὸν ἓνα πρόβλημα, ή έπιβίωσή μας. Πῶς θα έπιζηήσουμε από την έπερχόμενη καταγίδα που έμεις οί ἴδιοι προκαλέσαμε. Και ή καταγίδα αυτή μᾶς βρίσκει περιπλανώμενους στους δρόμους, γιατί έγκαταλείψαμε το σπίτι του Πατέρα. Έγκαταλείψαμε τον Θεό και τις αιώνιες αξίες που εκπροσωπεί το θεϊό. «Άστεγοι μείναμε, γυμνοί στ' άγριοβόρι και στην παγωνιά και μάτια αναζητήσαμε μιὰ ἀπάνεμη γωνιά» (Στ. Μπολέτσης).

Έκει καταντᾷ ο άνθρωπος, όταν ή μόνη άναξωογονητική και άποτοξινωτική δύναμη του πνευματικού οργανισμού, ή προσευχή, παραμερίζεται και περιφρονείται. Και το χειρότερο, χαρακτηρίζεται ως τοξίνη και όπιο! Τί αντίστροφή, αλήθεια, και διαστροφή! Να διαβάλλεται ή πίστη στον Θεό, ή πανίσχυρη αυτή δύναμη, την όποία ο άνθρωπος δεν θα έπρεπε να την αντικαθιστᾷ με τίποτα!

Θα αξίζει έδῶ να θυμηθούμε κάτι που φαίνεται άπίστευτο, γιατί βγήκε από το στόμα του μεγάλου άρνητή, του Νίτσε. Βγήκε σε στιγμές είλικρίνειας, που δεν λείπουν και στίς πιό σκληρυμένες ψυχές: «Εφόσον ποτέ πια δεν θα γνωρίζεις ούτε να προσεύχεσαι ούτε να λατρεύεις ούτε να βρίσκεις την άνάπαυσή σου

ντροπή να προσεύχεσαι», άπαντούσαν οι εύγενικές μορφές της πίστεως με το στόμα του γιατρού Καρρέλ, «όσο ντροπή είναι να ξεδιψᾷς και να άναπνέεις. Ο άνθρωπος έχει ανάγκη από τον Θεό, όπως έχει ανάγκη από το νερό και το όξυγόνο».

Δεν υπάρχει άλλη λύση. Ή ο άνθρωπος θα ξεδιψάσει τη βαθιά πνευματική του δίψα στα κρυστάλλινα νερά της πίστεως, της αγάπης, της προσευχής, της έλπίδας στον Ήσου Χριστό, την έλπίδα του κόσμου, και θα ζήσει στις φωτόλουστες κορυφές της άδελφοσύνης, ή θα τον φάει ο μολυσμένος κάμπος της παγερής άδιαφορίας και του μίσους.

G.B.M.

ΑΥΤΟΙ ΔΕΝ ΥΠΕΚΥΨΑΝ...

ΤΟ «ΛΕΥΚΟ ΡΟΔΟ» ΣΤΗ ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Η γνωστότερη κοινή φωτογραφία μελών του «Λευκού Ρόδου». Εικονίζονται τὰ ἀδέρφια Hans καὶ Sophie Scholl καὶ ὁ Christoph Probst.

ΜΕΡΟΣ Α΄

Μετὰ τὰ ἄρθρα μας στὰ δύο τελευταῖα τεύχη τῶν Ἀκτίνων γιὰ τὴ χριστιανικὴ ἀντίσταση στὸν Ναζισμό στὴν Αὐστρία¹, εἶναι καιρὸς νὰ στραφοῦμε σὲ αὐτοὺς τοὺς γενναίους οἱ ὅποιοι, ἀφορμώμε-

νοι καὶ ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ τους πίστη, ὑψώσαν τὸ ἀνάστημά τους ἐνάντια στὸν Ναζισμό, ὄχι πλέον στὴν Αὐστρία, ἀλλὰ μέσα στὸ στόμα τοῦ λύκου: στὴν ἴδια τὴ ναζιστικὴ Γερμανία.

Ὅταν μιλάμε σήμερα γιὰ χριστιανικὴ ἀντίσταση στὸν Ναζισμό στὴ ναζιστικὴ Γερμανία, ὁ νοῦς τῶν περισσοτέρων πηγαίνει ἀμέσως στὸ «Λευκὸ Ρόδο», μιὰ ἀντιστασιακὴ ὁργάνωση νέων ἀνθρώπων ποὺ τόλμησαν νὰ ὑψώσουν τὸ ἀνάστημά τους ἀπέναντι στὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ καθεστῶς, μὲ τὰ μέλη τῆς ἡγετικῆς τῆς ὁμάδας νὰ συλλαμβάνονται ἀπὸ τὴ Γκε-

¹ Γιάννη Κ. Τσέντου, «Αὐτοὶ δὲν ὑπέκυψαν... Χριστιανικὴ ἀντίσταση στὸν Ναζισμό στὴν Αὐστρία. Μέρος Α΄», Ἀκτίνες 805 (Μάιος-Ιούνιος 2024), σελ. 87-102 καὶ «Αὐτοὶ δὲν ὑπέκυψαν... Χριστιανικὴ ἀντίσταση στὸν Ναζισμό στὴν Αὐστρία. Μέρος Β΄», Ἀκτίνες 806 (Ιούλιος-Αὐγούστος 2024), σελ. 142-157.

Όταν μιλάμε σήμερα για χριστιανική αντίσταση στον Ναζισμό στη ναζιστική Γερμανία, ο νοῦς τῶν περισσοτέρων πηγαίνει ἀμέσως στό «Λευκὸ Ρόδο», μιά ἀντιστασιακὴ ὀργάνωση νέων ἀνθρώπων ποὺ τόλμησαν νὰ ὑψώσουν τὸ ἀνάστημά τους ἀπέναντι στό ἐθνικοσοσιαλιστικὸ καθεστῶς, μὲ τὰ μέλη τῆς ἡγετικῆς τῆς ομάδας νὰ συλλαμβάνονται ἀπὸ τὴ Γκεστάπο, νὰ καταδικάζονται σὲ θάνατο καὶ νὰ ὀδηγοῦνται στὴ λαμπτόμο τὸ 1943. Ἡ χριστιανικὴ πίστη τῶν μελῶν τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» ἦταν τόσο βαθιὰ καὶ διακηρυγμένη, καὶ ἐπιπλέον, ὅπως θὰ δοῦμε σὲ αὐτὴ τὴ μελέτη, τόσο ἀνοικτὰ καὶ ἀπροκάλυπτα παροῦσα στὰ κείμενα τῆς ἀντιστασιακῆς αὐτῆς ὀργάνωσης, ὥστε δὲν θὰ πρωτοτυπούσαμε καθόλου, ἂν χαρακτηρίζαμε τὸ «Λευκὸ Ρόδο» ὡς μιά χριστιανικὴ ἀντιστασιακὴ ὀργάνωση.

στάπο, νὰ καταδικάζονται σὲ θάνατο καὶ νὰ ὀδηγοῦνται στὴ λαμπτόμο τὸ 1943. Ἡ χριστιανικὴ πίστη τῶν μελῶν τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» ἦταν τόσο βαθιὰ καὶ διακηρυγμένη, καὶ ἐπιπλέον, ὅπως θὰ δοῦμε σὲ αὐτὴ τὴ μελέτη, τόσο ἀνοικτὰ καὶ ἀπροκάλυπτα παροῦσα στὰ κείμενα τῆς ἀντιστασιακῆς αὐτῆς ὀργάνωσης, ὥστε δὲν θὰ πρωτοτυπούσαμε καθόλου, ἂν χαρακτηρίζαμε τὸ «Λευκὸ Ρόδο» ὡς μιά χριστιανικὴ ἀντιστασιακὴ ὀργάνωση.

Ἡ συγκεκριμένη ὀργάνωση εἶναι πασίγνωστη στὴ Γερμανία καὶ διεθνῶς, ἂν καὶ ὄχι τόσο γνωστὴ ὅσο θὰ ἔπρεπε στὴν Ἑλλάδα². Πέραν τούτου, τὸ «Λευκὸ Ρόδο» παρουσιάζει ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον

γιά τοὺς Ἕλληνες ἀναγνώστες καὶ γιὰ ἕναν πρόσθετο λόγο: ὅτι ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ κεντρικὰ πρόσωπα τοῦ ἡγετικοῦ του πυρῆνα, ὁ Alexander Schmorell, ἦταν χριστιανὸς ὀρθόδοξος.

Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα, εἶναι φυσικὸ νὰ ἀρχίσουμε τὴν ἀναφορὰ μας στὴ χριστιανικὴ ἀντίσταση στον Ναζισμό στὴ ναζιστικὴ Γερμανία ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ «Λευκὸ Ρόδο». Καὶ θὰ τὸ κάνουμε, μὲ μιά ὅμως σημαντικὴ διευκρίνιση: ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἀντίσταση στον Ναζισμό στὴ ναζιστικὴ Γερμανία οὔτε μπορεῖ οὔτε ἐπιτρέπεται νὰ περιορίζεται στό «Λευκὸ Ρόδο». Αὐτὸ ὅμως μένει νὰ τὸ δοῦμε καὶ νὰ τὸ ἀναδείξουμε ἐν καιρῷ.

2 Σὲ αὐτὴν ἀναφερόταν κείμενο τοῦ Ἰωάννη Ἀγγελόπουλου στὶς σπῆλες τῶν Ἀκτίνων πρὸ πενταετίας ἐπιγραφόμενο «Δὲν θὰ σιωπήσουμε ποτέ» [*«Δὲν θὰ σιωπήσουμε ποτέ»*, *Ακτίνες 777* (Σεπτέμβριος Ὀκτώβριος 2019), σελ. 198-200], ἀπὸ τὸν τίτλο μικροῦ βιβλίου μὲ τὸ μεταφρασμένο στὰ ἑλληνικὰ κείμενο τῶν προκηρῦξεων τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» ποὺ εἶχε κυκλοφορήσει ἐκεῖνη τὴ χρονιά πρὸ ὀλίγων μηνῶν [*«Δὲν θὰ σιωπήσουμε ποτέ»*. *Οἱ προκηρῦξεις τοῦ Λευκοῦ Ρόδου (1942-1943)*, μτφ. Θεοδωρῆ Τσομιδῆ, Ἐκδόσεις Πατάκη, Ἀθήνα 2019, 80 σελ.].

Τὸ «Λευκὸ Ρόδο» καὶ ἡ δράση του

Πρὶν ἀπὸ ὅτιδήποτε ἄλλο, εἶναι σημαντικό νὰ ἔχουμε μιά εἰκόνα γιὰ τὸ «Λευκὸ Ρόδο», τὴ δράση καὶ τὴν ἱστορία του.

Ὁ ἡγετικὸς πυρῆνας τῆς ἀντιστασιακῆς ὀργάνωσης «Λευκὸ Ρόδο» (Weiße Rose) ἀποτελεῖτο ἀπὸ πέντε φοιτητὲς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου, τοὺς

Alexander Schmorell, Hans Scholl και Sophie Scholl, Willi Graf και Christoph Probst και έναν πανεπιστημιακό καθηγητή, τον Kurt Huber, ο οποίος προσχώρησε στην οργάνωση στην πορεία. Γύρω από αυτόν τον ήγετικό πυρήνα είχαν συσπειρωθεί αρκετοί ακόμα νέοι άνθρωποι στο Μόναχο, στη μεγάλη τους πλειοψηφία περί την ηλικία των είκοσι ετών, καθώς και φοιτητές από άλλες πόλεις, όπως η Ουλμ και το Άμβουργο.

Είναι εξαιρετικά δύσκολο να συλλάβει κανείς σήμερα το θάρρος που χρειαζόταν, για να τολμώσει κάποιος να υψώσει το ανάστημά του ενάντια στο παντοδύναμο εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς στη Γερμανία, όπου ακόμη και η παραμικρή επιφύλαξη απέναντι στον Έθνικοσοσιαλισμό θεωρείτο έκκεντρική ή και προδοτική πράξη, και το καθεστώς είχε απλωμένα τα δίχτυα του παντού. Ο Jürgen ή George Wittenstein (1919-2015), μέλος του ευρύτερου κύκλου του «Λευκού Ρόδου» που επέζησε του πολέμου και έζησε και εργάστηκε μεταπολεμικά ως ιατρός στην Αμερική, όπου και πέθανε το 2015, έγραφε πολύ αργότερα, όταν ένωσε την ανάγκη να καταγράψει τις αναμνήσεις του από το «Λευκό Ρόδο» το 1997:

«Πιστεύω ακράδαντα ότι κανένας που έχει μεγαλώσει στις Ήνωμένες Πολιτείες δεν μπορεί να κατανοήσει πλήρως πώς είναι να ζεις κάτω από μια απόλυτη δικτατορία. [...] Ποτέ άλλοτε δεν έχει υπάρξει τέτοιος απόλυτος έλεγχος, εκτός από τη Σοβιετική Ρωσία, την οποία ο Χίτλερ στην πραγματικότητα μιμήθηκε σε μεγάλο βαθμό. Η κυβέρνηση –ή μάλλον το κόμμα– ήλεγχε τα πάντα: τα μέσα ενημέρωσης, τα όπλα, την αστυνομία, τις ένοπλες δυνάμεις, το δικαστικό σύστημα, τις επικοινωνίες, τα ταξίδια, όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης από το νηπιαγωγείο μέχρι τα πανεπιστήμια, όλα τα πολιτιστικά και θρησκευτικά ιδρύματα. Η

πολιτική κατήχηση ξεκινούσε από πολύ νωρίς και συνεχιζόταν μέσω της Χιτλερικής Νεολαίας, με απώτερο σκοπό τον πλήρη έλεγχο του νοῦ. Τα παιδιά παροτρύνονταν στο σχολείο να καταγγέλλουν ακόμα και τους ίδιους τους γονείς τους για μειωτικά σχόλια για τον Χίτλερ ή τη ναζιστική ιδεολογία. Ο ίδιος ο έφηβος ξάδελφός μου, για παράδειγμα, απείλησε να καταγγείλει τον πατέρα του και μετά βίας κατάφερε να τον αποτρέψω να το κάνει, επισημαίνοντάς του ότι ο

Είναι εξαιρετικά δύσκολο να συλλάβει κανείς σήμερα το θάρρος που χρειαζόταν, για να τολμώσει κάποιος να υψώσει το ανάστημά του ενάντια στο παντοδύναμο εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς στη Γερμανία, όπου ακόμη και η παραμικρή επιφύλαξη απέναντι στον Έθνικοσοσιαλισμό θεωρείτο έκκεντρική ή και προδοτική πράξη, και το καθεστώς είχε απλωμένα τα δίχτυα του παντού.

ίδιος μπορεί να κατέληγε άπορος, αν ο πατέρας του συλλαμβανόταν και φυλακίζόταν. Η οργανωμένη αντίσταση ήταν πρακτικά αδύνατη. Δεν μπορούσε κανείς να μιλήσει ανοικτά, ακόμη και με στενούς φίλους, μη γνωρίζοντας ποτέ αν αυτοί ήταν κατάσκοποι ή συνεργάτες των Ναζί. Τόσο καλά οργανωμένος ήταν ο έλεγχος και η επιτήρηση από το κόμμα, που κάθε οικοδομικό τετράγωνο είχε ένα κομματικό στέλεχος που του είχε ανατεθεί να κατασκοπεύει τους γείτονές του. Αυτός ο

“φύλακας τοῦ τετραγώνου” (Blockwart) ἦταν προσχηματικά ὑπεύθυνος γιὰ τὴν εὐημερία τῶν κατοίκων τοῦ τετραγώνου, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα ἔπρεπε νὰ παρακολουθεῖ, νὰ καταγράφει καὶ νὰ ἀναφέρει δραστηριότητες, συνομιλίες καὶ σχόλια κάθε ἀτόμου, καθὼς καὶ τὶς ἐπαφές του. Ἀκόμη καὶ ἡ ἰδιωτικότητα τῆς κατοικίας ἑνὸς ἀνθρώπου δὲν ἦταν ἐξασφαλισμένη. [...] Οὕτε ἤξερε ποτὲ κανεὶς ποιὰ ἀλληλογραφία εἶχε ἀνοιχθεῖ κρυφά. Θυμᾶμαι πολλὴ καλὰ ἓνα περιστατικὸ σὲ ἓνα κινήματογράφου: Κάποιος ποὺ καθόταν λίγες σειρὲς μπροστά μου ὁδηγήθηκε ἔξω ἀπὸ τὴν αἴθουσα ἀπὸ τὴ Γκεστάπο. Προφανῶς εἶχε κάνει στὴ σύντροφό του ἓνα μειωτικὸ σχόλιο γιὰ τὸν Χίτλερ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ντοκυμαντέρ ποὺ εἶχε προηγηθεῖ. Ὅποιος τὸν εἶχε ἀκούσει πρέπει, ὡς πατριωτικὸ καθῆκον, νὰ εἶχε εἰδοποιήσει τὴ μυστικὴ ἀστυνομία»³.

3 George J. Wittenstein, M.D., “Memories of the White Rose”, 1997, βλ. <http://www.historyplace.com/pointsofview/white-rose1.htm>: “It is my firm belief that no one raised in the United States can fully comprehend what it is like to live under an absolute dictatorship. [...] Never before has there been such absolute control, except for Soviet Russia, which Hitler actually emulated to a large degree. The government - or rather, the party - controlled everything: the news media, arms, police, the armed forces, the judiciary system, communications, travel, all levels of education from kindergarten to universities, all cultural and religious institutions. Political indoctrination started at a very early age, and continued by means of the Hitler Youth with the ultimate goal of complete mind control. Children were exhorted in school to denounce even their own parents for derogatory remarks about Hitler or Nazi ideology. My own teenage cousin, for instance, threatened to denounce his father; and I was barely able to deter him by pointing out to him that he himself might end up destitute, if his father were arrested and incarcerated. Organized resistance was practically impossible. One could not speak openly, even with close friends, never

τὰ σπέρματα τῆς γέννησης τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» μποροῦν νὰ ἀναζητηθοῦν στὶς ἀρχές τοῦ 1941, ὅταν ὁ Alexander Schmorell, τοῦ ὁποίου παιδικὸς φίλος ἦταν ὁ Christoph Probst, γνώρισε τὸν συμφοιτητὴ του στὴν Ἱατρικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου Hans Scholl. Οἱ τρεῖς φίλοι εἶχαν ἥδη σαφῆ πείρα τῆς φρίκης τοῦ πολέμου, καθὼς εἶχαν κληθεῖ νὰ ὑπηρετήσουν σὲ διάφορα μέτωπα, στὸ ἱατρικὸ σῶμα τῆς Βέρμαχτ. Πολλοί, ὅπως ὁ Γερμανὸς πολιτικὸς ἐπιστήμονας καὶ ἱστορικὸς Detlef Bald σὲ εἰδικὸ βιβλίο του, θεωροῦν ὅτι οἱ ἐμπειρίες τους στὸ μέτωπο ἦταν ποὺ τοὺς ἔκαναν νὰ στραφοῦν ἐναντία στὸ καθεστῶς τοῦ Χίτλερ⁴.

Οἱ τρεῖς φίλοι, μαζί με ἄλλους φίλους καὶ συμφοιτητές τους, συγκρότησαν ἓνα πνευματικὸ «κύκλο», στὸν ὁποῖο μελετοῦσαν χριστιανοὺς συγγραφεῖς, ὅπως τὸν Αὐγουστῖνο, τὸν Γάλλο φιλόσοφο καὶ μελετητὴ τῆς μεσαιωνικῆς φιλοσοφίας Étienne Gilson, τὸν ἰταλικῆς καταγωγῆς Γερμανὸ συγγραφέα Romano Guardini, ποὺ λογίζεται ὡς μία ἀπὸ τὶς σημαντι-

knowing whether they might not be Nazi spies or collaborators. So well organized was the control and surveillance by the party, that each city block had a party functionary assigned to spy on his neighbors. This “Blockwart” was ostensibly responsible for the well being of the residents of his city block, but in reality had to monitor, record and report on activities, conversations, and remarks of each person, as well as on their associations. Even the privacy of one’s home was not assured [...] Nor did one ever know what mail had been secretly opened. I remember only too well an incident in a cinema: someone sitting a few rows in front of me was led away by the Gestapo. Apparently he had made a derogatory remark to his companion about Hitler during the preceding news reel. Whoever had overheard him must have, as a patriotic duty, tipped off the secret police”.

4 Detlef Bald, *Die “Weiße Rose”. Von der Front in den Widerstand*, Aufbau Taschenbuch Verlag, Berlin 2004, σελ. 11-24.

κότερες προσωπικότητες του Καθολικισμού στον 20^ο αιώνα, τὰ κηρύγματα του Ἁγγλου ιερέα καὶ θεολόγου John Henry Newman, ὁ ὁποῖος εἶχε μεταστραφεῖ στον Καθολικισμό, καὶ ἔργα του Γάλλου ποιητῆ καὶ θεατρικοῦ συγγραφέα Paul Claudel, τὰ ὁποῖα σφραγίζει μιὰ βαθιὰ χριστιανικὴ πίστη. Μέντορας του κύκλου ἦταν ὁ συγγραφέας Theodor Haecker, τὸν ὁποῖο τὸ *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* συγκαταλέγει στοὺς «σημαντικώτερος καθολικὸν συγγραφεῖς μεταξὺ τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων»⁵, μετὰ τὸ ἔργο του *Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ κόσμος*⁶ κυρίως νὰ μελετᾶται σὲ ἀρκετὲς συναντήσεις του κύκλου. Ἐπρόκειτο, ἐντελῶς φανερά, γιὰ ἓνα χριστιανικὸ κύκλο, ποὺ συγκρότησαν τὰ κατόπιν ἡγετικὰ μέλη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου», πρὶν προχωρήσουν στὴν ἀνοικτὴ ἀντιστασιακὴ δράση. Καὶ ἦταν φυσικὸ νὰ γίνῃ ἔτσι: Ἔπρεπε νὰ προηγηθεῖ ἡ γερὴ θεμελίωση στὴ χριστιανικὴ πίστη, γιὰ νὰ οἰκοδομηθεῖ κατόπιν, πάνω σὲ αὐτὸ τὸ στέρεο θεμέλιο, ἡ ἔμπρακτὴ ἀντίσταση στὸν Ἐθνικοσοσιαλισμό.

Ἰδιαίτερα ἐπιρραεῖσθηκε ὁ κύκλος τῶν νεαρῶν φίλων ἀπὸ τὰ φλογερά κηρύγματα τοῦ Καθολικοῦ ἐπισκόπου τοῦ Münster Clemens August Graf von Galen, τὰ ὁποῖα κατήγγελλαν ἀνοικτὰ τις πρακτικὲς εὐθανασίας ἀτόμων μετὰ εἰδικὲς ἀνάγκες ποὺ ἐφάρμοζε συστηματικὰ τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ καθεστῶς (ἀξίζει πραγματικὰ νὰ ἀναφερθοῦμε σὲ αὐτὰ σὲ ἄλλη εὐκαιρία, διότι συνιστοῦν μιὰ πρώτης τάξεως πράξη ἀντίστασης κατὰ τοῦ Ναζισμοῦ). Σύμφωνα μετὰ τὸν George Weigel, αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ κηρύγματα τοῦ ἐπισκόπου von Galen εἶναι ποὺ ἔπεισαν

τοὺς νεαροὺς φίλους νὰ περάσουν ἀπὸ τὴ θεωρία στὴν πράξη⁷.

Ἡ ἀντιστασιακὴ δράση τῆς ομάδας ξεκίνησε στὸ Μόναχο στὶς 27 Ἰουνίου 1942. Ἀνάμεσα στὰ τέλη Ἰουνίου καὶ τὰ μέσα Ἰουλίου, μέσα σὲ μόλις δεκαεῖς ἡμέρες, κυκλοφόρησαν τὰ πρῶτα τέσσερα φυλλάδια κατὰ τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ καθεστώτος, σὲ 100 περίπου ἀντίτυπα τὸ καθένα. Αὐτὰ ἀφέθηκαν σὲ τηλεφωνικοὺς καταλόγους σὲ δημόσιους τηλεφωνικοὺς θαλάμους, ὥστε νὰ τὰ βροῦν καὶ νὰ τὰ διαβάσουν ἄνθρωποι ποὺ θὰ πήγαιναν ἐκεῖ νὰ κάνουν κάποιον τηλεφώνημα, ἢ ταχυδρομήθηκαν σὲ διανοοῦμενους, καθηγητὲς καὶ φοιτητὲς.

Ἐπρόκειτο, ἐντελῶς φανερά, γιὰ ἓνα χριστιανικὸ κύκλο, ποὺ συγκρότησαν τὰ κατόπιν ἡγετικὰ μέλη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου», πρὶν προχωρήσουν στὴν ἀνοικτὴ ἀντιστασιακὴ δράση. Καὶ ἦταν φυσικὸ νὰ γίνῃ ἔτσι: Ἔπρεπε νὰ προηγηθεῖ ἡ γερὴ θεμελίωση στὴ χριστιανικὴ πίστη, γιὰ νὰ οἰκοδομηθεῖ κατόπιν, πάνω σὲ αὐτὸ τὸ στέρεο θεμέλιο, ἡ ἔμπρακτὴ ἀντίσταση στὸν Ἐθνικοσοσιαλισμό.

Τὰ τέσσερα αὐτὰ πρῶτα φυλλάδια ἔφεραν τὴν ἐπικεφαλίδα: «Φυλλάδια τοῦ

5 Friedrich Wilhelm Bautz, »Haecker, Theodor«, στὸ *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, τόμ. 2, Traugott Bautz, Herzberg σελ. 1990, σελ. 433.

6 Theodor Haecker, *Die Kirche und die Welt*, Leipzig 1938.

7 George Weigel, "Learning from the White Rose", στὴν ἱστοσελίδα: <https://www.firstthings.com/web-exclusives/2018/03/learning-from-the-white-rose>: "The triggering inspiration for their activism was the 'Lion of Münster', Archbishop Clemens von Galen, whose anti-Nazi preaching convinced the members of the White Rose that thought and discussion must give way to action".

Λευκοῦ Ρόδου» («*Flugblätter der Weißen Rose*»). Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐπικεφαλίδα προκύπτει καὶ ἡ ὀνομασία μὲ τὴν ὁποία ἔμεινε γνωστὸ τὸ ἀντιστασιακὸ κίνημα τῶν νεαρῶν φοιτητῶν: «Λευκὸ Ρόδο». Ὁ λόγος ἐπιλογῆς τῆς συγκεκριμένης ὀνομασίας εἶναι ἓνα θέμα ποῦ ἐπιδέχεται ἀρκετὴ συνείδηση⁸.

Ἄν διαβάσει κανεὶς τὰ πρῶτα αὐτὰ τέσσερα φυλλάδια, γραμμένα ἀπὸ τὸν Hans Scholl καὶ τὸν Alexander Schmorell, εἶναι λογικὸ νὰ νιώσει ὅτι αὐτὰ ἀπευθύνονταν κατ' ἐξοχὴν στὴ γερμανικὴ διανόηση, ἀπὸ τὴν ὁποία οἱ φίλοι καὶ συμφοιτητὲς προσδοκοῦσαν νὰ προέλθει ἡ ἀντίδραση ἀπέναντι στὴ χονδροκομμένη προπαγάνδα τοῦ καθεστώτος. Σὲ αὐτὰ τὰ τέσσερα φυλλάδια, μάλιστα, ἐνσωματώνονται ἐκτεταμένα παραθέματα ἀπὸ

τὴ Βίβλο, τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Λάο Τσέ, καὶ βέβαια ἀπὸ κορυφαίους ἐκπροσώπους τοῦ γερμανικοῦ ρομαντισμοῦ ὅπως ὁ Novalis, ὁ Schiller καὶ ὁ Goethe. Αὐτὰ τὰ παραθέματα εἶναι πολὺ ἐπιδέξια ἐπιλεγμένα, ὥστε νὰ μπορεῖ ὁ κάθε ἀναγνώστης νὰ διακρίνει σὲ αὐτὰ μιὰ ἀνοικτὴ καταγγελία τῆς λογικῆς καὶ τῶν πρακτικῶν ποῦ κατ' ἐξοχὴν προωθοῦσε καὶ ἀντιπροσώπευε τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ καθεστῶς. Τὰ πάντα, οἱ Γραφεῖς, ἡ σοφία τῆς κλασικῆς Ἀρχαιότητος, ἡ σοφία τῆς Ἀνατολῆς, οἱ κορυφαῖοι τοῦ γερμανικοῦ ρομαντισμοῦ, «βοοῦσαν» ἐνάντια σὲ ὅ,τι ἐκπροσωποῦσε ὁ Ἐθνικοσοσιαλισμός.

Τὰ τέσσερα αὐτὰ πρῶτα φυλλάδια τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» ἔλεγαν ἀνοικτὰ αὐτὰ ποῦ κανεὶς στὴ ναζιστικὴ Γερμανία δὲν τολμοῦσε νὰ ἀρθρῶσει. Καὶ δὲν ἐπρόκειτο ἀπλῶς γιὰ θεωρητικὲς καὶ μόνον συζητήσεις. Στὸ δευτέρω φυλλάδιο, γραμμένο ἀπὸ τὸν Alexander Schmorell, γινόταν ρητὴ ἀναφορὰ στὸ ἐν ἐξελίξει Ὀλοκαύτωμα τῶν Ἑβραίων καὶ τὴν προωθούμενη ἐξόντωση τῆς Πολωνικῆς ἐλίτ, ὡς ἀπτὰ παραδείγματα τῆς ἐγκληματικῆς φύσης τοῦ καθεστώτος.

Τὰ φυλλάδια αὐτὰ θορύβησαν τὴ Γκεστάπο, ποῦ τὰ ἀξιολόγησε ὡς «ἀντικρατικὲς ἐνέργειες» καὶ ἤδη ἀπὸ τὰ τέλη Ἰουνίου, εὐθὺς μὲ τὴν κυκλοφορία τοῦ πρώτου φυλλαδίου, ἀνέθεσε σὲ ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὸν πεπειραμένον ἀνακριτὴ Robert Mohr τὴ διεξαγωγὴ σχετικῶν ἐρευνῶν. Οἱ ἐρευνητὲς δὲν ἀπέδωσαν, καὶ τελικὰ διακόπηκαν, ὅταν μετὰ τὸ τέταρτο φυλλάδιο ὑπῆρξε μιὰ πολὺμνη παύση.

Ἡ παύση αὐτὴ ὀφειλόταν σὲ ἓναν ἐντελῶς πρακτικὸν λόγον: Ἀπὸ τῆς 23 Ἰουλίου καὶ μέχρι τὰ τέλη Ὀκτωβρίου 1942, ὁ Alexander Schmorell, ὁ Hans Scholl καὶ ὁ συμφοιτητὴς τους Willi Graf, ποῦ εἶχε ἐν τῷ μεταξύ προσχωρήσει στὴν ὁμάδα, κλήθηκαν ἐκ νέου νὰ ὑπηρετήσουν ὡς ἰατρικὸ προσωπικὸ στὸ Ἀνατολικὸ μὲ-

8 Ὅταν ἐρωτήθηκε σχετικὰ στὴν ἀνάκριση τῆς Γκεστάπο, ὁ Hans Scholl ἔκανε λόγο γιὰ τυχαία ἐπιλογή, παράλληλα ὅμως εἶπε ὅτι μπορεῖ νὰ τὸν εἶχε ἐπιρεάσει ἓνα ὁμώνυμο ποίημα τοῦ Γερμανοῦ ποιητῆ Clemens Brentano τοῦ 19^{ου} αἰῶνα. Παραδόξως, ὁ Scholl δὲν ἀνέφερε καθόλου τὸ μυθιστόρημα *Die Weiße Rose* (*Λευκὸ Ρόδο*) τοῦ συγγραφέα ποῦ ἔχει μείνει γνωστὸς ὡς B. Traven, παρότι γνωρίζουμε ὅτι τόσο ὁ ἴδιος ὅσο καὶ ὁ Alexander Schmorell εἶχαν διαβάσει τὸ συγκεκριμένον βιβλίον, καὶ αὐτὸ θὰ μποροῦσε πράγματι νὰ εἶχε ἐπιρεάσει τὴν ἐπιλογή τους. Ἄν διερωτηθεῖ κανεὶς γιατί, παρ' ὅλ' αὐτὰ, δὲν ἔγινε ἀναφορὰ στὸ συγκεκριμένον βιβλίον, ὑπάρχει μιὰ ἀρκετὰ εὐλογη ἐξήγηση: Ὁ Scholl ἤθελε νὰ προστατεύσει ἀπὸ τὴ βέβαιη ἔρευνα τῆς Γκεστάπο τὸν βιβλιοπῶλιν ποῦ τοῦ εἶχε προμηθεύσει τὸ συγκεκριμένον ἀπαγορευμένον βιβλίον, τὸν ἀντιναζιστὴ βιβλιοπῶλιν Josef Söhngen, ποῦ τὸ ὑπόγειο τοῦ βιβλιοπωλείου του χρησίμευε ὡς χῶρος ἀποθήκευσης γιὰ τὰ φυλλάδια τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου». Παράλληλα, ἔχει γραφεῖ ὅτι ἡ ὀνομασία «Λευκὸ Ρόδο» πιθανῶτα συμβόλιζε καὶ τὴν ἀγνόητα τοῦ ἀγῶνα ἐνάντια στὸ κακό, τὸ ὁποῖο ἐκπροσωποῦσε τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ καθεστῶς (Annette Dumbach καὶ Jud Newborn, *Sophie Scholl and the White Rose, One World Publications 2006*, σελ. 58).

τωπο, ἐν εἶδει πρακτικῆς ἄσκησης στὸ πλαίσιο τῶν ἱατρικῶν σπουδῶν τους. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀπουσίας τους, ἡ δράση τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» ἀνεστάλη. Ἐννοεῖται, βεβαίως, ὅτι τὰ ὄσα εἶδαν καὶ ἔζησαν οἱ τρεῖς φίλοι στὸ Ἀνατολικὸ μέτωπο χαλύβδωσαν τὴν ἀποφασιστικότητά τους νὰ ἀγωνισθοῦν ἐνάντια στὸ βάρβαρο καθεστῶς τοῦ Χίτλερ. Ἔτσι, ὅταν ἐπέστρεψαν στὸ Μόναχο, ἦταν ἔτοιμοι ὄχι ἀπλῶς νὰ συνεχίσουν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐντεινοῦν καὶ νὰ διευρύνουν τὴ δράση τους. Τότε ἦταν ποῦ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Hans Scholl, ἡ Sophie, ἀνακάλυψε ὅτι ὁ ἀδελφός της κρυβόταν πίσω ἀπὸ τὰ φυλλάδια τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» καὶ προσχώρησε στὸν ἡγετικὸ πυρῆνα τῆς ομάδας.

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1943 κυκλοφόρησε τὸ πέμπτο φυλλάδιο τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου», τὸ ὁποῖο παρήχθη σὲ πολὺ με-

«*Φυλλάδια τοῦ ἀντιστασιακοῦ κινήματος στὴ Γερμανία*» («*Flugblätter der Widerstandsbewegung in Deutschland*»), καὶ τὸ κείμενο ἀρχίζει μὲ τὰ λόγια: «*Ἐκκλήση πρὸς ὅλους τοὺς Γερμανοὺς!*» («*Aufruf an alle Deutsche!*»). Τὸ πέμπτο αὐτὸ φυλλάδιο μεταφέρθηκε ἀπὸ μέλη καὶ ὑποστηρικτὲς τῆς ομάδας καὶ σὲ ἄλλες πόλεις ἐκτὸς τοῦ Μονάχου καὶ διανεμήθηκε καὶ ταχυδρομήθηκε ἐκεῖ. Ἀντίγραφα ἐμφανίσθηκαν σὲ πολλὲς πόλεις τῆς νότιας Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρὸ βόρεια, μέχρι τὸ Βερολίνο καὶ τὸ Ἀμβούργο.

Τὸ πέμπτο φυλλάδιο προκάλεσε νέο συναγερμὸ στὸ καθεστῶς. Λίγες ἡμέρες μετὰ τὴν κυκλοφορία του ἐπανασυγκροτήθηκε ἀπὸ τὴ Γκεστάπο στὸ Μόναχο εἰδικὴ ἐπιτροπὴ ἔρευνας, μὲ ἐπικεφαλῆς καὶ πάλι τὸν Robert Mohr. Μία ἑβδομάδα

Τὰ τέσσερα πρῶτα φυλλάδια τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» ἔλεγαν ἀνοικτὰ αὐτὰ ποὺ κανεὶς στὴ ναζιστικὴ Γερμανία δὲν τολμοῦσε νὰ ἀρθρώσει. Καὶ δὲν ἐπρόκειτο ἀπλῶς γιὰ θεωρητικὲς καὶ μόνο συζητήσεις. Στὸ δεύτερο φυλλάδιο, γραμμένο ἀπὸ τὸν Alexander Schmorell, γινόταν ρητὴ ἀναφορὰ στὸ ἐν ἐξελίξει Ὀλοκαύτωμα τῶν Ἑβραίων καὶ τὴν προωθούμενη ἐξόντωση τῆς Πολωνικῆς ἐλίτ, ὡς ἀπτὰ παραδείγματα τῆς ἐγκληματικῆς φύσης τοῦ καθεστώτος.

γαλύτερες ποσότητες ἀπὸ τὰ προηγούμενα, σὲ περίπου 6.000-9.000 ἀντίτυπα. Τὸ πέμπτο αὐτὸ φυλλάδιο, γραμμένο ἀπὸ τὸν Hans Scholl καὶ διορθωμένο ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Kurt Huber, ποῦ εἶχε προσχωρήσει στὸ «Λευκὸ Ρόδο» τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ προηγούμενου μῆνα, σηματοδοτεῖ μιὰ στροφὴ στὴ δράση τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου», τὸ ὁποῖο πλέον «ἀνοίγεται» σὲ ἓνα εὐρύτερο κοινό. Ὁ λόγος εἶναι λιγώτερο στοχαστικὸς καὶ περισσότερο ἀγωνιστικὸς. Τὴ θέση τῆς συνήθους ἐπικεφαλίδας, «*Φυλλάδια τοῦ Λευκοῦ Ρόδου*», παίρνει πλέον ἡ ἐπικεφαλίδα

ἀργότερα, τὸ συμπέρασμα ἦταν σαφές: Γιὰ τὴν παραγωγὴ τοῦ φυλλαδίου αὐτοῦ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ τὰ ἴδια ἀκριβῶς μηχανήματα ποὺ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ καὶ γιὰ τὰ τέσσερα φυλλάδια τοῦ καλοκαιριοῦ, τὰ ὁποῖα ἤδη ἡ Γκεστάπο ἀποκαλοῦσε «*Φυλλάδια τοῦ Λευκοῦ Ρόδου*». Τὸ μυστηριῶδες «*Λευκὸ Ρόδο*» εἶχε ξανακάνει τὴν ἐμφάνισή του.

Στὰ τέλη Ἰανουαρίου ἡ δραματικὴ μάχη τοῦ Στάλινγκραντ, τὸ κομβικὸ σημεῖο καμπῆς στὴν πορεία τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ἔληξε μὲ τὴ συνθηκολόγηση τῆς Ἑκτῆς Στρατιάς τῆς Βέρμαχτ. Ὅταν

στις αρχές Φεβρουαρίου του 1943 έγινε γνωστή στη Γερμανία ή καταστροφή του Στάλινγκραντ, ο Alexander Schmorell, ο Hans Scholl και ο Willi Graf γέμισαν με αντιναζιστικά συνθήματα πολλά κτήρια στο Μόναχο: «Κάτω ο Χίτλερ!» («Nieder mit Hitler»), «Ελευθερία!» («Freiheit») και: «Χίτλερ ο Δολοφόνος!» («Hitler der Massenmörder»). Τα συνθήματα προκάλεσαν νέο συναγεραμό στη Γκεστάπο, και εξαπολύθηκε ανθρωποκυνητήριο για τον έντοπισμό και τη σύλληψη των ύπευθύνων.

Έν τῷ μεταξύ, στις 13 Ιανουαρίου 1943 είχε συμβεί ένα περιστατικό που είχε κάνει τα μέλη του «Λευκού Ρόδου» να αναθαρρήσουν: Μια όμιλία στην αίθουσα εκδηλώσεων του Deutsches Museum από τον Paul Giesler, γκαουλάιτερ του Μονάχου και της Άνω Βαυαρίας, προκάλεσε έκρηξη οργής των φοιτητών, όταν ο Ναζι αξιωματούχος επιτέθηκε στους άνδρες φοιτητές που δεν ύπηρετούσαν στον στρατό και έκανε άσεμνα, χυδαία σχόλια σε φοιτήτριες. Υπήρξαν μαζικές αποχωρήσεις από την αίθουσα εξοργισμένων φοιτητών, άκομα και ανάπηρων βετεράνων, ενώ οι προσπάθειες επέμβασης της Αστυνομίας απέτυχε, και κάποιοι φοιτητές που είχαν συλληφθεί απελευθερώθηκαν από εξοργισμένους συμφοιτητές τους με επικεφαλής έναν ένστολο αξιωματικό. Η έκρηξη οργής των φοιτητών του Μονάχου έκανε τα μέλη του «Λευκού Ρόδου» να νιώσουν ότι δεν ήταν μόνα τους στην αγανάκτησή τους ενάντια στο βάρβαρο καθεστώς του Χίτλερ.

Τότε, τον Φεβρουάριο του 1943, στον απόηχο της καταστροφής του Στάλινγκραντ και των ελπίδων που είχε γενήσει ή έκρηξη οργής των φοιτητών του Μονάχου, τα μέλη του «Λευκού Ρόδου» κυκλοφόρησαν το έκτο και τελευταίο φυλλάδιό τους. Το κείμενο, το οποίο είχε συνταχθεί από τον Kurt Huber και είχε

αναθεωρηθεί από τους Hans Scholl και Alexander Schmorell, είχε ένα ύφος έντονα αγωνιστικό και πατριωτικό, ξεκινούσε δε με τη θρυλική προσφώνηση: «*Συμφοιτητές! Συμφοιτητές!*» («*Kommilitoninnen! Kommilitonen!*«).

Η έπιτροπή έρευνας της Γκεστάπο έδωσε τα τελευταία φυλλάδια στον εξέχοντα έλληνιστή καθηγητή Richard Harder, ζητώντας από αυτόν μια «γνωμοδότηση». Αυτός δεν δυσκολεύθηκε να διακρίνει σε αυτά ένα «*εξαιρετικά ύψηλο επίπεδο*» («*aufsergewöhnlich hohen Niveau*«), σχολιάζοντας περαιτέρω ότι «*έχουν γραφεί από άτομο που κατέχει στην έντέλεια τη γερμανική γλώσσα και έχει αποσαφηνίσει με τη σκέψη του μέχρι λεπτομερειών το θέμα του*»⁹.

Το έκτο όμως φυλλάδιο έπρόκειτο να είναι μοιραίο. Στις 18 Φεβρουαρίου 1943, περί τις 10:45 το πρωί, και ενώ στα άμφιθέατρα διεξάγονταν οι πρωινές παραδόσεις, τα άδελφια Hans και Sophie Scholl μπήκαν στο κεντρικό κτήριο του Πανεπιστημίου του Μονάχου, φέροντας μαζί τους μια βυσσινί βαλίτσα και ένα χαρτοφύλακα με αντίγραφα του έκτου φυλλαδίου και κάποια λίγα περισσευούμενα του πέμπτου. Άφησαν φυλλάδια σε στοίβες έξω από τα άμφιθέατρα στους άδειους διαδρόμους, ώστε να τα βρουν οι φοιτητές βγαίνοντας, μετά το τέλος των μαθημάτων τους. Καθώς στο τέλος διαπίστωσαν ότι είχαν περισσεύσει κάποια φυλλάδια, ή Sophie αυθόρμητα τα πέταξε από τον δεύτερο όροφο στο αίθριο του Πανεπιστημίου. Αυτή ή κίνηση έγινε αντίληπτη από τον έπιστάτη του Πανεπιστημίου Jakob Schmid, ο οποίος φρόντισε να αποκλείσει τα δύο άδελφια, κλειδώνοντας τις πόρτες έξόδου, και είδοποίησε τη Γκεστάπο.

9 «*Es spricht ein Mensch, der die deutsche Sprache vollendet meistert, der seinen Gegenstand bis zur letzten Klarheit durchdacht hat*».

Ἡ μοῖρα τῶν δύο ἀδελφῶν εἶχε σφραγισθεῖ. Στὰ χέρια τοῦ Hans Scholl ἡ Γκεστάπο βρῆκε ἓνα προσχέδιο ἐνὸς ἑβδομοῦ φυλλαδίου, γραμμένον ἀπὸ τὸν Christoph Probst, καὶ κατάφερε γρήγορα νὰ ταυτίσει τὸν γραφικὸ του χαρακτῆρα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συλληφθεῖ καὶ αὐτὸς μετὰ ἀπὸ δύο ἡμέρες. Καθὼς ἡ Sophie Scholl εἶχε προλάβει νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ κάθε ἐνοχοποιητικὸ στοιχεῖο, ὁ κεντρικὸς ἀνακριτὴς τῆς Γκεστάπο Robert Mohr πίστευε ἀρχικὰ πὼς ἦταν ἀθῶα, ὅμως, μετὰ τὴν ὁμολογία τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Hans, ἡ Sophie ἔσπευσε νὰ ἀναλάβει ἡ ἴδια τὴν πλήρη εὐθύνη, σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ προστατεύσει ἄλλα μέλη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου». Τὰ δύο ἀδέλφια καὶ ὁ Christoph Probst σύρθηκαν στὶς 22 Φεβρουαρίου ἐνώπιον τοῦ περιώνυμου Λαϊκοῦ Δικαστηρίου (Volksgericht) τοῦ Ράιχ, ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ διαβόητου Roland Freisler, στὴν πρώτη δίκη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου». Καταδικάσθηκαν σὲ θάνατο γιὰ προδοσία, ὑπονόμευση τῆς στρατιωτικῆς ἰσχύος (Wehrkraftzersetzung) καὶ ὑποβοήθηση τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐκτελέσθηκαν τὴν ἴδια κιάλας ἡμέρα στὴ λαμπτόμο τῆς φυλακῆς Stadelheim τοῦ Μονάχου.

Ἐν τῷ μεταξύ εἶχε συλληφθεῖ καὶ ὁ Willi Graf λίγο μετὰ τὰ ἀδέλφια Scholl, ὁ Alexander Schmorell συνελήφθη στὶς 24 Φεβρουαρίου μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὸ Μόναχο ἀπὸ μιὰ ἀποτυχημένη προσπάθειά του νὰ διαφύγει στὴν Ἑλβετία, καὶ στὶς 26 Φεβρουαρίου συνελήφθη καὶ ὁ Kurt Huber. Στὴ δεύτερη δίκη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου», στὶς 19 Ἀπριλίου 1943, καταδικάσθηκαν σὲ θάνατο οἱ Alexander Schmorell, Kurt Huber καὶ Willi Graf, καὶ ἄλλοι ἑνδεκα καταδικάσθηκαν σὲ ποινὲς φυλάκισης. Οἱ Schmorell καὶ Huber ἐκτελέσθηκαν στὶς 13 Ἰουλίου, καὶ ὁ Graf, μετὰ ἀπὸ μῆνες στὴν ἀπομόνωση καὶ ἀποτυχημένες προσπάθειες τῆς Γκεστάπο νὰ ἀποσπάσει ἀπὸ αὐτὸν πληροφορο-

ρίες γιὰ ἄλλα μέλη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου», ἐκτελέσθηκε στὶς 12 Ὀκτωβρίου.

Τέλος, στὶς 29 Ἰανουαρίου 1945 ἐκτελέσθηκε ἓνας ἀκόμα φοιτητὴς, ὁ Hans Leipelt, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀναπαραγάγει μὲ γραφομηχανὴ ἀντίγραφο τοῦ τελευταίου φυλλαδίου τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» καὶ τὸ εἶχε διανείμει σὲ μέλη τῆς οἰκογένειάς του καὶ φίλους του στὸ Ἀμβούργο τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1943, μὲ τὴ βοήθεια τῆς στενῆς του φίλης Marie-Luise Jahn. Στὸ κείμενο τοῦ φυλλαδίου εἶχε προστεθεῖ ἡ φράση: «Καὶ τὸ πνεῦμά τους συνεχίζει νὰ ζεῖ!» (»Und ihr Geist lebt trotzdem weiter!«). Ἡ διανομὴ τοῦ φυλλαδίου πέρασε ἀπαράτηρη, ἀλλὰ οἱ δύο τους καταγγέθηκαν στὴ Γκεστάπο τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1943 ὅτι συνέλεξαν χρήματα γιὰ τὴ χήρα τοῦ ἐκτελεσμένου καθηγητῆ, μέλους τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου», Kurt Huber. Ὁ Hans Leipelt καταδικάσθηκε σὲ θάνατο, καὶ ἡ Marie-Luise Jahn σὲ δωδεκαετῆ κάθειρξη¹⁰.

Ἄν θελήσουμε νὰ «μετρήσουμε» τὴν ἄμεση ἐπίδραση τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου», τὸ συμπέρασμα εἶναι σαφές: Τὸ «Λευκὸ Ρόδο» δὲν μπόρεσε νὰ πυροδοτήσει μιὰ μαζικὴ ἀντίσταση ἐναντία στὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ καθεστῶς. Ὅπως σημειώσαμε παραπάνω, τὰ μέλη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» ἔτρεφαν δύο ἐλπίδες: Ἡ πρώτη ἦταν ὅτι τὸ σοκ τῆς καταστροφικῆς ἥττας στὸ Στάλινγκραντ θὰ ἔστρεφε τὸν γερμανικὸ λαὸ ἐναντία στὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ καθεστῶς καὶ θὰ ὀδηγοῦσε σὲ μιὰ ἀπεμπλοκὴ ἀπὸ τὴ φρίκη τοῦ πολέμου. Ἡ δεύτερη ἦταν ὅτι φοιτητόκοσμος τῆς Γερμανίας ἦταν ἓνα ἠφαίστειο ἕτοιμο νὰ ἐκτραγεῖ ἐναντία στὸ ναζιστικὸ καθεστῶς (ἐλπίδα πού, ὅπως εἶδαμε, ἐνισχυόταν

10 Hans-Michael Körner καὶ Wolfgang Smolka, *Hans Leipelt und Marie-Luise Jahn. Studentischer Widerstand in der Zeit des Nationalsozialismus am Chemischen Staatslabor der Universität München*, LM Universum, München 2003.

ἀπὸ τὴν ὀργισμένη ἀντίδραση τῶν φοιτητῶν τοῦ Μονάχου στὴν ὁμιλία τοῦ ναζι γκαουλάιτερ). Καὶ οἱ δύο ἐλπίδες ὅμως ἀποδείχθηκαν φρούδες.

Ἡ ἐλπίδα ὅτι τὸ σὸκ τῆς καταστροφικῆς ἥττας στὸ Στάλινγκραντ θὰ ἔστρεφε τὸν γερμανικὸ λαὸ ἐνάντια στὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ καθεστῶς καὶ θὰ ὀδηγοῦσε σὲ μιὰ ἀπεμπλοκὴ ἀπὸ τὴ φρίκη τοῦ πολέμου δὲν εὐδωθήκε. Τοῦναντίον. Κατὰ σύμπτωση, μάλιστα,

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλπίδα ὅτι φοιτητόκοσμος τῆς Γερμανίας ἦταν ἓνα ἠφραίστειο ἔτοιμο νὰ ἐκραγεῖ ἐνάντια στὸ ναζιστικὸ καθεστῶς ἀποδείχθηκε ἐξίσου φρούδα. Τὴν ἡμέρα ἀκριβῶς ποὺ τὰ ἀδελφία Scholl καὶ ὁ Christoph Probst θὰ καταδικάζονταν σὲ θάνατο ἀπὸ τὸ Λαϊκὸ Δικαστήριό καὶ θὰ ὀδηγοῦνταν στὴ λαμπτόμο, στὶς 22 Φεβρουαρίου 1943, πραγματοποιοῦντο μιὰ σαφῶς μὲν ὑποκινημένη, ἀλλὰ πάντως ἐξαιρετικὰ μαζικὴ συγκέντρωση τῶν φοιτητῶν στὸ με-

---

Στὶς 27 Ἰουνίου 1943 ὁ Thomas Mann, ὁ τιμημένος μὲ τὸ Νόμπελ Λογοτεχνίας ἀπὸ τὸ 1929 Γερμανὸς λογοτέχνης ποὺ μετὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ Ἐθνικοσοσιαλισμοῦ εἶχε διαφύγει στὸ ἐξωτερικὸ, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς περιφνημὲς ἐκπομπές του »Deutsche Hörer!«, μέσα ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀπευθυνόταν στοὺς Γερμανοὺς ἀκροατές, στὰ γερμανικά, ἀπὸ τὴ συχνότητα τοῦ BBC, ἀναφέρθηκε μὲ ἐκθειαστικὰ λόγια στὴν αὐτοθυσία τῶν φοιτητῶν-μελῶν τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου», κατακλείοντας μὲ τὰ λόγια: «Καλοί, ὑπέροχοι νέοι! Δὲν θὰ ἔχετε πεθάνει μάταια. Δὲν θὰ σᾶς ξεχάσουμε!».

τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἡμέρα ποὺ τὰ ἀδελφία Scholl ἔπεφταν στὰ χέρια τῆς Γκεστάπο, ὁ δαμόνιος ὑπουργὸς Προπαγάνδας Joseph Goebbels, στὴν περιφνημὴ ὁμιλία του στὸ Sportpalast, καταχειροκροτούμενος ἀπὸ ἓνα ἐνθουσιῶδες πλῆθος, χρησιμοποίησε τὴν καταστροφὴ στὸ Στάλινγκραντ, γιὰ νὰ καλέσει τὸν γερμανικὸ λαὸ νὰ ἀγκαλιάσει τὸν «Ὀλοκληρωτικὸ Πόλεμο». Ἔτσι, ὄχι ἀπλῶς δὲν θὰ ὑπῆρχε ἀπεμπλοκὴ ἀπὸ τὴ φρίκη τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ στὸ ἐξῆς κάθε δραστηριότητα στὸ γερμανικὸ κράτος θὰ ἦταν προσανατολισμένη στὴν πολεμικὴ προσπάθεια. Στὴν αἴθουσα τοῦ Sportpalast δέσποξε τὸ ἀπατηλὸ σύνθημα: »Totaler Krieg – Kürzester Krieg« (Ὀλοκληρωτικὸς πόλεμος – συντομώτερος πόλεμος).

γάλο ἀμφιθέατρο (Auditorium Maximum) τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου γιὰ τὴν καταδίκη τῶν «προδοτῶν» ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὶς τάξεις τους. Σὲ αὐτὴ τὴ συγκέντρωση, ὁ Jakob Schmid, ὁ ἐπιστάτης τοῦ Πανεπιστημίου ποὺ τοὺς εἶχε καταδώσει στὴ Γκεστάπο, ἔκανε μιὰ πανηγυρικὴ ἐμφάνιση καταχειροκροτούμενος.

Ἡ ναζιστικὴ προπαγάνδα, ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο, θέλησε νὰ περάσει τὴν καταδίκη καὶ ἐκτέλεση τῶν μελῶν τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» στὰ «φιλὰ γράμματα». Τὴν ἐπομένη τῆς ἐκτέλεσης τῶν ἀδελφῶν Scholl καὶ τοῦ Christoph Probst, μιὰ σημαντικὴ ἐφημερίδα τοῦ Μονάχου, ποὺ ἐλεγχόταν πλήρως ἀπὸ τὸ καθεστῶς, ἔκανε ἀπλῶς λόγο γιὰ τὴν ἐκτέλεση μερικῶν «ἐκφυλισμένων ἀπατελώνων»¹¹.

---

11 München Neueste Nachrichten, 23 Φεβρουαρίου

Ὡστόσο, τὸ «Λευκὸ Ρόδο» ἀποδείχθηκε ὅτι εἶχε ἀπλώσει ρίζες, θεμελιώνοντας ἕνα εὐρὸ δίκτυο φίλων καὶ ὑποστηρικτῶν, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ πλήρης καταστολὴ του νὰ μὴν εἶναι εὐκόλη ὑπόθεση γιὰ τὴ Γκεστάπο. Σύντομα ἄρχισαν νὰ κυκλοφοροῦν φήμες ποὺ τὸ καθεστῶς ἀδυνατοῦσε νὰ ἐλέγξει. Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ μιὰ ἐκθεση τῆς Ὑπηρεσίας Ἀσφαλείας (Sicherheitsdienst) τῶν SS, μὲ ἡμερομηνία 15 Μαρτίου 1943, στὴν ὁποία σημειώνεται ὅτι οἱ φήμες γιὰ τὰ φυλλάδια εἶχαν σκορπίσει «σημαντικὴ ἀναταραχὴ» στὸν γερμανικὸ πληθυσμὸ, ἐκφράζοντας παράλληλα ἀνψυχία γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ φυλλάδια δὲν παραδίδονταν πλέον στὶς ἀρχὲς τόσο γρήγορα ὅσο στὸ παρελθόν¹².

Στὶς 27 Ἰουνίου 1943 ὁ Thomas Mann, ὁ τιμημένος μὲ τὸ Νόμπελ Λογοτεχνίας ἀπὸ τὸ 1929 Γερμανὸς λογοτέχνης ποὺ μετὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ Ἐθνικοσοσιαλισμοῦ εἶχε διαφύγει στὸ ἐξωτερικὸ, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς περίφημες ἐκπομπές του »Deutsche Hörer!«, μέσα ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀπευθινοῦνταν στοὺς Γερμανοὺς ἀκροατές, στὰ γερμανικά, ἀπὸ τὴ συχνότητα τοῦ BBC, ἀναφέρθηκε μὲ ἐκθιαστικὰ λόγια στὴν αὐτοθυσία τῶν φοιτητῶν-μελῶν τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου», κατακλείοντας μὲ τὰ λόγια: «Καλοί, ὑπέροχοι νέοι! Δὲν θὰ ἔχετε πεθάνει μάταια. Δὲν θὰ σᾶς ξεχάσουμε!»¹³.

1943. Ἡ συγκεκριμένη ἐφημερίδα ἀνέστειλε τὴν κυκλοφορία της στὸ τέλος τοῦ πολέμου. Ἡ πολὺ γνωστὴ σήμερα ἐφημερίδα *Süddeutscher Zeitung* θεωρεῖται διάδοχός της.

12 Heinz Boberach (ed.), *Meldungen aus dem Reich. Die geheimen Lageberichte des Sicherheitsdiensts der SS 1938-1945*, Pawlak Verlag, Herrsching, σελ. 4944.

13 Mann, Thomas, *Deutsche Hörer! Europäische Hörer! Radiosendungen nach Deutschland*, Darmstadt 1986, σελ. 186: »Brave, herrliche junge Leute! Ihr sollt nicht umsonst gestorben, sollt nicht vergessen sein«.

Ὁ Γερμανὸς δικηγόρος Helmuth James Graf von Moltke, ὁ ὁποῖος εἶχε στίσει μιὰ ομάδα μὲ ἀντιστασιακὴ δράση, τὸν λεγόμενο «Κύκλο τοῦ Kreisau»¹⁴, κατάφερε νὰ διοχετεύσει τὸ κείμενο τοῦ τελευταίου φυλλαδίου τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» μέσῳ τῶν σκανδιναβικῶν χωρῶν στὸ Ἡνωμένο Βασίλειο. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1943 συμμαχικὰ ἀεροπλάνα ἔριξαν μαζικὰ πάνω ἀπὸ τὴ Γερμανία αὐτὸ τὸ ἔκτο καὶ τελευταῖο φυλλάδιο τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου», ἐπιγράφοντας το μὲ τὸν τίτλο «Μανιφέστο τῶν φοιτητῶν τοῦ Μονάχου» (*Manifest der Münchner Studenten*). Ἔτσι, ἡ ἀντιστασιακὴ δράση τῶν φοιτητῶν τοῦ Μονάχου ἔγινε εὐρύτερη γνωστὴ σὲ ὅλη τὴ Γερμανία.

Μεταπολεμικά, βεβαίως, τὸ «Λευκὸ Ρόδο» καταξιώθηκε στὴ συλλογικὴ συνείδηση καὶ προβλήθηκε κατὰ κόρον. Ὁ νεανικὸς ἐνθουσιασμὸς, ἡ ἀδιαφιλονίκητη ἀνιδιοτέλεια, ἡ αὐτοθυσία καὶ ἡ ρομαντικὴ ψυχὴ τῶν μελῶν του δὲν μποροῦσαν παρὰ νὰ συγκινοῦν, καὶ ἦταν, ἐπιτέλους, κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο οἱ Γερμανοὶ μποροῦσαν νὰ νιώθουν ὑπερήφανοι ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ χρόνια τῆς ἐθνικοσοσιαλιστικῆς τυραννίας.

Χρειάστηκε νὰ περάσουν πολλὰ χρόνια, γιὰ νὰ ἀνακληθοῦν οἱ καταδικαστικὲς ἀποφάσεις κατὰ τῶν μελῶν τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου». Ἐντονη δημόσια συζήτηση πυροδότησε τὸ 1982 ἕνα σχόλιο στοὺς τίτλους τέλους τῆς γερμανικῆς ταινίας ποὺ ἀνέβηκε τότε στὶς κινηματογραφικὲς αἴθουσες μὲ τὸν τίτλο «Τὸ Λευκὸ Ρόδο» (*Die weiße Rose*): «Σύμφωνα μὲ τὸ Ὁμοσπονδιακὸ Δικαστήριο, οἱ ἀποφάσεις κατὰ τοῦ Λευκοῦ Ρόδου εἶναι καλῶς γενόμενες. Ἰσχύουν ἀκόμη σήμερα»¹⁵. Τελικά, περισ-

14 Θὰ ἀναφερθοῦμε σὲ αὐτὸν σὲ μελλοντικὴ μελέτη μας.

15 »Nach Auffassung des BGH bestehen die Urteile gegen die Weiße Rose zu Recht. Sie gelten noch heute«.

σότερο από μισό αιώνα μετά την πτώση του έθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος, οί απόφασεις του ναζιστικού «Λαϊκού Δικαστηρίου» καταργήθηκαν οριστικά και οί καταδικασθέντες αποκαταστάθηκαν.

Η τελευταία επίziσησα του «Λευκού Ρόδου», ή Traute Lafrenz, ή όποία φυλακίσθηκε δύο φορές από τη Γκεστάπο και άπελευθερώθηκε από τους Συμμάχους τόν Άπριλίιο του 1945, τρεις ήμέρες πρην την προγραμματισμένη δίκη της, ή όποία πιθανώτατα θά εϊχε όδνηήσει στη θανατική της καταδίκη, έφυγε από τη ζωή μόλις τόν περασμένο χρόνο, στις 6 Μαρτίου 2023, σε ήλικία 103 έτων, στη Νότια Καρολίνα των Ήνωμένων Πολιτειών, όπου εϊχε μεταναστεύσει από τó 1947¹⁶.

Σήμερα τó «Λευκό Ρόδο» τιμάται στη Γερμανία ως σύμβολο της αντίστασης της γερμανικής ψυχής ενάντια στην τυραννία του Χίτλερ. Δρόμοι, πλατείες, ιδρύματα, ύποτροφίες και βραβεία φέρουν τó όνομά του ή μελών του. Άκόμη και ένας νέος άστεροειδής, πού ανακαλύφθηκε από τόν Γερμανό άστρονόμο Freimut Börngen, όνομάσθηκε «(7571) Λευκό Ρόδο». Πολλά μνημεία έχουν στηθεί πρòς τιμήν του «Λευκού Ρόδου» και μελών του σε όλη τη Γερμανία. Στο «Λευκό Ρόδο» και την ιστορία του έχουν άφιερωθεί άρκετες ήδη κινηματογραφικές ταινίες¹⁷, τραγούδια και μουσικά κομμάτια, άκόμα και μιá όπερα, του Udo Zimmermann.

16 Βλ. Peter Normann Waage, *Long Live Freedom! Traute Lafrenz and the White Rose*, Cuidono Press, Brooklyn, NY 2018.

17 Συγκεκριμένα, οί ταινίες Der Pedell του 1971, Die weiße Rose (Τó Λευκό Ρόδο) του 1982, Fünf letzte Tage (Οί πέντε τελευταίες ήμέρες) του 1982, Die kleine Schwester – Die weiße Rose: Ein Vermächtnis (Η μικρή άδελφή – Τó Λευκό Ρόδο: Μιά κληρονομιά) του 2002, Sophie Scholl – Die letzten Tage (Sophie Scholl – Οί τελευταίες ήμέρες) του 2005. Οί ταινίες του 1982 και του 2005 εϊναι οί πιό γνωστές και σημαντικές.

Ή χριστιανική πίστη στα φυλλάδια του «Λευκού Ρόδου»

Για να έλθουμε, τώρα, στο θέμα μας, τα χριστιανικά θεμέλια του «Λευκού Ρόδου» εϊναι κάτι πού δέν επιδέχεται καμμία άπολύτως άμφισβήτηση. Και αυτά άκριβώς τα χριστιανικά θεμέλια όφείλουμε να διερευνήσουμε και να αναδείξουμε έφεξής, ξεκινώντας, σε αυτή την πρώτη σχετική μελέτη μας, από τα φυλλάδια του «Λευκού Ρόδου»¹⁸. Όπως μπορεί εύκολα να διαπιστώσει ό καθένας, ό χριστιανικός προσανατολισμός σε αυτά τα φυλλάδια εϊναι περισσότερο από φανερός.

Πρòτο φυλλάδιο

Τó πρòτο φυλλάδιο του «Λευκού Ρόδου»¹⁹ ξεκινάει, φέροντας τους Γερμανούς πρò των εύθυνών τους:

«Τίποτα δέν εϊναι περισσότερο άνάξιιο ενός καλλιεργημένου λαού από τó να έπιτρέψει στον έαυτό του να “κυβερνηθεί” χωρίς αντίσταση από μιá άνεύθυνη και

18 Τα φυλλάδια του «Λευκού Ρόδου» μπορεί να βρει κανείς εύκολα στην ιστοσελίδα: <https://www.weisse-rose-stiftung.de/white-rose-resistance-group/leaflets-of-the-white-rose/>.

19 Βλ. <https://www.weisse-rose-stiftung.de/widerstandsgruppe-weisse-rose/flugblaetter/i-flugblatt-der-weissen-rose/>. Από εκεί τα παραθέματα πού ακολουθούν.

Σήμερα τό «Λευκὸ Ρόδο» τιμᾶται στὴ Γερμανία ὡς σύμβολο τῆς ἀντίστασης τῆς γερμανικῆς ψυχῆς ἐναντία στὴν τυραννία τοῦ Χίτλερ. Δρόμοι, πλατεῖες, ἰδρύματα, ὑποτροφίες καὶ βραβεῖα φέρουν τὸ ὄνομά του ἢ μελῶν του. Ἀκόμη καὶ ἓνας νέος ἀστεροειδῆς, ποὺ ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὸν Γερμανὸ ἀστρονόμο *Freimut Börngen*, ὀνομάσθηκε «(7571) Λευκὸ Ρόδο». Πολλὰ μνημεῖα ἔχουν στηθεῖ πρὸς τιμὴν τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» καὶ μελῶν του σὲ ὅλη τὴ Γερμανία. Στὸ «Λευκὸ Ρόδο» καὶ τὴν ἱστορία του ἔχουν ἀφιερωθεῖ ἀρκετὲς ἤδη κινηματογραφικὲς ταινίες, τραγούδια καὶ μουσικὰ κομμάτια, ἀκόμα καὶ μιὰ ὄπερα, τοῦ *Udo Zimmermann*.

παραδομένη σὲ σκοτεινὲς παρορμήσεις κυρίαρχη κλίκα. Δὲν συμβαίνει σήμερα κάθε τίμιος Γερμανὸς νὰ ντρέπεται γιὰ τὴν κυβέρνησή του – καὶ ποὺς ἀπὸ μᾶς ἔχει ιδέα γιὰ τὴν ἔκταση τῆς ντροπῆς ποὺ θὰ ἔλθει σὲ μᾶς καὶ τὰ παιδιά μας, ὅταν κάποια στιγμή θὰ πέσει τὸ πέπλο ἀπὸ τὰ μάτια μας καὶ θὰ ἔλθουν στὸ φῶς τῆς μέρας τὰ πιὸ φορικτὰ ἐγκλήματα, ποὺ ξεπερνοῦν κάθε μέτρο;»²⁰.

Ἡ πιὸ ἐνδιαφέρουσα γιὰ τὸ θέμα μας παράγραφος εἶναι ἡ τρίτη, ὅπου προσδιορίζεται σαφῶς τὸ καθῆκον τοῦ καθενός:

«Ἄν ὁ καθένας περιμένει, μέχρι νὰ κάνει ὁ ἄλλος τὴν ἀρχή, οἱ ἀγγελιαφόροι τῆς ἐκδικητικῆς Νέμεσης θὰ πλησιάζουν ὄλο καὶ πιὸ κοντά, καὶ τότε θὰ πεταχθεῖ χωρὶς νόημα καὶ τὸ τελευταῖο θῦμα στὸ στόμα τοῦ ἀχόρταγου δαίμονα. Πρέπει λοιπὸν ὁ καθένας χωριστά,

ἔχοντας ἐπίγνωση τῆς εὐθύνης του ὡς μέλος τοῦ χριστιανικοῦ καὶ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, νὰ ἀμυνθεῖ ὅσο μπορεῖ αὐτὴ τὴν τελευταία ὥρα, νὰ ἐργασθεῖ ἐναντία στὴν ὀμηροποίηση τῆς ἀνθρωπότητας, ἐναντία στὸν φασισμό καὶ κάθε παρόμοιο σύστημα ὀλοκληρωτισμοῦ. Κάντε παθητικὴ ἀντίσταση –ἀντίσταση– ὅπου καὶ νὰ βρίσκεστε, ἐμποδίστε τὴ συνέχιση αὐτῆς τῆς ἀθεϊστικῆς πολεμικῆς μηχανῆς, πρὶν νὰ εἶναι πολὺ ἀργά, πρὶν οἱ τελευταῖες πόλεις νὰ γίνουν ἓνας σωρὸς ἐρείπια, ὅπως ἡ Κολωνία²¹, πρὶν οἱ τελευταῖοι νέοι τοῦ λαοῦ πέσουν κάπου μέσα στὸ

20 »Nichts ist eines Kulturvolkes unwürdiger, als sich ohne Widerstand von einer verantwortungslosen und dunklen Trieben ergebenden Herrscherclique "regieren" zu lassen. Ist es nicht so, daß sich jeder ehrliche Deutsche heute seiner Regierung schämt, und wer von uns ahnt das Ausmaß der Schmach, die über uns und unsere Kinder kommen wird, wenn einst der Schleier von unseren Augen gefallen ist und die grauenvollsten und jegliches Maß unendlich überschreitenden Verbrechen ans Tageslicht treten?«.

21 Ἡ Κολωνία ἦταν μία ἀπὸ τὶς γερμανικὲς πόλεις ποὺ ὑπέστησαν τὶς μεγαλύτερες καταστροφὲς ἀπὸ τοὺς συμμαχικοὺς βομβαρδισμοὺς κατὰ τὸν πόλεμο, ὑφιστάμενη συνολικὰ 262 ἀεροπορικὲς ἐπιδρομὲς, μὲ τὸν πληθυσμὸ τῆς νὰ ὑφίσταται μιὰ δραματικὴ μείωση τῆς τάξεως τοῦ 93%, καὶ ἄνω τοῦ 80% τοῦ ἱστορικοῦ κέντρου τῆς πόλης νὰ καταστρέφεται ὀλοσχερῶς. Στὴν πόλη ἔπεσαν συνολικὰ 44,923,2 τόνοι βομβῶν, σωριάζοντας σὲ ἐρείπια τὸ 61% τῆς ἔκτασής τῆς. Ἡ ἀναφορὰ στὴν Κολωνία γίνεται στὸν ἀπόηχο τοῦ πρόσφατου τότε πρώτου μαζικοῦ συμμαχικοῦ βομβαρδισμοῦ στὴν Κολωνία, στίς 31 Μαΐου 1942, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ὁποῦ περιόπου 1000 βομβαρδιστικὰ τῆς RAF ἔριξαν στὴν πόλη 1455 τόνους βομβῶν, ἀφήνοντας πίσω τους 486 ἀμάχους νεκροὺς καὶ 59.000 ἄστεγους.

αἷμα για τὴν ὕβρη ἐνὸς ὑπανθρώπου. Μὴν ξεχνᾶτε ὅτι κάθε λαὸς ἀξίζει τὴν κυβέρνησιν ποὺ ἀνέχεται!»²².

Εἶναι σημαντικό νὰ παρατηρήσουμε πόσο διάχυτο εἶναι τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα σὲ αὐτὲς τὶς γραμμὲς τοῦ πρώτου φυλλαδίου τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου». Ὁ κάθε ἄνθρωπος καλεῖται νὰ συνειδητοποιήσει τὴν εὐθύνη του «ὡς μέλος τοῦ χριστιανικοῦ καὶ δυτικοῦ πολιτισμοῦ» καὶ νὰ ὑψώσει τὸ ἀνάστημά του ἐνάντια στὸν ὀλοκληρωτισμὸ καὶ τὴν «ἀθεϊστική» πολεμικὴ μηχανὴ τοῦ Χίτλερ.

Τὸ πρῶτο φυλλάδιον κλείνει μὲ ἐκτενῆ παραθέματα ἀπὸ τὸν Schiller καὶ τὸν Goethe. Τὰ παραθέματα ἀπὸ τὸν Schiller προέρχονται ἀπὸ ἔργο του γιὰ τὴ νομοθεσία τοῦ Λυκούργου καὶ τοῦ Σόλωνα²³ καὶ ἀποτελοῦν μιὰ καταγγελία τοῦ ἀπάνθρωπου κρατισμοῦ καὶ ὀλοκληρωτισμοῦ τῆς Σπάρτης τοῦ Λυκούργου, πίσω ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὁ κάθε καλλιεργημένος Γερμανὸς ἀναγνώστης θὰ μπορούσε πολὺ εὐκόλα νὰ διακρίνει τὸν ἀπάνθρωπο κρατισμὸ καὶ ὀλοκληρωτισμὸ τοῦ Ἐθνικοσοσιαλι-

σμοῦ. Τὰ παραθέματα ἀπὸ τὸν Goethe προέρχονται ἀπὸ τὸ σκηνικὸ τοῦ ἔργο *Τὸ ξύπνημα τοῦ Ἐπιμενίδη*²⁴, ἔργο γραμμένο μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ τέλους τῶν ναπολεόντειων πολέμων· σὲ αὐτὸ οἱ θεοὶ φέρονται νὰ βάζουν τὸν Ἐπιμενίδη νὰ κοιμηθεῖ γιὰ δευτέρη φορὰ ἐπὶ χρόνια, ἐνῶ, στὰ χρόνια ποὺ αὐτὸς κοιμᾶται, ὁ δαίμονας τοῦ πολέμου σκορπάει τὴν καταστροφὴ σὲ ὅλη τὴ γῆ, καὶ ὅταν ὁ Ἐπιμενίδης τελικὰ ξυπνᾶ καὶ βλέπει τὴν καταστροφὴ, γίνεται ὁ κήρυκας μιᾶς εἰρηνικῆς κοινωνίας, ἐμφανίζονται προσωποποιημένες

Εἶναι σημαντικό νὰ παρατηρήσουμε πόσο διάχυτο εἶναι τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα σὲ αὐτὲς τὶς γραμμὲς τοῦ πρώτου φυλλαδίου τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου». Ὁ κάθε ἄνθρωπος καλεῖται νὰ συνειδητοποιήσει τὴν εὐθύνη του «ὡς μέλος τοῦ χριστιανικοῦ καὶ δυτικοῦ πολιτισμοῦ» καὶ νὰ ὑψώσει τὸ ἀνάστημά του ἐνάντια στὸν ὀλοκληρωτισμὸ καὶ τὴν «ἀθεϊστική» πολεμικὴ μηχανὴ τοῦ Χίτλερ.

22 »Wenn jeder wartet, bis der Andere anfängt, werden die Boten der rächenden Nemesis unaufhaltsam näher und näher rücken, dann wird auch das letzte Opfer sinnlos in den Rachen des unersättlichen Dämons geworfen sein. Daher muß jeder einzelne seiner Verantwortung als Mitglied der christlichen und abendländischen Kultur bewußt in dieser letzten Stunde sich wehren so viel er kann, arbeiten wider die Geißel der Menschheit, wider den Faschismus und jedes ihm ähnliche System des absoluten Staates. Leistet passiven Widerstand – Widerstand – wo immer ihr auch seid, verhindert das Weiterlaufen dieser atheistischen Kriegsmaschine, ehe es zu spät ist, ehe die letzten Städte ein Trümmerhaufen sind, gleich Köln, und ehe die letzte Jugend des Volkes irgendwo für die Hybris eines Untermenschen verblutet ist. Vergeßt nicht, daß ein jedes Volk diejenige Regierung verdient, die es erträgt!«.

23 Friedrich Schiller, *Die Gesetzgebung des Lykurgus und Solon*, Liechtenstein-Verlag, 1946, 48 σελ.

ἡ Πίστη, ἡ Ἐλπίδα καὶ ἡ Ἀγάπη, καὶ οἱ λαοὶ ἐνωμένοι καταφέρνουν τελικὰ νὰ ἀφήσουν πίσω τους τὴ φρίκη τοῦ πολέμου – καὶ πάλι, δὲν ἦταν δύσκολο γιὰ τὸν ἀναγνώστη νὰ διακρίνει τὴ σύνδεση μὲ τὴν ἐποχὴ του.

Ἡ Γκεστάπο, ποὺ ἐκλήθη νὰ ἀναζητήσει τὴν «πηγὴ» τοῦ ἀντιστασιακοῦ αὐτοῦ φυλλαδίου, μπορούσε ἐξ ἀρχῆς νὰ εἶναι βέβαιη γιὰ δύο πράγματα: Πρῶτον,

24 Wolfgang von Goethe, *Des Epimenides Erwachen*, Dunder und Humblot, Berlin 1915.

ὅτι οἱ συγγραφεῖς τοῦ κεμένου εἶχαν μιὰ μὀρφωση πολὺ πάνω ἀπὸ τὸν μέσο ὄρο. Δεύτερον, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς ἀναζητήσουν σὲ χριστιανικοὺς κύκλους.

Δεύτερο φυλλάδιο

Τὸ δεύτερο φυλλάδιο τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου»²⁵ δὲν ἔχει τὴν εὐθεία ἀναφορὰ στὸν Χριστιανισμὸ ποὺ εἶδαμε στὸ πρῶτο φυλλάδιο, φέρει ὅμως καὶ αὐτὸ φανερὴ τὴ χριστιανικὴ σφραγίδα καὶ καλεῖ σὲ ἕναν πρωτίστως πνευματικὸ ἀγῶνα.

Ἦδη ἀπὸ τὴν ἀρχή, τονίζεται ὁ ἀντιπνευματικὸς χαρακτήρας τοῦ Ἐθνικοσοσιαλισμοῦ:

«Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀντιπαρατεθεῖ πνευματικὰ μὲ τὸν Ἐθνικοσοσιαλισμὸ, γιατί αὐτὸς εἶναι ἀντιπνευματικὸς. Εἶναι λάθος νὰ μιλάμε γιὰ ἔθνικοσοσιαλιστικὴ κοσμοθεωρία, γιατί, ἂν ὑπῆρχε αὐτή, θὰ ἔπρεπε νὰ προσπαθοῦμε νὰ τὴν ἐπιβεβαιώσουμε ἢ νὰ τὴν ἀνασκεύασουμε μὲ πνευματικὰ μέσα – ἀλλὰ ἡ πραγματικότητα μᾶς προσφέρει μιὰ ἐντελῶς διαφορητικὴ εἰκόνα»²⁶.

Ἦδη ἀπὸ αὐτὸ τὸ ξεκίνημά του, τὸ κείμενο υἰοθετεῖ μιὰ στάση πνευματικῆς ὑπεροχῆς ἀπέναντι στὴ βαρβαρότητα τοῦ Ναζισμοῦ. Πολὺ χαρακτηριστικὰ, γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ Χίτλερ *Ὁ ἀγὼν μου (Mein Kampf)* σημειώνεται ὅτι «εἶναι γραμμένο στὰ χειρότερα γερμανικὰ ποὺ ἔχω διαβάσει ποτέ· καὶ παρ' ὅλ' αὐτά, ἔχει ἐξυψωθεῖ σὲ Βίβλο ἀπὸ τὸν Λαὸ τῶν Ποιπτῶν καὶ

τῶν Στοχαστῶν»²⁷. Ὁ Ἐθνικοσοσιαλισμὸς παρομοιάζεται μὲ καρκίνωμα, στὸ ὁποῖο ἀρχικὰ δὲν δόθηκε ἡ δέουσα προσοχή, καὶ ὅταν αὐτὸ ἐξαπλώθηκε σὲ ὅλο τὸ σῶμα τῆς γερμανικῆς κοινωνίας, οἱ μέχρι τότε ἀντίπαλοί του λούφαζαν, καὶ «ἡ γερμανικὴ διανόση κατέφυγε σὲ ἕνα κελλάρι-τρύπα, γιὰ νὰ ἀσφυκτιᾷ ἐκεῖ σὰν νυχτολούλουδο ἀποκομμένο ἀπὸ τὸ φῶς καὶ τὸν ἥλιο»²⁹. Ἀκολουθεῖ μιὰ πρόσκληση γιὰ ἀγῶνα, μέχρι νὰ πεισθοῦν ὅλοι γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ παλέψουν ἐνάντια στὸ καθεστῶς, πρᾶγμα ποὺ θὰ ὀδηγήσει στὴ τελικὴ κατάρρευση τοῦ καθεστώτος. Πρόκειται γιὰ ἕνα σάλπισμα ἀντίστασης, ποὺ ἐπισφραγίζεται μὲ τὸ περιήρημο σύνθημα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Πρῶστος ταγματάρχης Ferdinand von Schill εἶχε κινήσει τὴν ἀποτυχημένη ἐπανάστασή του ἐνάντια στὶς δυνάμεις τοῦ Ναπολέοντα τὸ 1809: «Ἐνα τέλος μὲ τρῶμο εἶναι καλύτερο ἀπὸ ἕνα τρῶμο χωρὶς τέλος»³⁰.

27 Ἔτσι ἀρέσκονταν νὰ αὐτοπροσδιορίζονται οἱ Γερμανοί. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ αὐτὸ ποὺ ἐλέχθη μεταπολεμικά, ὅτι μὲ τὸν Ναζισμὸ οἱ Γερμανοί, ἀπὸ »Volk der Dichter und Denker« (λαὸς τῶν ποιπτῶν καὶ τῶν στοχαστῶν), ἔγιναν »Volk der Richter und Henker« (λαὸς τῶν δικαστῶν καὶ τῶν δημίῶν).

28 »... ein Buch, das in dem übelsten Deutsch geschrieben worden ist, das ich je gelesen habe; dennoch ist es von dem Volke der Dichter und Denker zur Bibel erhoben worden.«

29 »Wenn sich nun am Anfang dieses Krebsgeschwür des Deutschen Volkes noch nicht allzusehr bemerkbar gemacht hatte, so nur deshalb, weil noch gute Kräfte genug am Werk waren, es zurückzuhalten. Wie es aber größer und größer wurde und schließlich mittels einer letzten gemeinen Korruption zur Macht kam, das Geschwür gleichsam aufbrach und den ganzen Körper besudelte, versteckte sich die Mehrzahl der früheren Gegner, flüchtete die deutsche Intelligenz in ein Kellerloch, um dort als Nachtschattengewächs, dem Licht und der Sonne verborgen, allmählich zu ersticken.«

30 »Jetzt stehen wir vor dem Ende. Jetzt kommt es darauf an, sich gegenseitig wiederzufinden, aufzuklären von Mensch zu Mensch, immer daran

25 Βλ. <https://www.weisse-rose-stiftung.de/widerstandsgruppe-weisse-rose/flugblaetter/ii-flugblatt-der-weissen-rose/>. Ἀπὸ ἐκεῖ τὰ παραθέματα ποὺ ἀκολουθοῦν.

26 »Man kann sich mit dem Nationalsozialismus geistig nicht auseinandersetzen, weil er ungeistig ist. Es ist falsch, wenn man von einer nationalsozialistischen Weltanschauung spricht, denn, wenn es diese gäbe, müßte man versuchen, sie mit geistigen Mitteln zu beweisen oder zu bekämpfen – die Wirklichkeit aber bietet uns ein völlig anderes Bild.«

Τὸ δεύτερο αὐτὸ φυλλάδιο τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου», πίσω ἀπὸ τὸ ὁποῖο κρύβεται ὁ Alexander Schmorell, εἶναι κατεξοχὴν γνωστὸ ὡς τὸ φυλλάδιο στὸ ὁποῖο γίνεται εὐθεῖα ἀναφορὰ στὸ Ὁλοκαύτωμα, στὸν βαθμὸ ποῦ καὶ τὰ ἴδια τὰ μέλη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» μπορούσαν νὰ γνωρίζουν τὰ φρικτὰ ἐγκλήματα ποῦ διαπράττονταν γιὰ τὴν «τελικὴ λύση» τοῦ ἑβραϊκοῦ ζητήματος:

«Δὲν θέλουμε νὰ γράψουμε γιὰ τὸ ἑβραϊκὸ ζήτημα σὲ αὐτὸ τὸ φυλλάδιο, νὰ συντάξουμε μιὰ συνηγορία – ὄχι, μόνο ὡς παράδειγμα θέλουμε νὰ ἀναφερθοῦμε ἐν συντομίᾳ στὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς Πολωνίας τριακόσιες χιλιάδες Ἑβραῖοι [σημ.: τὸ νοῦμερο εἶναι ὑπογραμμισμένο στὸ φυλλάδιο] ἔχουν δολοφονηθεῖ βάνασα σὲ αὐτὴ τὴ χώρα. Ἐδῶ βλέπουμε τὸ πιὸ τρομερὸ ἐγκλημα κατὰ τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀνθρώπου, ἕνα ἐγκλημα ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ τίποτα παρόμοιο σὲ ὀλόκληρη τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία. Καὶ οἱ Ἑβραῖοι εἶναι ἀνθρώποι – ὅπως κι ἂν θέλει κανεὶς νὰ τοποθετεῖται πάνω στὸ ἑβραϊκὸ ζήτημα–, καὶ ἕνα τέτοιο ἐγκλημα ἔγινε εἰς βάρος ἀνθρώπων»³¹.

zu denken und sich keine Ruhe zu geben, bis auch der letzte von der äußersten Notwendigkeit seines Kämpfens wider dieses System überzeugt ist. Wenn so eine Welle des Aufruhrs durch das Land geht, wenn "es in der Luft liegt": wenn viele mitmachen, dann kann in einer letzten, gewaltigen Anstrengung dieses System abgeschüttelt werden. Ein Ende mit Schrecken ist immer noch besser, als ein Schrecken ohne Ende».

31 »Nicht über die Judenfrage wollen wir in diesem Blatte schreiben, keine Verteidigungsrede verfassen – nein, nur als Beispiel wollen wir die Tatsache kurz anführen, die Tatsache, daß seit der Eroberung Polens dreihunderttausend Juden in diesem Land auf bestialische Art ermordet worden sind. Hier sehen wir das fürchterlichste Verbrechen an der Würde des Menschen, ein Verbrechen, dem sich kein ähnliches in der ganzen Menschengeschichte an die Seite stellen

Καὶ μὲ κάθε δυνατὴ ἔμφραση –πραγματικά μὲ κάθε δυνατὴ ἔμφραση– τονίζεται ὅτι ἡ ἀπάθεια καὶ ἡ σωπὴ μπροστὰ στὰ ναζιστικὰ ἐγκλήματα δὲν εἶναι τίποτα λιγώτερο ἀπὸ συνηγορία³².

Χρειαζόταν ἀπίστευτη τόλμη, γιὰ νὰ μιλήσει κανεὶς ἀνοικτὰ γιὰ τὸ ἐν ἑξελίξει Ὁλοκαύτωμα τῶν Ἑβραίων στὴ ναζιστικὴ Γερμανία, τὸ μεγάλο «ἔνοχο μυστικὸ» γιὰ τὸ ὁποῖο σχεδὸν οἱ πάντες ἔβρισκαν πολὺ βολικὸ νὰ καμώνονται ὅτι δὲν ἤξεραν τίποτα. Μόνο κάποιοι τολμηροὶ ἠγέτες τῆς Ἐκκλησίας ἔβρισκαν τὸ θάρρος νὰ ἐναντιωθοῦν ἀνοικτὰ στὴ ρατσιστικὴ λογικὴ

kann. Auch die Juden sind doch Menschen –man mag sich zur Judenfrage stellen wie man will– und an Menschen wurde solches verübt».

32 »Warum verhält sich das deutsche Volk angesichts all dieser scheußlichsten, menschenunwürdigsten Verbrechen so apathisch? Kaum irgendjemand macht sich Gedanken darüber. Die Tatsache wird als solche hingenommen und ad acta gelegt. Und wieder schläft das deutsche Volk in seinem stumpfen, blöden Schlaf weiter und gibt diesen faschistischen Verbrechern Mut und Gelegenheit weiterzuwüten – und diese tun es. Sollte dies ein Zeichen dafür sein, daß die Deutschen in ihren primitivsten menschlichen Gefühlen verroht sind, daß keine Saite in ihnen schrill aufschreit im Angesicht solcher Taten, daß sie in einen tödlichen Schlaf versunken sind, aus dem es kein Erwachen mehr gibt, nie, niemals? Es scheint so und ist es bestimmt, wenn der Deutsche nicht endlich aus dieser Dumpfheit auffährt, wenn er nicht protestiert, wo immer er nur kann gegen diese Verbrecherclique, wenn er mit diesen Hunderttausenden von Opfern nicht mitleidet. Und nicht nur Mitleid muß er empfinden, nein, noch viel mehr: Mitschuld. Denn er gibt durch sein apathisches Verhalten diesen dunklen Menschen erst die Möglichkeit, so zu handeln, er leidet diese "Regierung", die eine so unendliche Schuld auf sich geladen hat, ja, er ist doch selbst schuld daran, daß sie überhaupt entstehen konnte! Ein jeder will sich von einer solchen Mitschuld freisprechen, ein jeder tut es und schläft dann wieder mit ruhigstem, bestem Gewissen. Aber er kann sich nicht freisprechen, ein jeder ist schuldig, schuldig, schuldig!«.

Χρειαζόταν απίστευτη τόλμη, για να μιλήσει κανείς ανοικτά για τὸ ἐν ἐξελίξει Ὀλοκαύτωμα τῶν Ἑβραίων στὴ ναζιστικὴ Γερμανία, τὸ μεγάλο «ἔνοχο μυστικό» γιὰ τὸ ὁποῖο σχεδὸν οἱ πάντες ἔβρισκαν πολὺ βολικὸ νὰ καμώνονται ὅτι δὲν ἤξεραν τίποτα. Μόνο κάποιοι τολμηροὶ ἡγέτες τῆς Ἐκκλησίας ἔβρισκαν τὸ θάρρος νὰ ἐναντιωθοῦν ἀνοικτὰ στὴ ρατσιστικὴ λογικὴ τοῦ ναζιστικοῦ ἀντισημιτισμοῦ, ἀκόμη καὶ ἀπὸ ἄμβωνος, προκαλώντας βεβαίως τὴ μῆνι τῶν Ἐθνικοσοσιαλιστῶν (θὰ βροῦμε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναφερθοῦμε σὲ τέτοια παραδείγματα σὲ μελλοντικὴ μελέτη μας). Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐτίθετο τὸ ἑβραϊκὸ ζήτημα σὲ αὐτὸ τὸ δεῦτερο φυλλάδιο τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» δὲν ἦταν παρὰ μίαν ἀκόμη σαφῆς ἔνδειξη ὅτι τὰ μέλη τῆς ἀντιστασιακῆς ὀργάνωσης ποὺ κρυβόταν πίσω ἀπὸ τὰ φυλλάδια ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθοῦν σὲ χριστιανικοὺς κύκλους.

τοῦ ναζιστικοῦ ἀντισημιτισμοῦ, ἀκόμη καὶ ἀπὸ ἄμβωνος, προκαλώντας βεβαίως τὴ μῆνι τῶν Ἐθνικοσοσιαλιστῶν (θὰ βροῦμε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναφερθοῦμε σὲ τέτοια παραδείγματα σὲ μελλοντικὴ μελέτη μας). Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐτίθετο τὸ ἑβραϊκὸ ζήτημα σὲ αὐτὸ τὸ δεῦτερο φυλλάδιο τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» δὲν ἦταν παρὰ μίαν ἀκόμη σαφῆς ἔνδειξη ὅτι τὰ μέλη τῆς ἀντιστασιακῆς ὀργάνωσης ποὺ κρυβόταν πίσω ἀπὸ τὰ φυλλάδια ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθοῦν σὲ χριστιανικοὺς κύκλους.

Τρίτο φυλλάδιο

Στὸ τρίτο φυλλάδιο τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου»³³, οἱ χριστιανικὲς καταβολὲς εἶναι κατεξοχὴν φανερὲς στὴν εἰσαγωγικὴ παράγραφο, στὴν ὁποία ἀποδομεῖται ἡ ἔθνικοσοσιαλιστικὴ λογικὴ τοῦ κράτους. Τὸ φυλλάδιο ξεκινάει μὲ μιὰ ἐκδοχὴ τοῦ περιφημοῦ λόγου τοῦ Κικέρωνα ἀπὸ τὸ ἔργο του *Περὶ νόμων*, ὅτι «ἡ σωτηρία

τοῦ λαοῦ εἶναι ὁ ὑπέρτατος νόμος»³⁴, καὶ προχωρεῖ μὲ μιὰ θεωρία τοῦ κράτους, ποὺ καταλήγει στὴν κατάδειξη τῆς διαστροφῆς τοῦ ἔθνικοσοσιαλιστικοῦ κρατισμοῦ:

«*Salus publicae suprema lex*». Ὅλα τὰ ἰδανικὰ πολιτεύματα εἶναι οὐτοπίες. Ἐνα κράτος δὲν μπορεῖ νὰ οἰκοδομηθεῖ καθαρὰ θεωρητικά, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀναπτυχθεῖ καὶ νὰ ὀρμιάσει ἀκριβῶς ὅπως τὸ ἄτομο. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι στὴν ἀρχὴ κάθε πολιτισμοῦ ὑπῆρχε ἡ πρωταρχικὴ μορφή τοῦ κράτους. Ἡ οἰκογένεια εἶναι τόσο παλιὰ ὅσο καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀρχικὴ συνύπαρξη ὁ προικισμένος μὲ λογικὴ ἄνθρωπος δημιούργησε ἕνα κράτος τοῦ ὁποῖου θεμέλιο πρέπει νὰ εἶναι ἡ δικαιοσύνη, καὶ ὑπέρτατος νόμος ἡ εὐημερία τῶν πάντων. Τὸ κράτος πρέπει νὰ ἀντιπροσωπεύει μιὰ ἀναλογία τῆς θεϊκῆς τάξης, καὶ ἡ ὑψηλότερη ἀπὸ ὅλες τὶς οὐτοπίες, ἡ *Civitas Dei* [Πολιτεία τοῦ Θεοῦ], εἶναι τὸ πρότυπο στὸ ὁποῖο

33 Βλ. <https://www.weisse-rose-stiftung.de/widerstandsgruppe-weisse-rose/flugblaetter/iii-flugblatt-der-weissen-rose/>. Ἀπὸ ἐκεῖ τὰ παραθέματα ποὺ ἀκολουθοῦν.

34 M. Tulli Ciceronis, *De legibus*, III:iii:8: "*Ollis salus populi suprema lex esto*".

πρέπει τελικά να προσεγγίσει. Δεν θέλουμε να διατυπώσουμε εδώ κρίσεις για τα διάφορα δυνατά πολιτεύματα, τη δημοκρατία, τη συνταγματική μοναρχία, τη βασιλεία κτλ. Μόνο ένα πράγμα πρέπει να τονισθεί σαφώς και ξεκάθαρα: Κάθε άτομο δικαιούται ένα χρήσιμο και δίκαιο κράτος, που διασφαλίζει τόσο την ελευθερία του ατόμου, όσο και την ευημερία του συνόλου. Γιατί ο άνθρωπος, σύμφωνα με το θέλημα του Θεού, πρέπει να επιδιώκει να επιτύχει τον φυσικό του σκοπό, την επίγεια ευτυχία του, ελεύθερα και ανεξάρτητα μέσα στη συνύπαρξη και τη συνεργασία της κρατικής κοινότητας. Το σημειώσιμo “κράτος” μας όμως είναι η δικτατορία του κακού»³⁵.

Είναι αλήθεια ότι αυτή η θεωρητική προσέγγιση του κράτους μπορεί να φα-

ντάζει κάπως «διανοουμενίστικη» (σημειώσαμε νωρίτερα ότι τα πρώτα φυλλάδια του «Λευκού Ρόδου» απευθύνονταν μάλλον σε κύκλους διανοουμένων), αλλά λέει μια μεγάλη αλήθεια: ότι, για να το πούμε με σημεινούς όρους, μέσα στο πλαίσιο του κράτους δεν είναι νοητό να θυσιάζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα στο όνομα δήθεν του «κοινού καλού». Πέραν τούτου, όμως, δεν είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς, πίσω από αυτή τη θεωρητική προσέγγιση του κράτους, τις χριστιανικές καταβολές των συγγραφέων του φυλλαδίου.

Περαιτέρω, οι αναγνώστες των φυλλαδίων καλούνται να συνειδητοποιήσουν ότι δεν είναι μόνο δικαίωμά τους, αλλά και ήθικo καθήκoν τους (οί λέξεις αυτές είναι υπογραμμισμένες στο φυλλάδιο) να εξαλείψουν το έθνικοσοσιαλιστικό σύστημα³⁶. Τυχόν αδράνεια συνεπάγεται ένοχη:

«Μην κρύβετε τη δειλία σας κάτω από τον μανδύα της σύνεσης! Γιατί κάθε μέρα που διστάζετε ακόμα, που δεν αντίστεκεστε σε αυτόν τον γόνο της Κόλασης, ή ένοχη σας αυξάνεται όλο και περισσότερο, με γεωμετρική πρόοδο»³⁷.

Ο τρόπος αντίστασης προσδιορίζεται με απόλυτη σαφήνεια: «Δεν έχουμε μεγάλη γκάμα τέτοιων μέσων, ένα και μόνο διαθέτουμε: την παθητική αντίσταση»³⁸. Και αφού αναφέρονται πλείστα όσα παραδείγματα παθητικής αντίστασης, ώστε να μην μείνει καμμία άπορία για το τί θα

35 »“*Salus publica suprema lex*“. Alle idealen Staatsformen sind Utopien. Ein Staat kann nicht rein theoretisch konstruiert werden, sondern er muß ebenso wachsen, reifen, wie der einzelne Mensch. Aber es ist nicht zu vergessen, daß am Anfang einer jeden Kultur die Vorform des Staates vorhanden war. Die Familie ist so alt, wie die Menschen selbst und aus diesem anfänglichen Zusammensein hat sich der vernunftbegabte Mensch einen Staat geschaffen, dessen Grund die Gerechtigkeit und dessen höchstes Gesetz das Wohl aller sein soll. Der Staat soll eine Analogie der göttlichen Ordnung darstellen, und die höchste aller Utopien, die *civitas Dei* ist das Vorbild, dem er sich letzten Endes nähern soll. Wir wollen hier nicht urteilen über die verschiedenen möglichen Staatsformen, die Demokratie, die konstitutionelle Monarchie, das Königtum usw. Nur eines will eindeutig und klar herausgehoben werden: jeder einzelne Mensch hat einen Anspruch auf einen brauchbaren und gerechten Staat, der die Freiheit des einzelnen als auch das Wohl der Gesamtheit, sichert. Denn der Mensch soll nach Gottes Willen frei und unabhängig im Zusammenleben und Zusammenwirken der staatlichen Gemeinschaft sein natürliches Ziel, sein irdisches Glück in Selbständigkeit und Selbsttätigkeit zu erreichen suchen. Unser heutiger “Staat“ aber ist die Diktatur des Bösen«.

36 »*Ist euer Geist schon so sehr der Vergewaltigung unterlegen, daß ihr vergeßt, daß es nicht nur euer Recht, sondern eure sittliche Pflicht ist, dieses System zu beseitigen?*«

37 »*Verbergt nicht eure Feigheit unter dem Mantel der Klugheit! Denn mit jedem Tag, da ihr noch zögert, da ihr dieser Ausgeburt der Hölle nicht widersteht, wächst eure Schuld gleich einer parabolischen Kurve höher und immer höher*«.

38 »*Wir haben keine reiche Auswahl an solchen Mitteln, nur ein einziges steht uns zur Verfügung – der passive Widerstand*«.

μπορούσε να κάνει κανείς, ακολουθεί ή έκκληση:

«*Προσπαθήστε να πείσετε όλους όσους γνωρίζετε, συμπεριλαμβανομένων εκείνων από τα κατώτερα λαϊκά στρώματα, για το άνουσιο της παράτασης, για την απελπισία αυτού του πολέμου, για την πνευματική και οικονομική υποδούλωση, για την καταστροφή όλων των ηθικών και θρησκευτικών αξιών από τον Έθνικοσοσιαλισμό, και να τους καλέσετε στην παθητική αντίσταση!*»³⁹.

Και έδω, πάλι, ή αναφορά σέ «πνευματική υποδούλωση» και σέ «καταστροφή όλων των ηθικών και θρησκευτικών αξιών», σέ συνδυασμό με όλα τα προηγούμενα, παρέπεμπε σέ χριστιανικό περιβάλλον.

Το τρίτο αυτό φυλλάδιο έκλεινε με ένα πολύ επιδέξια επιλεγμένο παράθεμα από τα *Πολιτικά* του Άριστοτέλη⁴⁰, στο οποίο ο Σταγειρίτης φιλόσοφος σημειώνει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των τυραννικών καθεστώτων: ότι τίποτα δεν μένει κρυφό, αλλά υπάρχουν κατάσκοποι και ώτακουστές παντού, ώστε οί άνθρωποι να μη μιλούν ελεύθερα, και αν τὸ κάνουν, να τὸς πιάνουν· ότι επικρατεῖ ἡ κατασυκοφάντηση, ὥστε ὅλοι να συγκρούονται με ὅλους, οί φίλοι με τὸς φίλους τὸς, ὁ λαὸς με τὸς εὐγενεῖς και οί πλούσιοι ὁ ἕνας με τὸν ἄλλο· ότι προωθείται ἡ πτωχοποίηση τοῦ λαοῦ μέσα ἀπὸ τὴν ὑπερφορολόγηση, ἀφ' ἑνὸς μὲν προκειμένου να πληρώνονται οί σωματοφύλακες τοῦ τυράννου, ἀφ' ἑτέρου δὲ προκειμένου ὁ λαός, ἀπορροφημένος

με τὴν προσπάθεια τῆς ἐπιβίωσης, να μὴν ἔχει τὸν χρόνο να ξεσηκωθεί κατὰ τοῦ τυράννου· ότι ὁ τυράννος προκαλεῖ συνεχῶς πολέμους. Οί ἀναγνώστες τοῦ φυλλαδίου ἦταν περισσότερο ἀπὸ σίγουρο ότι θὰ διέκριναν τὶς ἀναλογίες με τὴ δική τὸς πραγματικότητα, με τὸ ἔθνικοσοσιαλιστικὸ καθεστὼς.

Τέταρτο φυλλάδιο

Το τέταρτο φυλλάδιο τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου»⁴¹ εἶναι αὐτὸ ποῦ φέρει ἐναργέστερα ἀπὸ κάθε ἄλλο τὴ χριστιανικὴ σφραγίδα.

Το φυλλάδιο ξεκινᾷ με μιὰ σύντομη ἀναφορὰ σὴν πολεμικὴ ἐπικαιρότητα, στὰ μέτωπα τῆς Ἀφρικής και τῆς Ρωσίας, ἀκόμη και σὶς γερμανικὲς νίκες, οί ὁποῖες ὅμως κερδίζονται με κόστος ἑκατόμβες θυμάτων, ποῦ προφανῶς οὔτε ὁ Χίτλερ οὔτε ὁ Γκαϊμπελς μπαίνουν στὸν κόπο να μετρήσουν. Ἀλλὰ ἀμέσως μετὰ στὸ κείμενο τοῦ τέταρτου φυλλαδίου γίνεται μιὰ ρητή, πέρα για πέρα χριστιανικὰ χρωματισμένη ἐπισήμανση τῆς πνευματικῆς-μεταφυσικῆς διάστασης τοῦ πολέμου ἐνάντια στὸν Ἐθνικοσοσιαλισμό:

«*Σίγουρα ὁ ἀγώνας ἐνάντια στὸ ἔθνικοσοσιαλιστικὸ τρομοκρατικὸ κράτος πρέπει να διεξαχθεῖ με ὀρθολογικὰ μέσα. Ὅποιος ὅμως ἐξακολουθεῖ σήμερα να ἀμφιβάλλει για τὴν πραγματικὴ ὑπαρξη τῶν δαιμονικῶν δυνάμεων δὲν ἔχει σὲ καμμία περίπτωση κατανοήσει τὸ μεταφυσικὸ ὑπόβαθρο αὐτοῦ τοῦ πολέμου. Πίσω ἀπὸ τὸ ἀπτό και συγκεκριμένο, πίσω ἀπὸ αὐτὸ ποῦ μπορεῖ να γίνει ἀντιληπτὸ ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις, πίσω ἀπὸ ὅλες τὶς ἀντικειμενικὲς λογικὲς ἐκτιμήσεις, στέκει τὸ ἄλογο, δηλαδὴ ὁ ἀγώνας ἐνάντια στὸν δαίμονα, ἐνάντια στὸν Ἄγγε-*

39 »Sucht alle Bekannte auch aus den unteren Volksschichten, von der Sinnlosigkeit einer Fortführung, von der Aussichtslosigkeit dieses Krieges, von der geistigen und wirtschaftlichen Versklavung, von der Zerstörung aller sittlichen und religiösen Werte durch den Nationalsozialismus zu überzeugen und zum passiven Widerstand zu veranlassen!«.

40 Ἀριστοτέλους, *Πολιτικά*, 1313b11-29.

41 Βλ. <https://www.weisse-rose-stiftung.de/widerstandsgruppe-weisse-rose/flugblaetter/iv-flugblatt-der-weissen-rose/>. Ἀπὸ ἐκεῖ τὰ παραθέματα ποῦ ἀκολουθοῦν.

Στὸ κείμενο τοῦ τέταρτου φυλλαδίου γίνεται μιὰ ρητή, πέρα γιὰ πέρα χριστιανικὰ χρωματισμένη ἐπισήμανση τῆς πνευματικῆς-μεταφυσικῆς διάστασης τοῦ πολέμου ἐνάντια στὸν Ἐθνικοσοσιαλισμό: «Σίγουρα ὁ ἀγώνας ἐνάντια στὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ τρομοκρατικὸ κράτος πρέπει νὰ διεξαχθεῖ μὲ ὀρθολογικὰ μέσα. Ὅποιος ὅμως ἐξακολουθεῖ σήμερα νὰ ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν πραγματικὴ ὑπαρξὴ τῶν δαιμονικῶν δυνάμεων δὲν ἔχει σὲ καμμία περίπτωσι κατανοήσει τὸ μεταφυσικὸ ὑπόβαθρο αὐτοῦ τοῦ πολέμου. Πίσω ἀπὸ τὸ ἀπτό καὶ συγκεκριμένο, πίσω ἀπὸ αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸ ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις, πίσω ἀπὸ ὅλες τὶς ἀντικειμενικὲς λογικὲς ἐκτιμήσεις, στέκει τὸ ἄλογον, δηλαδὴ ὁ ἀγώνας ἐνάντια στὸν δαίμονα, ἐνάντια στὸν Ἀγγελιαφόρο τοῦ Ἀντιχρίστου. [...] Ὁ ἄνθρωπος εἶναι βέβαια ἐλεύθερος, ὅμως χωρὶς τὸν ἀληθινὸ Θεὸ εἶναι ἀνυπεράσπιστος ἀπέναντι στὸ Κακό, εἶναι σὰν καράβι χωρὶς πηδάλιο, παραδομένο στὴν καταιγίδα, σὰν βρέφος χωρὶς μητέρα, σὰν ἓνα σύννεφο ποὺ διαλύεται»

λαφόρο τοῦ Ἀντιχρίστου. Παντοῦ καὶ σὲ κάθε ἐποχὴ οἱ δαίμονες καιροφυλακτοῦν στὸ σκοτάδι, περιμένοντας τὴν ὥρα ποὺ ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἀδύναμος, τὴν ὥρα ποὺ ἐγκαταλείπει αὐτοβούλως τὴ θεμελιωμένη στὴν ἐλευθερία θέσι ποὺ τοῦ ἔχει ἐξασφαλίσῃ τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ, τὴν ὥρα ποὺ ἐνδίδει στὴν πίεσι τοῦ Κακοῦ, ποὺ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὶς δυνάμεις τῆς ἀνώτερης τάξης, καὶ ἔτσι, ἀφοῦ κάνει μὲ τὴ θέλησί του τὸ πρῶτο βῆμα, παρασύρεται στὸ δεῦτερο καὶ στὸ τρίτο καὶ ὅλο καὶ παρακάτω μὲ διαρκῶς αὐξανόμενη ταχύτητα. Καὶ παντοῦ καὶ σὲ κάθε ἐποχὴ ἔσχατης ἀνάγκης ἐμφανίζονται ἄνθρωποι, Προφῆτες, Ἅγιοι, οἱ ὁποῖοι διαφυλάσσουν τὴν ἐλευθερία τους, οἱ ὁποῖοι δείχνουν πρὸς τὸν μοναδικὸ Θεὸ καὶ μὲ τὴ βοήθειά Του παρακινοῦν τὸν λαὸ νὰ μεταστραφεῖ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι βέβαια ἐλεύθερος, ὅμως χωρὶς τὸν ἀληθινὸ Θεὸ εἶναι ἀνυπεράσπιστος ἀπέναντι στὸ Κακό, εἶναι σὰν

καράβι χωρὶς πηδάλιο, παραδομένο στὴν καταιγίδα, σὰν βρέφος χωρὶς μητέρα, σὰν ἓνα σύννεφο ποὺ διαλύεται»⁴².

42 »Wohl muß man mit rationalen Mitteln den Kampf wider den nationalsozialistischen Terrorstaat führen; wer aber heute noch an der realen Existenz der dämonischen Mächte zweifelt, hat den metaphysischen Hintergrund dieses Krieges bei weitem nicht begriffen. Hinter dem konkreten, hinter dem sinnlich Wahrnehmbaren, hinter allen sachlichen logischen Überlegungen, steht das Irrationale, d. i. der Kampf wider den Dämon, wider den Boten des Antichrists. Überall und zu allen Zeiten haben die Dämonen im Dunkeln gelauert auf die Stunde, da der Mensch schwach wird, da er seine ihm von Gott auf Freiheit gegründete Stellung im ordo eigenmächtig verläßt, da er dem Druck des Bösen nachgibt, sich von den Mächten höherer Ordnung löst und so, nachdem er den ersten Schritt freiwillig getan, zum zweiten und dritten und immer mehr getrieben wird mit rasend steigender Geschwindigkeit – überall und zu allen Zeiten der höchsten Not sind Menschen aufgestanden,

Αὐτὴ καὶ μόνο ἡ παράγραφος ἀπὸ τὰ φυλλάδια τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» θὰ ἀρκοῦσε, γὰρ νὰ καταστήσει σαφὲς πέραν πάσης ἀμφιβολίας ὅτι τὰ μέλη αὐτοῦ τοῦ καινοφανοῦς ἀντιστασιακοῦ κινήματος ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθοῦν στοὺς χριστιανικοὺς κύκλους. Καὶ γιὰ νὰ μὴ μείνει καμμία πιὰ ἀμφιβολία, ἀκολουθεῖ εὐθύς ἀμέσως μιὰ ἔκκληση πρὸς τὸν χριστιανὸ ἀναγνώστη τοῦ φυλλαδίου:

«Υπάρχει, ἐσένα ρωτῶ, ποὺ εἶσαι χριστιανός, ὑπάρχει σὲ αὐτὸν τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ διατήρηση τῶν ὑψηλότερων ἀγαθῶν σου κάποιος δισταγμός, κάποιο παιχίδι ἵντριγκας, κάποια ἀναβολὴ τῆς ἀπόφασης, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι κάποιος ἄλλος θὰ πάρει τὰ ὄπλα, γιὰ νὰ σὲ ὑπερασπισθεῖ; Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς δὲν σοῦ ἔδωσε τὴ δύναμη καὶ τὸ κουράγιο νὰ ἀγωνισθεῖς; Πρέπει νὰ ἐπιτεθοῦμε στὸ κακὸ ἐκεῖ ὅπου αὐτὸ εἶναι πιὸ ἰσχυρὸ, καὶ εἶναι πιὸ ἰσχυρὸ στὴν ἐξουσία τοῦ Χίτλερ»⁴³.

Καὶ σὰν νὰ μὴν ἔφθαναν τὰ παραπάνω, ἡ ἐξοικείωση μὲ τὴν Ἁγία Γραφὴ καταδεικνύεται ἀμέσως μετὰ, καθὼς ἡ ζοφερότητα τῆς κατάστασης σκιαγραφεῖται μὲ τὰ λόγια τοῦ Ἐκκλησιαστῆ:

«Καὶ ἐπέστρεψα ἐγὼ καὶ εἶδον σὺν πάσας τὰ συκοφαντίας τὰς γινομένας

Propheten, Heilige, die ihre Freiheit gewahrt hatten, die auf den Einzigsten Gott hinwiesen und mit seiner Hilfe das Volk zur Umkehr mahnnten. Wohl ist der Mensch frei, aber er ist wehrlos wider das Böse ohne den wahren Gott, er ist wie ein Schiff ohne Ruder, dem Sturme preisgegeben, wie ein Säugling ohne Mutter, wie eine Wolke, die sich auflöst.

43 »Gibt es, so frage ich Dich, der Du ein Christ bist, gibt es in diesem Ringen um die Erhaltung Deiner höchsten Güter ein Zögern, ein Spiel mit Intrigen, ein Hinausschieben der Entscheidung in der Hoffnung, daß ein anderer die Waffen erhebt, um Dich zu verteidigen? Hat Dir nicht Gott selbst die Kraft und den Mut gegeben zu kämpfen? Wir müssen das Böse dort angreifen, wo es am mächtigsten ist, und es ist am mächtigsten in der Macht Hitlers.«

ὑπὸ τὸν ἥλιον· καὶ ἰδοὺ δάκρυον τῶν συκοφαντουμένων, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς παρακαλῶν, καὶ ἀπὸ χειρὸς συκοφαντούτων αὐτοὺς ἰσχύς, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς παρακαλῶν. Καὶ ἐπήνεσα ἐγὼ σὺν τοῖς τεθνηκότας τοὺς ἤδη ἀποθανόντας ὑπὲρ τοὺς ζῶντας, ὅσοι αὐτοὶ ζῶσιν ἕως τοῦ νῦν»⁴⁴.

Ἀκολουθεῖ ἓνα παράθεμα ἀπὸ τὸν Novalis, τὸ ὁποῖο πιστοποιεῖ ἐξίσου τὸν χριστιανικὸ προσανατολισμὸ τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου». Ἡ ἐπιλογὴ δὲν εἶναι τυχαία. Ὡς Novalis εἶναι γνωστὸς ὁ Γερμανὸς συγγραφέας, φιλόσοφος καὶ ποιητῆς Georg Philipp Friedrich Freiherr von Hardenberg (1772-1801), ὁ ὁποῖος ἄσκησε σημαντικὴ ἐπίδραση στὸν γερμανικὸ ρομαντισμὸ καὶ ἦταν πολὺ γνωστὸς ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ. Εἰδικὰ τὸ δοκίμιό του *Χριστιανισμὸς ἢ Εὐρώπη (Die Christenheit oder Europa)* περιέχει πολλὰς θέσεις ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ταιριάξουν ἀπόλυτα πρὸς τὸ μῆνυμα ποὺ ἤθελαν νὰ περάσουν τὰ μέλη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου».

Τὸ συγκεκριμένον δοκίμιον τοῦ Novalis γράφτηκε τὸ 1799, σὲ μιὰ περίοδο μεγάλης κρίσης στὴν εὐρωπαϊκὴ ἥπειρο, μὲ τὴν ἀνοδο τοῦ Ναπολέοντα καὶ τοὺς συνεχεῖς πολέμους, καὶ μὲ τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀκέφαλη μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Πάπα Πίου ΣΤ' ἐκεῖνη τὴ χρονιά. Μιὰ κεντρικὴ θέσις τοῦ Novalis, ποὺ θὰ ἔβρισκε ἀπολύτως σύμφωνα τὰ μέλη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου», εἶναι ὅτι, ἐκεῖ ὅπου ἡ θρησκεία παρακμάζει, ἔρχονται νὰ καλύψουν τὸ πνευματικὸ κενὸ οἱ ἰδεολογίες, ὁ ἐθνικισμὸς καὶ ἡ τυφλὴ πίστις στὴν

44 Ἐκκλ., δ' 3. Στὸ φυλλάδιον παρατίθεται ὡς ἔξῃ: »Ich wandte mich und sah an alles Unrecht, das geschah unter der Sonne; und siehe, da waren Tränen derer, so Unrecht litten und hatten keinen Tröster; und die ihnen Unrecht taten, waren zu mächtig, daß sie keinen Tröster haben konnten. Da lobte ich die Toten, die schon gestorben waren, mehr denn die Lebendigen, die noch das Leben hatten...» (Sprüche).

έπιστήμη (τὰ μέλη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» δὲν θὰ δυσκολεύονταν νὰ δοῦν τὸν Ἐθνικοσοσιαλισμό, μαζί με τὸν ἔθνικισμὸ καὶ τὸν κρατισμὸ ποὺ αὐτὸς προωθοῦσε, ὡς ὑποκατάστατα τῆς πίστεως στὸν Θεό, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος εἶχε ἀπομακρυνθεῖ). Ὁ Novalis νοσταλγεῖ μιὰ ἀρχέγονη ἐποχή («*Urzeit*»), τὴν ὁποία προσδιορίζει στὸν πρῶμο μεσαίωνα, ὅπου ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία λειτουργοῦσε ἐνοποιτικὰ. Βλέποντας τὸ χάος καὶ τὴν ἀναρχία ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν ἐποχή του, ὁ Novalis διακρίνει σὲ αὐτὰ τὴν εὐκαιρία γιὰ τὴ μεγάλη ἐπιστροφή. Βλέπει τὰ σπέρματα τῆς αὐγῆς μιᾶς «χρυσῆς ἐποχῆς», μετὴν ἀναγέννηση τῆς Εὐρώπης θεμελιωμένη πάνω στὴν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία θὰ ἐπέτρεπε στὴν Εὐρώπη νὰ μετατραπεῖ σὲ μιὰ παγκόσμια πνευματικὴ κοινότητα θεμελιωμένη πάνω στὸ συνεκτικὸ στοιχεῖο τῆς πίστεως, ποὺ θὰ ὑπερβεῖ τὸν πόλεμο καὶ τὸν ἔθνικισμὸ. Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ ἀντιληφθεῖ κανεὶς τὶς ἀναλογίες ποὺ θὰ ἔβλεπαν τὰ μέλη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» μετὴν ἐποχή τους, ποὺ ὁ Ἐθνικοσοσιαλισμὸς τοῦ Χίτλερ εἶχε βυθίσει τὴν Εὐρώπη στὸ χάος ἐνὸς ἀδιέξοδου πολέμου. Ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐπιλογὴ νὰ συμπεριλάβουν στὸ τέταρτο φυλλάδιο τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» ἓνα παράθεμα ἀπὸ τὸν Novalis, τὸ ὁποῖο κλείνει μετὰ τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικὰ λόγια:

«*Τὸ αἶμα θὰ συνεχίσει νὰ ρεεῖ στὴν Εὐρώπη, ἕως ὅτου τὰ ἔθνη συνειδητοποιήσουν τὴν τρομερὴ τρέλα τους, ποὺ τὰ ἐγκλωβίζει σὲ ἓνα φαῦλο κύκλο, καί, ἀγγιγμένα καὶ κατευνασμένα ἀπὸ θρησκευτικὴ μουσική, βαδίζουν στὰ πρῶν ἱερὰ σὲ μιὰ πολυχρῶμη ποικιλομορφία, ἀναλάβουν τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης, καὶ μιὰ μεγάλη ἑορτὴ τῆς εἰρήνης ἑορτασθεῖ μετὰ κατὰ δάκρυα πάνω στὰ καπνίζοντα πεδιά τῆς μάχης. Μόνο ἡ θρησκεία μπορεῖ νὰ ἀφυπνίσει ξανὰ τὴν Εὐρώπη καὶ νὰ ἐξασφαλίσει τὸ δίκαιο τῶν λαῶν καὶ νὰ ἐγκαταστήσει περιφανῶς μετὰ νέα δόξα στὴ*

γῆ τὸν Χριστιανισμὸ στὴν εἰρηνευτικὴ διακυβέρνησίν της»⁴⁵.

Τὸ τέταρτο φυλλάδιο ἔκλεινε μετὰ μιὰ ὑπόσχεση:

«*Δὲν θὰ σιωπήσουμε, εἴμαστε ἡ συνείδησίν σας, τὸ Λευκὸ Ρόδο δὲν θὰ σᾶς ἀφήσει σὲ ἡσυχία!*»⁴⁶.

Πέμπτο καὶ ἕκτο φυλλάδιο

Τὰ δύο τελευταῖα φυλλάδια τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου», τὸ πέμπτο καὶ τὸ ἕκτο⁴⁷, δὲν φέρουν τόσο ὁρατὴ τὴ χριστιανικὴ σφραγίδα ὅσο τὰ προηγούμενα φυλλάδια, καὶ εἰδικὰ τὸ τέταρτο. Αὐτὸ ὀφείλεται πιθανώτατα στὴν ἐπιλογὴ τῆς στροφῆς σὲ ἓνα εὐρύτερο πλέον κοινὸ.

Τὸ πέμπτο φυλλάδιο, ξεκινάει μετὴν ὀδυνηρὴ διαπίστωση ὅτι «*ὁ Χίτλερ δὲν μπορεῖ νὰ κερδίσει τὸν πόλεμο· μπορεῖ μόνο νὰ τὸν παρατείνει*»⁴⁸ καὶ τὴν ἔκκληση πρὸς τοὺς Γερμανοὺς νὰ διαχωρίσουν τὴ θέση τους ἀπὸ τὸ ἐγκληματικὸ ἔθνικοσοσιαλιστικὸ καθεστῶς, μετὴν προειδοποίηση ὅτι θὰ ἀκολουθήσει «*μιὰ τρομερὴ*

45 »*Es wird solange Blut über Europa strömen, bis die Nationen ihren fürchterlichen Wahnsinn gewahr werden, der sie im Kreis herumtreibt, und von heiliger Musik getroffen und besänftigt, zu ehemaligen Altären in bunter Vermischung treten, Werke des Friedens vornehmen und ein großes Friedensfest auf den rauchenden Walstätten mit heißen Tränen gefeiert wird. Nur die Religion kann Europa wieder aufwecken und das Völkerrecht sichern und die Christenheit mit neuer Herrlichkeit sichtbar auf Erden in ihr friedensstiftendes Amt installieren*».

46 »*Wir schweigen nicht, wir sind Euer böses Gewissen, die Weiße Rose läßt Euch keine Ruhe!*».

47 Βλ. <https://www.weisse-rose-stiftung.de/widerstandsgruppe-weisse-rose/flugblaetter/v-flugblatt-der-weissen-rose/> (πέμπτο φυλλάδιο) καὶ <https://www.weisse-rose-stiftung.de/widerstandsgruppe-weisse-rose/flugblaetter/vi-flugblatt-der-weissen-rose/> (ἕκτο φυλλάδιο). Ἀπὸ ἐκεῖ τὰ παραθέματα ποὺ ἀκολουθοῦν.

48 »*Hitler kann den Krieg nicht gewinnen, nur noch verlängern!*».

ἀλλὰ δίκαιη κρίση γιὰ ὅσους μὲ δειλία καὶ ἀναποφασιστικότητα κρύφτηκαν».⁴⁹ Τὸ πέμπτο αὐτὸ φυλλάδιο εἶναι κατεξοχήν γνωστό, γιατί προχωράει σὲ μιὰ ρητὴ διατύπωση τοῦ πολιτικοῦ ὁράματος γιὰ τὴν ἥττα τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καὶ τοῦ μιλιταρισμοῦ καὶ τῆ θεμελίωση μιᾶς ἐνοποιημένης, ὁμοσπονδιακῆς Εὐρώπης, ὅπου θὰ κυριαρχεῖ ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψης καὶ τοῦ λόγου, καὶ ὅλοι οἱ λαοὶ καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἔχουν δικαίωμα πάνω στὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου:

«Τί μᾶς διδάσκει ἡ ἔκβαση αὐτοῦ τοῦ πολέμου, ποῦ δὲν ἦταν ποτὲ ἐθνικὸς πόλεμος; Ἡ ἱμπεριαλιστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἐξουσία, ἀπὸ ὅποια πλευρὰ κι ἂν προέρχεται, πρέπει νὰ καταστῆ ἀκίνδυνη γιὰ πάντα. Ἔνας μονόπλευρος πρωσσοικὸς μιλιταρισμὸς δὲν πρέπει ποτὲ ξανὰ νὰ ἀποκτήσει τὴν ἐξουσία. Μόνο μέσα ἀπὸ μιὰ γενναϊόφρονα συνεργασία τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν μπορεῖ νὰ δημιουργηθεῖ τὸ ἔδαφος πάνω στὸ ὁποῖο θὰ γίνεῖ δυνατὴ μιὰ νέα ἀνοικοδόμησι. Κάθε συγκεντρωτικὴ ἐξουσία, σὰν αὐτὴ ποῦ προσπάθησε νὰ ἀσκήσει τὸ πρωσσοικὸ κράτος στὴ Γερμανία καὶ τὴν Εὐρώπη, πρέπει νὰ ἐξαλειφθεῖ ἐν τῇ γενέσει τῆς. Ἡ μελλοντικὴ Γερμανία μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο ὁμοσπονδιακὴ. Μόνο ἓνα ὑγιὲς ὁμοσπονδιακὸ σύστημα κρατῶν μπορεῖ σήμερα ἀκόμα νὰ δώσει νέα ζωὴ στὴν ἀποδυναμωμένη Εὐρώπη. Ἡ ἐργατικὴ τάξη πρέπει νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν κατάστασή τῆς τῆς κατώτερης σκλαβιάς μέσα ἀπὸ ἓνα λογικὸ σοσιαλισμὸ. Κάθε λαός, κάθε ἄτομο ἔχει δικαίωμα πάνω στὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου! Ἐλευθερία τοῦ λόγου, ἐλευθερία τῆς σκέψης, προστασία τοῦ πολίτη ἀπὸ τὴν αὐθαιρεσία ἐγκλη-

ματικῶν, βίαιων κρατῶν, αὐτὰ εἶναι τὰ θεμέλια τῆς νέας Εὐρώπης!».⁵⁰

Ἄλλα βέβαια, τὸ μῆνυμα τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» δὲν εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον ἓνα πολιτικὸ μαניφέστο· εἶναι, παράλληλα, ἓνα πνευματικὸ μαניφέστο. Καὶ αὐτὸ εἶναι κατεξοχήν φανερὸ στὶς ἀκόλουθες γραμμὲς ἀπὸ τὸ ἕκτο καὶ τελευταῖο φυλλάδιο:

«Τὸ ὄνομα τῆς Γερμανίας θὰ μείνει βεβηλωμένο γιὰ πάντα, ἂν ἡ γερμανικὴ νεολαία δὲν ξεσηκωθεῖ ἐπιτέλους, δὲν ἐκδικηθεῖ καὶ δὲν ἐξιλωθεῖ συγχρόνως, δὲν συντρίψει τοὺς βασανιστὲς τῆς καὶ δὲν οἰκοδομήσει μιὰ νέα, πνευματικὴ Εὐρώπη».⁵¹

50 »Was lehrt uns der Ausgang dieses Krieges, der nie ein nationaler war? Der imperialistische Machtgedanke muß, von welcher Seite er auch kommen möge, für alle Zeit unschädlich gemacht werden. Ein einseitiger preußischer Militarismus darf nie mehr zur Macht gelangen. Nur in großzügiger Zusammenarbeit der europäischen Völker kann der Boden geschaffen werden, auf welchem ein neuer Aufbau möglich sein wird. Jede zentralistische Gewalt, wie sie der preußische Staat in Deutschland und Europa auszuüben versucht hat, muß im Keime erstickt werden. Das kommende Deutschland kann nur föderalistisch sein. Nur eine gesunde föderalistische Staatenordnung vermag heute noch das geschwächte Europa mit neuem Leben zu erfüllen. Die Arbeiterschaft muß durch einen vernünftigen Sozialismus aus ihrem Zustand niedrigster Sklaverei befreit werden. Das Truggebilde der autarken Wirtschaft muß in Europa verschwinden. Jedes Volk, jeder einzelne hat ein Recht auf die Güter der Welt! Freiheit der Rede, Freiheit des Bekenntnisses, Schutz des einzelnen Bürgers vor der Willkür verbrecherischer Gewaltstaaten, das sind die Grundlagen des neuen Europa.«

49 »Trennt Euch rechtzeitig von allem, was mit dem Nationalsozialismus zusammenhängt! Nachher wird ein schreckliches, aber gerechtes Gericht kommen über die, so sich feig und unentschlossen verborgen hielten.«

51 »Der deutsche Name bleibt für immer geschändet, wenn nicht die deutsche Jugend endlich aufsteht, rächt und sühnt zugleich, seine Peiniger zerschmettert und ein neues, geistiges Europa aufrichtet.«

Ακόμα και σὲ αὐτὸ τὸ φυλλάδιο, ὅπου, λόγω τῆς στροφῆς πλέον σὲ ἓνα εὐρύτερο κοινό, ἡ χριστιανικὴ σφραγίδα δὲν εἶναι τόσο ἔκδηλη ὅσο στὰ προηγούμενα, δὲν παύουν ὅμως νὰ εἶναι

ἐπέτρεψαν στὰ μέλη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» νὰ διακρίνουν τὸ μέγεθος τῆς ἀπειλῆς ποὺ ἀντιπροσώπευε τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ καθεστῶς, ἀλλὰ καὶ τὰ ὅπλισαν μὲ τὸ θάρρος καὶ τὴ δύναμιν νὰ

«Τὸ ὄνομα τῆς Γερμανίας θὰ μείνει βεβηλωμένο γιὰ πάντα, ἂν ἡ γερμανικὴ νεολαία δὲν ξεσηκωθεῖ ἐπιτέλους, δὲν ἐκδικηθεῖ καὶ δὲν ἐξιλεωθεῖ συγχρόνως, δὲν συντρίψει τοὺς βασανιστές της καὶ δὲν οἰκοδομήσει μιὰ νέα, πνευματικὴ Εὐρώπη». Ἀκόμα καὶ σὲ αὐτὸ τὸ φυλλάδιο, ὅπου, λόγω τῆς στροφῆς πλέον σὲ ἓνα εὐρύτερο κοινό, ἡ χριστιανικὴ σφραγίδα δὲν εἶναι τόσο ἔκδηλη ὅσο στὰ προηγούμενα, δὲν παύουν ὅμως νὰ εἶναι ὁρατὰ τὰ πνευματικὰ θεμέλια πάνω στὰ ὁποῖα ὀραματίζονται νὰ οἰκοδομήσουν ἓνα καλύτερο μέλλον τὰ μέλη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου»: Ἡ νέα, καλύτερη Εὐρώπη ποὺ ὀραματίζονται δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ Εὐρώπη εἰρηνικὴ, ὁμοσπονδιακὴ ἢ ὀτιδήποτε ἄλλο· εἶναι πρωτίστως μιὰ Εὐρώπη πνευματικὴ!

ὁρατὰ τὰ πνευματικὰ θεμέλια πάνω στὰ ὁποῖα ὀραματίζονται νὰ οἰκοδομήσουν ἓνα καλύτερο μέλλον τὰ μέλη τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου»: Ἡ νέα, καλύτερη Εὐρώπη ποὺ ὀραματίζονται δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ Εὐρώπη εἰρηνικὴ, ὁμοσπονδιακὴ ἢ ὀτιδήποτε ἄλλο· εἶναι πρωτίστως μιὰ Εὐρώπη πνευματικὴ!

* * *

Ὅλα τὰ παραπάνω καθιστοῦν φανερὰ πέραν πάσης ἀμφιβολίας τὰ χριστιανικὰ θεμέλια τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου». Τὰ χριστιανικὰ αὐτὰ θεμέλια ἦταν ποὺ

ἀγωνισθοῦν ἐναντίον του. Αὐτὰ τὰ χριστιανικὰ θεμέλια τοῦ «Λευκοῦ Ρόδου» γίνονται ἀκόμα πιὸ φανερά, ἂν στραφοῦμε καὶ μελετήσουμε τὴν πνευματικὴ συγκρότηση καὶ τὴν –πραγματικὰ συγκλονιστικὴ!– χριστιανικὴ μαρτυρία τῶν μελῶν του, κυρίως τοῦ μελῶν τοῦ ἡγετικοῦ του πυρῆνα, τοῦ Alexander Schmorell, τοῦ Hans Scholl καὶ τῆς Sophie Scholl, τοῦ Willi Graf καὶ τοῦ Christoph Probst. Αὐτὸ θὰ κάνουμε στὸ ἐπόμενο, δεύτερο μέρος τῆς μελέτης μας γιὰ τὸ «Λευκὸ Ρόδο».

[Συνεχίζεται]

ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΔΩ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΠΑΝΤΟΤΙΝΗ ΙΕΡΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ

Ἡ οὐσία τῆς Παιδείας

Ὅταν εἴμαστε ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας πὺ γίνεται στὸ σχολεῖο καὶ στὶς ἀνώτερες καὶ ἀνώτατες σχολές, γευόμαστε ὅλοι τοὺς γλυκοὺς καρπούς τῆς παιδείας. Εἴμαστε εὐγνώμονες στοὺς κύριους συντελεστές της, τοὺς δασκάλους καὶ τοὺς καθηγητές, καὶ στὴ διοργανώτρια Πολιτεία μὲ τὶς εκπαιδευτικὲς ὑπηρεσίες πὺ παρέχει. Νιώθουμε τὴ χαρὰ νὰ βγαῖνουν ἀπὸ τὴν Παιδεία ὀλοκληρωμένοι νέοι ἄνθρωποι, καλοὶ ἐπιστήμονες σὲ ὅλους τομεῖς, πὺ θὰ συμβάλουν στὴν πρόοδο ὀλοκλήρης τῆς κοινωνίας. Νιώθουμε τὴν ἱκανοποίηση αὐτή, προπάντων, ἂν οἱ ἴδιοι ἢ τὰ παιδιά μας ἢ τὰ ἐγγόνια μας ἔχουμε τὴν εὐλογία τῆς καλῆς καὶ ὀλοκληρωμένης παιδείας.

Ἀλλὰ καὶ ὅταν δὲν εἴμαστε ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὴν ἀπόδοση στὰ μαθήματα μερικῶν μαθητῶν καὶ φοιτητῶν, ἀπὸ τὴ μείωση ἢ τὴν ἐξάλειψη συμπτωμάτων ἢ φαινομένων ἀκατάλληλης διαγωγῆς τους, ἀπὸ τὴν ἔλλιπὴ καλλιέργεια τῶν πνευματικῶν καὶ πολιτιστικῶν τῶν ἀξιῶν, τότε διερωτόμαστε: Τί φταίει; Εἶναι πολὺ σοβαρὸ τὸ ἐρώτημα, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαντηθεῖ σὲ ἓνα ἄρθρο. Ὅμως θὰ προσπαθίσουμε νὰ χαράξουμε μερικὲς γραμμές, πὺ ἀποτελοῦν καὶ ἀρχές γιὰ κάθε μαθητὴ καὶ φοιτητὴ, γιὰ κάθε δάσκαλο καὶ καθηγητὴ, γιὰ κάθε πολιτειακὸ καὶ ὑπηρεσιακὸ παράγοντα καὶ κάθε ὑπεύθυνο καὶ ἐμπλεκόμενο στὴ λειτουργία τῆς Παιδείας.

Ἡ οὐσία τῆς ὀλης ἐκπαιδευτικῆς διαδικασίας κρίνεται, τελικά, στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐργασίας πὺ συντελεῖται ἀπὸ κάθε ἐκπαιδευτικὸ, σὲ κάθε αἶθουσα διδασκαλίας καὶ σὲ ἓνα εὐνοϊκὸ καὶ ἥρεμο πολιτικὸ, πολιτιστικὸ, κοινωνικὸ καὶ πνευματικὸ περιβάλλον. Πρόκειται γιὰ τὴ μικρὴ ἢ μεγαλύτερη κοινότητα προσώπων, ἀπὸ τὸ νηπιαγωγεῖο μέχρι τὸ Πανεπιστήμιο (νηπίων, μαθητῶν, φοιτητῶν καὶ διδασκόντων), στὴν ὀποία ἀποβλέπει καὶ προσβλέπει ὀλοκλήρη ἢ ἱεραρχικὴ ὀργάνωση καὶ λειτουργία τῆς παιδείας. Ἐκεῖ ἐπιτετρώνονται, ἀκόμη, οἱ προσδοκίες καὶ τὸ βασικὸ ἐνδιαφέρον τῆς οἰκογένειας καὶ τῆς εὐρύτερης κοινωνίας, γιὰτὶ ἐκεῖ ὀλοκληρώνεται, κατ' οὐσίαν, ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἀποτελεσματικὴ ἀπόδοση, αὐτὸ πὺ τελικά ἔχει καὶ θέλει νὰ προσφέρει ἡ παιδεία στὰ παιδιά καὶ στοὺς νέους τῆς ἐκάστοτε νέας γενεᾶς.

Βασικὲς ἀρχές τῆς Παιδείας

Τὸ ἀντικείμενο τῶν ἀρχῶν τῆς Παιδείας εἶναι ἀνεξάντλητο, καὶ δὲν καλύπτεται μὲ ἓνα μικρὸ καὶ πτωχὸ γιὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἄρθρου. Θὰ περιοριστοῦμε, ὀστόσο, σὲ ἓνα διάγραμμα, πὺ θὰ περιλαμβάνει, συνοπτικά, μερικὲς βασικὲς ἀρχές ἐσωτερικῆς λειτουργίας τῆς παιδείας, πὺ θεμελιώνονται κυρίως σὲ σύγχρονα μέσα καὶ πορίσματα τῆς Παιδαγωγικῆς καὶ τῆς Ψυχολογίας τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου. Θὰ ἀφοροῦν στὶς ἀρχές πὺ ἐπιτρέπουν:

- τὴν καλύτερη ἐπίδοση στὰ μαθήματα μαθητῶν καὶ φοιτητῶν,
- στὸν περιορισμὸ μέχρι καὶ τὴν τέλεια ἐξάλειψη τῶν συμπτωμάτων τῆς

ἀπαράδεκτης συμπεριφορᾶς, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς αἵθουσας διδασκαλίας, καὶ

γ) στὴν ὀλοκληρωμένη πνευματική, ἠθική καὶ πολιτιστική μόρφωση τοῦ προσώπου, στὸ σύνολο τοῦ πληθυσμοῦ.

Συγκεκριμένα, νὰ συνειδητοποιεῖται ὅτι σὲ κάθε σχολικὴ καὶ φοιτητικὴ τάξη, συντελεῖται οὐσιαστικὴ παιδεία καὶ πνευματικὴ καλλιέργεια, στὸν βαθμὸ ποὺ αὐτὴ λειτουργεῖ:

– Ὡς κοινωνία προσώπων, ὅπου δίνεται ἔμφαση στὸν σεβασμὸ τοῦ κάθε μαθητῆ ἢ φοιτητῆ καὶ τοῦ κάθε δασκάλου ἢ καθηγητῆ. Αναγνωρίζεται ἡ ἀξία του, ἡ ἰδιαίτερότητά του καὶ ἡ προσφορά του, καὶ ἱκανοποιοῦνται, κατὰ τὸ δυνατόν,

ἀπὸ τὰ πιὸ μικρὰ καὶ καθημερινά, μέχρι τὰ πιὸ μεγάλα καὶ σπουδαία.

– Ὡς ἐργαστήριον παιδευτικῆς ἐπεξεργασίας τῆς γνώσης, ὅπου τὰ ἀντικείμενα μάθησης δὲν ἀποτελοῦν αὐτοσκοπό, ἀλλὰ μετουσιώνονται σὲ ψυχικὴ καὶ σωματικὴ ἀνάπτυξη καὶ πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ καλλιέργεια, γίνονται ποιοτικὴ ἀλλαγὴ καὶ ἐσωτερικὴ μόρφωση.

– Ὡς χώρος μίμησης καὶ ταύτισης μὲ ἀξιόλογα πρότυπα, ὅπου ἡ προσωπικότητα τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων δομεῖται μὲ πνευματικὰ στοιχεῖα καὶ χαρακτηριστικὰ ποὺ προσλαμβάνουν ἀπὸ τὰ πρότυπα αὐτά, παρόντα ἢ προβαλλόμενα μέσῳ τῆς διδασκαλίας.

Ἡ οὐσία τῆς ὅλης ἐκπαιδευτικῆς διαδικασίας κρίνεται, τελικά, στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐργασίας ποὺ συντελεῖται ἀπὸ κάθε ἐκπαιδευτικό, σὲ κάθε αἵθουσα διδασκαλίας καὶ σὲ ἓνα εὐνοϊκὸ καὶ ἥρεμο πολιτικὸ, πολιτιστικὸ, κοινωνικὸ καὶ πνευματικὸ περιβάλλον. Πρόκειται γιὰ τὴ μικρὴ ἢ μεγαλύτερη κοινότητα προσώπων, ἀπὸ τὸ νηπιαγωγεῖο μέχρι τὸ Πανεπιστήμιον (νηπίων, μαθητῶν, φοιτητῶν καὶ διδασκόντων), στὴν ὁποία ἀποβλέπει καὶ προσβλέπει ὀλόκληρη ἡ ἱεραρχικὴ ὀργάνωση καὶ λειτουργία τῆς παιδείας.

οἱ προσωπικὲς βαθύτατες ψυχολογικὲς ἀνάγκες του.

– Ὡς περιβάλλον ψυχικῆς συνάντησης, ὅπου ἡ γλωσσικὴ, ἡ συναισθηματικὴ καὶ πνευματικὴ ἐπικοινωνία θερμαίνει καὶ δυναμώνει τὶς διαπροσωπικὲς σχέσεις καὶ διαμορφώνει κλίμα ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης καὶ συνεργασίας.

– Ὡς πεδίο ἀναζήτησης τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, ὅπου στὸ κάθε ἀντικείμενο διδασκαλίας διερευνᾶται τὸ βαθύτερο νόημά του, καὶ καλλιεργεῖται, ὡς στάση ζωῆς, ἡ ἀναζήτησις τοῦ οὐσιώδους σὲ ὅλα τὰ γεγονότα καὶ τὰ πράγματα,

– Ὡς κλίμα θετικῆς αὐτοαντίληψης, ὅπου ἐνισχύεται ἡ αἴσθησις τῆς προσωπικῆς ἀξίας τοῦ καθενὸς καὶ ἐπιδιώκεται ἡ ὑπέρβασις κάθε μειονεξίας, μὲ τὴν καλλιέργεια πνευματικῶν βιομάτων καὶ ἱκανοτήτων ποὺ ἀνυψώνουν τὸ κάθε πρόσωπο ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ στὸ βαθύτερο νόημα τῆς ὑπαρξίς του.

– Ὡς κοινότητα ἐλευθερίας καὶ ἠθους, ὅπου οἱ μαθητές, οἱ φοιτητές καὶ οἱ διδάσκοντες συνειδητοποιοῦν ὅτι ἡ Παιδεία καὶ ὁ χώρος λειτουργίας τῆς εἶναι, κατ' ἐξοχίαν, πνευματικὸς θεσμός. Εἶναι

χῶρος σεβασμοῦ δικαιωμάτων καὶ τήρησης ὑποχρεώσεων, ὅπου ἡ ὑπαρξὴ ὁρίων, φυσικῶν, κοινωνικῶν καὶ ἠθικῶν, θεωρεῖται βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴ συγκρότηση καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητά τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ.

– Καὶ τέλος, ὡς τόπος σύζευξης θεωρίας καὶ πράξης, ὅπου ἀνάβει ὁ πόθος γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ ἀγνώστου καὶ καλλιεργεῖται ἡ δύναμη τῆς ψυχῆς «*ἐρᾶν τε τοῦ ἀληθοῦς καὶ πάντα ἔνεκα τούτου πράττειν*» (Πλάτωνος, *Φίληβος* 58d).

Ἡ προσπάθεια τῆς φιλοσοφίας

Ἐνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα φιλοσοφικὰ ρεύματα εἶναι, ὡς γνωστόν, ἡ λεγόμενη μετανεωτερικὴ ἢ μεταμοντέρνα φιλοσοφία, ἡ ὁποία προσπάθησε νὰ κάνει μιὰ στροφὴ καὶ νὰ δώσει μιὰ νέα προοπτικὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτῆς τῆς κίνησης εἶναι ἡ ἀνατροπὴ τῶν ἰδεῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τοῦ γερμανικοῦ Ἰδεαλισμοῦ, ποὺ θέλησαν τὸν ἄνθρωπο ὡς ἕνα παντοδύναμο καὶ αὐτόνομο ὄν. Ἀντίθετα, ἡ μεταμοντέρνα φιλοσοφία προσεγγίζει τὸν ἄνθρωπο ὡς αὐτοαξία, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑπαρξὴ ποὺ ὀφείλει νὰ συνειδητοποιήσει τὴν ἀνεπάρκειά της καὶ τὶς ἀδυναμίες της, νὰ κατανοήσει τὰ μεγάλα λάθη τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ προσανατολιστεῖ δημιουργικὰ πρὸς τὸ μέλλον, οἰκοδομώντας μιὰ κοινωνία

ἀλληλοκατανόησης καὶ ἀλληλοαποδοχῆς.

Παρὰ τὴ στροφὴ αὐτή, ἡ μεταμοντέρνα φιλοσοφία δὲν φαίνεται, ὡστόσο, νὰ ἐπιζητεῖ μιὰ οὐσιαστικὴ καὶ ὑπαρξιακὴ ἀλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἡ ἴδια αὐτὴ μεταμοντέρνα φιλοσοφία, πέρα ἀπὸ τὸ νὰ διαπιστώσει τὴν κατάρρευση τῶν «μεγάλων ἀφηγήσεων», ὅπως ὀνομάζει τὶς ὑλιστικὲς θεωρίες ποὺ ἐπικράτησαν στὸ παρελθόν, δὲν ἔχει νὰ προτείνει κάτι καινούργιο, ποὺ νὰ στηρίξει πραγματικὰ τὸν ἄνθρωπο. Παραμένει καθλωμένη σὲ μιὰ ἀτέρμονη συζήτηση γύρω ἀπὸ ἐννοιες, ἄκαρπη καὶ ἀναποτελεσματικὴ γιὰ τὴν τραγικότητα στὴν ὁποία βρίσκεται ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος.

Ἡ παντοτινὴ ἀποστολὴ τῆς παιδείας

Παράθυρο στὸ ἀδιέξοδο τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς Παιδείας του, ἔχει προσφέρει ὁ λόγος ποὺ ἀρθρώνεται ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία, ὡς ἀπόσταγμα τῆς βι-

τῆ δυνατότητα νὰ κοιτάξει μπροστὰ μὲ αἰσιοδοξία, μέσα ἀπὸ τὴν πίστη στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ καὶ τὴν ἐμπειρία τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας. Τὸ πνεῦμα τους εἶναι ἐπίκαιρο ἀκόμη καὶ σήμερα, ποὺ ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς βλέπει τὸ τέλος καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ μεταμοντέρνου καὶ τὴν ἀρχὴ μιᾶς νέας ἐποχῆς.

Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸς ὁ ὀρισμὸς ποὺ δίνει στὴν Παιδεία ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγάλους Πατέρες, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: «Ἡ Παιδεία μετάληψις ἀγιότητος ἐστὶ» (PG 63, 205). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἀγωγή πρέπει νὰ προσανατολίζει τὸ παιδί, τὸν νέο καὶ τὸν ἄνθρωπο σὲ κάθε ἡλικία, ὄχι ἀπλῶς σὲ μιὰ καλυτέρευση τῆς ζωῆς καὶ τῆς συμπεριφορᾶς του, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀνακαινιζόμενη καὶ ἀνακαινισμένη ζωὴ τῆς ἀγιότητος, στὴν πλήρη, δηλαδή, ὄντολογικὴ μεταμόρφωση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, στὸ νὰ γίνῃ ἄνθρωπος «τέλειος ἐν Χριστῷ» (Κολ., α' 28).

ωματικῆς ἐμπειρίας τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ μήνυμα ποὺ ἐξέπεμψαν στὸ παρελθόν ἐκπέμπουν καὶ σήμερα καὶ θὰ ἐκπέμπουν μέχρι τῆς συντέλειας τῶν αἰώνων στὴν ἀνθρωπότητα οἱ Πατέρες εἶναι πῶς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι καταδικασμένος στὴ φθορὰ καὶ στὸν θάνατο, στὴν τραγικότητα καὶ τὸ ἀδιέξοδο. Ἔχει

«Ἡ παιδεία μετάληψις ἀγιότητος ἐστὶ»

Οἱ Πατέρες τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας θεμελίωσαν τὴν ἐπιστημονικὴ Παιδαγωγικὴ σὲ μεταφυσικὰ καὶ καθαρὰ πνευματικὰ θεμέλια. Καὶ σήμερα, ἔχουν οὐσιαστικὴ πρόταση στὶς συζητήσεις γιὰ τὴν παιδεία. Κύρια σημεῖα τῆς πρότασης αὐτῆς εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βιολογικὴ καὶ ψυχολογικὴ του ὑπόσταση, ἔχει καὶ τὴν πνευματικὴ του διάσταση, αὐτὴ ποὺ τὸν ὀδηγεῖ στὸ νὰ συνάπτει γνήσια προσωπικὴ σχέση μὲ τὸν Θεὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους γύρω του.

Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸς ὁ ὀρισμὸς ποὺ δίνει στὴν Παιδεία ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγάλους Πατέρες, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: «Ἡ Παιδεία μετάληψις ἀγιότητος ἐστὶ» (PG 63, 205). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἀγωγή πρέπει νὰ προσανατολίζει τὸ παιδί, τὸν νέο καὶ τὸν ἄνθρωπο σὲ κάθε ἡλικία, ὄχι ἀπλῶς σὲ μιὰ καλυτέρευση τῆς ζωῆς καὶ τῆς συμπεριφορᾶς του, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀνακαινιζόμενη καὶ ἀνακαινισμένη ζωὴ τῆς ἀγιότητος, στὴν πλήρη, δηλαδή, ὄντολογικὴ μεταμόρφωση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, στὸ νὰ γίνῃ ἄνθρωπος «τέλειος ἐν Χριστῷ» (Κολ., α' 28).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ
Ὁμότιμος Καθηγητὴς Ψυχολογικῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης

Η ΖΩΗ ΣΤΗ ΓΗ ΚΑΙ ΣΤΟ ΠΛΑΝΗΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΥΣΤΗΜΑ

Ἡ ζωή στὴ Γῆ εἶναι στενὰ συνδεδεμένη μὲ τὴ χημεία τῆς ἀτμόσφαιρας καὶ τῶν ὠκεανῶν, ὥστε νὰ σχηματίζει ἓνα μοναδικὸ οἰκოსύστημα, μέσα στὸ ὁποῖο κάθε μέρος του ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα. Βασισμένο πάνω σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ ἀφθονα στοιχεῖα τοῦ Σύμπαντος, τὸν ἄνθρακα, καὶ ἐξαρτημένο ἀπὸ ἓνα εὐκόλα διαθέσιμο ὑγρὸ, τὸ νερὸ, τὸ οἰκόςυστημά μας συντηρεῖται μὲ τὴ συνεχῆ συλλογὴ ἐνέργειας ἀπὸ τὸν Ἥλιο μὲ τὴ φωτοσύνθεση τῶν φυτῶν. Χρησιμοποιώντας ὅλα αὐτὰ τὰ ἀπλᾶ συστατικά, οἱ πρωτόγονες μορφές ζωῆς μπόρεσαν νὰ ἐξελιχθοῦν ἐπὶ δισεκατομμύρια χρόνια σὲ νέα εἶδη, συνεχῶς ἀξανόμενης πολυπλοκότητας. Πέρα ἀπὸ αὐτὲς τὶς βασικὲς παραδοχές, δὲν εἴμαστε βέβαιοι

γιὰ τὸ ποιὲς ἄλλες ιδιότητες τοῦ πλανήτη μας ἔπαιξαν οὐσιώδη ρόλο στὴν ἐμφάνιση καὶ ἐξέλιξη τῆς ζωῆς καὶ τῆς νοημοσύνης. Ἡ στερεὰ ἐπιφάνεια; Ἡ ἔλξη τῆς βαρύτητας; Ὁ εἰκοσιτετράωρος κύκλος ἡμέρας καὶ νύχτας; Ὁ μηνιαίος κύκλος τῶν σεληνιακῶν παλιρροιῶν;

Τὸ βέβαιο πάντως εἶναι ὅτι στὸ πλανητικὸ μας σύστημα ὑπάρχει ἓνας πλανήτης, ἡ Γῆ μας, στὴν κατάλληλη ἀπόσταση ἀπὸ τὸν Ἥλιο, ὅπου ὁ καλύτερος χημικὸς διαλύτης, τὸ νερὸ, βρίσκεται στὶς τρεῖς δυνατὲς μορφές του, ὑπάρχει ἀτμόσφαιρα καὶ προστατευτικὸ στρώμα τοῦ ὄζοντος, ὑπάρχει σωστὴ κλίση τοῦ ἄξονα περιστροφῆς τοῦ πλανήτη, ποὺ ὀδηγεῖ στὶς ἐναλλασσόμενες ἐποχὲς κ.λπ. Δηλαδή, ὑπάρχει μιὰ μακρὰ σειρὰ ἀπὸ εὐτυχεῖς «συγκυρίες», ποὺ ὀδήγησαν στὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ὀργανωμένης ἀνώτερης

καὶ εὐφυοῦς ζωῆς, ἡ ὁποία προσπαθεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸ γιατί καὶ τὸ πῶς ὅλης αὐτῆς τῆς διαδικασίας. Μὲ ἄλλα λόγια, νὰ ψηλαφίσει στὸ σκοτάδι τὰ ἀποτυπώματα τοῦ Δημιουργοῦ της. Στὴ διαδικασία αὐτὴ δὲν μποροῦμε παρὰ νὰ ἐπιστημάνουμε μιὰ μεγάλη ἀλυσίδα ἀπὸ «συμπτώσεις».

Ἡ προέλευση τῆς ζωῆς στὴ Γῆ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ «Ἅγια Δισκοπότηρα», ἕνα ἀπὸ τὰ μεγάλα ἐρωτήματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ποῦ παραμένουν ἀναπάντητα. Ἡ προέλευση τῆς ζωῆς ὀνομάζεται πιδ εὐστοχα, ἂν καὶ λιγότερο ποιητικά, ἀβιογένεση, καὶ ἀναφέρεται στὸν σχηματισμὸ τῆς ζωῆς ἀπὸ ἀνόργανη, ἄβια (ἀψυχη) ὕλη.

Ἡ σημασία των ἀμινοξέων γιὰ τὴ ζωὴ στὴ Γῆ

Τὰ μόρια ποῦ ἀνευρέθησαν στὸ Σύμπαν ἀποτελοῦν τοὺς δομικοὺς λίθους τῆς ζωῆς. Ὑπάρχουν δύο εἶδη μεγάλων βιολογικῶν μορίων ποῦ ἀποτελοῦν τὴ βάση γιὰ τὴ ζωὴ στὴ Γῆ. Οἱ πρωτεΐνες παρέχουν τὴ δομὴ τοῦ σώματός μας (συμπεριλαμβανομένων τῶν μαλλίων, τῶν νυχιῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν μυῶν), ἐνῶ μιὰ ἄλλη οἰκογένεια πρωτεϊνῶν, τὰ ἐνζυμα, ἐλέγχουν ἄμεσα τὴ χημεία τοῦ σώματός μας. Τὰ νουκλεϊκὰ ὀξέα (συμπεριλαμβανομένου τοῦ διάσημου DNA) περιέχουν τὶς κωδικοποιημένες

Ὑπάρχει μιὰ μακρὰ σειρὰ ἀπὸ εὐτυχεῖς «συγκυρίες», ποῦ ὀδήγησαν στὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ὀργανωμένης ἀνώτερης καὶ εὐφυοῦς ζωῆς, ἡ ὁποία προσπαθεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸ γιατί καὶ τὸ πῶς ὅλης αὐτῆς τῆς διαδικασίας. Μὲ ἄλλα λόγια, νὰ ψηλαφίσει στὸ σκοτάδι τὰ ἀποτυπώματα τοῦ Δημιουργοῦ της. Στὴ διαδικασία αὐτὴ δὲν μποροῦμε παρὰ νὰ ἐπιστημάνουμε μιὰ μεγάλη ἀλυσίδα ἀπὸ «συμπτώσεις».

Ἡ ζωὴ στὴ Γῆ εἶναι πολὺ ἐπιλεκτική. Μόνο ἕξι ἄτομα χρειάστηκαν, γιὰ νὰ συντεθοῦν ὅλα τὰ μόρια ποῦ ἀπαιτοῦνται, ὥστε νὰ εὐδοκιμήσῃ ἡ ζωὴ στὴ Γῆ: ἄνθρακας (C), ὕδρογόνο (H), ἄζωτο (N), ὀξυγόνο (O), φωσφόρος (Ph) καὶ θεῖο (S), τὰ ἀποκαλούμενα "CHNOPS". Ἐξαρτᾶται δὲ ἡ ζωὴ μόνο ἀπὸ δύο δωδεκάδες στοιχείων τοῦ περιοδικοῦ συστήματος, λειτουργεῖ μὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς δύο δυνατοὺς προσανατολισμοὺς τῶν δομικῶν μορίων (δεξιόστροφα ἢ ἀριστερόστροφα) καὶ χρησιμοποιεῖ ἕναν μόνο τύπο μορίου γιὰ τὴν κωδικοποίησι τῆς γενετικῆς πληροφορίας. Χρησιμοποιεῖ δὲ μόνο δύο ἀμινοξέα ἀπὸ τὰ χιλιάδες διαθέσιμα ἀπὸ ἕναν οὐσιαστικὰ ἄπειρο δυνατό ἀριθμὸ.

ὀδηγίες ποῦ λένε στὸν μηχανισμὸ τοῦ κυττάρου πῶς νὰ παράγῃ τὰ διαφορετικὰ εἶδη πρωτεϊνῶν. Τὰ δύο αὐτὰ εἶδη μορίων ἔχουν ἕνα σημαντικό κοινὸ χαρακτηριστικό: Ἀμφότερα ἀποτελοῦνται ἀπὸ μακρὲς ἀλυσίδες, στὶς ὁποῖες οἱ μοριακὲς ὑποομάδες ἐνώνονται σὲ χημικοὺς δεσμούς, γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ δομὴ ποῦ περιέχει πάρα πολλὲς πληροφορίες.

Στὶς πρωτεΐνες οἱ ὑποομάδες λέγονται ἀμινοξέα. Τὰ ἴδια τὰ ἀμινοξέα χρειάζονται, γιὰ νὰ φτιάξουν μιὰ πρωτεΐνη. Ὅμως ἡ σημασία τῶν μορίων αὐτῶν γιὰ τὴ ζωὴ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ μισὴ μᾶζα ὅλης τῆς βιολογικῆς ὕλης στὴ Γῆ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀμινοξέα.

Όλες οι πρωτεΐνες που απαντώνται στους ζωντανούς οργανισμούς της Γῆς αποτελούνται από διαφορετικούς συνδυασμούς μόλις 20 αμινοξέων. Οι πρωτεΐνες είναι αναμφίβολα τὰ μόρια τῆς ζωῆς, ἄν καὶ δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ κάποιος ὅτι ἕνα μεμονωμένο μόριο πρωτεΐνης εἶναι «ζωντανό».

ἀπὸ περιπτώματα καὶ ἄλλα τέτοια στὴ διάρκεια σύντομων χρονικῶν περιόδων (βεβαίως αὐτὴ ἡ ὑπόθεση δὲν μπορεῖ νὰ ἀφορᾷ τὴν πρώτη γένεση τῆς ζωῆς, διότι *προϋποθέτει* προϋπάρχουσα ζωή). 3.- Κατέφθασε ἀπὸ τὸ Σύμπαν στὴ Γῆ λίγο μετὰ τὸν σχηματισμὸ τῆς καὶ ἀκόμα καταφθάνει (θεωρία τῆς πανσπεριμίας).

Ἡ ζωὴ προσδιορίζεται τουλάχιστον μὲ τούς ἑξῆς πέντε διαφορετικούς τρόπους: φυσιολογικό, μεταβολικό, βιοχημικό, γενετικό καὶ θερμοδυναμικό. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου οἱ ἄνθρωποι, ἢ μᾶλλον φωτισμένοι ἄνθρωποι κάθε τόπου καὶ κάθε ἐποχῆς, προσπαθοῦσαν νὰ ρίξουν λίγο φῶς στὴν προέλευση τῆς ζωῆς πάνω στὸν πλανήτη μας.

Τὰ 20 αμινοξέα που συνθέτουν τις πρωτεΐνες αποτελούνται, σχεδόν ἀποκλειστικά, ἀπὸ ἄτομα ὕδρογόνου, ἄνθρακα, ὀξυγόνου καὶ ἄζωτου (τὰ τέσσερα πιὸ διαδεδομένα στοιχεῖα στὸ Σύμπαν, πλὴν τοῦ ἡλίου, που δὲν εἶναι ἰδιαίτερα ἐνεργὸ ἀπὸ χημικὴ ἀποψη) σὲ διαφορετικούς συνδυασμούς.

Προέλευση τῆς ζωῆς στὴ Γῆ

Ἡ ζωὴ προσδιορίζεται τουλάχιστον μὲ τούς ἑξῆς πέντε διαφορετικούς τρόπους: φυσιολογικό, μεταβολικό, βιοχημικό, γενετικό καὶ θερμοδυναμικό. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου οἱ ἄνθρωποι, ἢ μᾶλλον φωτισμένοι ἄνθρωποι κάθε τόπου καὶ κάθε ἐποχῆς, προσπαθοῦσαν νὰ ρίξουν λίγο φῶς στὴν προέλευση τῆς ζωῆς πάνω στὸν πλανήτη μας. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, τέσσερις ὑποθέσεις θεωροῦνται σημαντικές: 1.- Ἡ ζωὴ ἀποτελεῖ ὑπερφυσικό γεγονός. Γιὰ παράδειγμα, ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ πηλὸ καὶ ἐνεφύσησε μέσα του ζωὴ. 2.- Προέκυψε αὐθόρμητα ἀπὸ τὴ νεκρὴ καὶ ἀνόργανη ὕλη, δηλ. ἀπὸ πτώματα,

4.- Προέκυψε πάνω στὴν πρωτόγονη Γῆ μέσα ἀπὸ μιὰ σειρὰ χημικῶν ἀντιδράσεων, τις ὁποῖες ὄριζε μᾶλλον ἡ τύχη καὶ ἡ ἀναγκαιότητα (Λεῖβα, 2021, σελ. 393).

Ζωὴ στὴ Γῆ προερχόμενη ἀπὸ τὸ Διάστημα

Οἱ κομήτες καὶ οἱ μετεωρίτες μποροῦν νὰ μεταφέρουν σύνθετα μόρια στὴ Γῆ. Περισσότερα ἀπὸ 70 αμινοξέα βρέθηκαν στὸν μετεωρίτη Μούρτσισον, μετὰ ἀπὸ τὴν πτώση του τὸ 1969, ὁκτὼ ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνάμεσα στὰ 20 που χρησιμοποιεῖ ἡ ζωὴ στὴ Γῆ.

Οἱ μετεωρίτες μεταφέρουν ἕνα ἀκόμη ζωτικό συστατικό, τὸν φωσφόρο. Ὁ φωσφόρος εἶναι κρίσιμος γιὰ τὴ ζωὴ, γιατί σχηματίζει τὴ σπονδυλικὴ στήλη τοῦ DNA καὶ εἶναι τὸ βασικὸ καύσιμο τῆς ζωῆς.

Οἱ ἐρευνητὲς μελέτησαν 12 μετεωρίτες, τὸ 2011, οἱ ὁποῖοι δημιουργήθηκαν δισεκατομμύρια χρόνια, πρὶν τελικὰ πέσουν στὴ Γῆ. Ἡ χημικὴ ἀνάλυση τῶν μετεωριτῶν ἀποκάλυψε ὅτι εἶχαν ὑψηλὴ

περιεκτικότητα σε άνθρακα, ό οποίος, ως γνωστόν, αποτελεί ένα από τα βασικά συστατικά της ζωής.

Οι αναλύσεις και τα πειράματα απέδειξαν στη συνέχεια ότι η παρουσία του άνθρακα και άλλων χημικών ουσιών που σχετίζονται με τη δημιουργία της ζωής στους μετεωρίτες υπήρχε σ' αυτούς ανέκαθεν και δεν σχετιζόταν με την είσοδό τους στο γήινο περιβάλλον και με τυχόν μετέπειτα «νόθευση» του περιεχομένου τους.

Η έρευνα έρχεται να προστεθεί σε προηγούμενες, που επίσης έχουν υποδείξει την παρουσία δομικών υλικών της ζωής (π.χ. αμινοξέα) σε μετεωρίτες που έπεσαν στην Γη και να ενισχύσει έτσι τη θεωρία ότι οι ρίζες μας είναι... έξωγίνες. Σχετική είναι η θεωρία της πανσπερμίας.

Τελευταίες μελέτες

Πρόσφατες μελέτες της πολύ πρώιμης περιόδου της ιστορίας της Γης, της Αρδαίας περιόδου (4,5 - 3,8 δισεκατομμύρια χρόνια πριν) παρέχουν πληροφορίες ότι οι ωκεανοί και οι ήπειροι μπορεί να δημιουργήθηκαν πολύ νωρίτερα από ό,τι θεωρούνταν προηγουμένως και ότι οι συνθήκες μπορεί να ευνόησαν την εμφάνιση της ζωής μόλις λίγες εκατοντάδες εκατομμύρια χρόνια αφ' ότου

σχηματίστηκε ο πλανήτης μας. Ο θύμμος σφοδρός βομβαρδισμός πριν από 3,8 με 4,1 δισεκατομμύρια χρόνια μπορεί να εξαφάνισε πρώιμες μορφές ζωής, ή ίσως απλώς να εμπόδισε τις προσπάθειες να αναπτυχθούν.

Ό,τι και να ισχύει, λίγο μετά την ψύξη του φλοιού της Γης σχηματίστηκαν οι ωκεανοί, ο θύμμος σφοδρός βομβαρδισμός έληξε, και η Γη έγινε αρκετά σταθερή, για να ευνοήσει την εμφάνιση της ζωής. Το γεγονός ότι η ζωή ήκμασε και άρχισε να εξελίσσεται σε τόσες πολλές γωνιές είναι αξιοσημείωτο.

Σήμερα οι αστρονόμοι, οι πλανητολόγοι και οι αστροβιολόγοι αναζητούν στοιχεία για την ύπαρξη ζωής σε άλλους κόσμους σαν τη Γη (Bell, 2018).

Ζωή στη Σελήνη

Υπάρχουν μερικές αναφορές για την ύπαρξη οργανικής ύλης στη Σελήνη. Η αρχαιότερη από αυτές ανήκει στον Χέρσελ (William Herschel), που υποστήριξε ότι είδε έκρηξη ενός ήφαιστείου στον κρατήρα «Αρίσταρχος» το 1783 και συμπεράνε την παρουσία οργανικής ύλης στη Σελήνη.

Το 1958, ο Σοβιετικός Κόζυρεφ (Nikolai Kozyrev) από το αστροφυσικό παρατηρητήριο της Κριμαίας, φωτογραφίζο-

Οι αναλύσεις και τα πειράματα απέδειξαν στη συνέχεια ότι η παρουσία του άνθρακα και άλλων χημικών ουσιών που σχετίζονται με τη δημιουργία της ζωής στους μετεωρίτες υπήρχε σ' αυτούς ανέκαθεν και δεν σχετιζόταν με την είσοδό τους στο γήινο περιβάλλον και με τυχόν μετέπειτα «νόθευση» του περιεχομένου τους. Η έρευνα έρχεται να προστεθεί σε προηγούμενες, που επίσης έχουν υποδείξει την παρουσία δομικών υλικών της ζωής (π.χ. αμινοξέα) σε μετεωρίτες που έπεσαν στην Γη και να ενισχύσει έτσι τη θεωρία ότι οι ρίζες μας είναι... έξωγίνες. Σχετική είναι η θεωρία της πανσπερμίας.

ντας τὸ φάσμα τοῦ ἀνακλώμενου ἡλιακοῦ φωτὸς ἀπὸ τὸν σεληνιακὸ κρατῆρα Ἀλφόνσο, παρατήρησε ἓνα ἐρυθρωπὸ σύννεφο πάνω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ περιοχὴ τοῦ κρατῆρα. Ἀμέσως πῆρε ἓνα δεῦτερο φάσμα. Περίπου μισὴ ὥρα ἀργότερα τὸ νέφος εἶχε διαλυθεῖ, καὶ ὁ Κόζυρεφ πῆρε τρίτο φάσμα. Ἀπέδωσε τὸ φαινόμενο σὲ ἠφαιστειακὴ δραστηριότητα, ὅπως εἶχε κάνει καὶ ὁ Χέρσελ. Ὅμως δὲν ὑπάρχουν ἀποδείξεις ὅτι ἡ Σελήνη χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἔντονη ἠφαιστειακὴ δραστηριότητα – στὶς μέρες μας τοῦλάχιστον. Ἡ δειγμα-

Ἡ ἐπιφάνεια τῆς Ἀφροδίτης εἶναι πάρα πολὺ θερμὴ, γιὰ νὰ ἐπιτρέψει τὴν ἀνάπτυξη ζωῆς. Ἄλλωστε, οἱ βροχὲς τῆς Ἀφροδίτης εἶναι οἱ πιὸ διαβρωτικὲς τοῦ ἡλιακοῦ μας συστήματος, μιᾶς καὶ ἀποτελοῦνται κυρίως ἀπὸ θεικὸ ὄξύ (H_2SO_4). Ἐπομένως, σήμερα ἡ Ἀφροδίτη εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀφιλόξενη γιὰ τοὺς γίνιους ὄργανισμούς.

τολημία ποὺ ἔχει γίνει στὴ Σελήνη ἀπὸ τὰ διάφορα διαστημόπλοια ἀποδεικνύει ὅτι ὁ δορυφόρος μας εἶναι ἓνα ἀποστειρωμένο σῶμα. Δὲν ξέρομε ἀν ὑπῆρξε κάποτε ἐκεῖ ζωὴ, ἀλλὰ τώρα δὲν ὑπάρχει. Ἡ πιθανότητα νὰ δημιουργηθεῖ στὸ μέλλον εἶναι μᾶλλον μικρὴ. (Ζαφειρόπουλος, 2010).

Ζωὴ στὴν Ἀφροδίτη

Σύμφωνα μὲ μετρήσεις ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τὸ «Βενέρα-7» ("Venera-7"), τὸ πρῶτο διαστημικὸ σκάφος ποὺ προσεδαφίστηκε

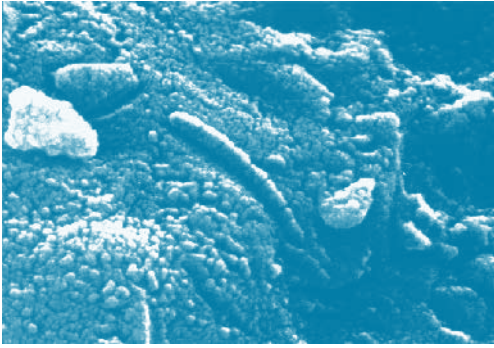
στὴν ἐπιφάνεια τῆς Ἀφροδίτης, ἡ θερμοκρασία τῆς ἐκεῖ βρέθηκε $470^{\circ}C$, ἐνῶ τὰ «Βέγκα-1 & 2» ("Vega I & II"), τὸ 1985, προσδιόρισαν γιὰ τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἀτμόσφαιράς τῆς τὴ θερμοκρασία τῶν 50-60 βαθμῶν Κελσίου.

Ἐκεῖνο ποὺ μένει νὰ ἐξηγηθεῖ ἦταν ἡ προέλευση αὐτῆς τῆς μεγάλῃς ἐπιφανειακῆς θερμοκρασίας. Ἀπὸ διάφορες παρατηρήσεις ἀποδείχθηκε ὅτι αὐτὸ ὀφείλεται σὲ ἔντονο φαινόμενο θερμοκηπίου, λόγω ὑψηλῆς συγκέντρωσης διοξειδίου τοῦ ἀνθρακα καὶ νεροῦ. Ἡ Ἀφροδίτη ἔχει τὴν ἴδια περιεκτικότητα H_2O μὲ τὴ Γῆ, μόνο ποὺ λόγω ὑψηλῆς θερμοκρασίας αὐτὸ δὲν εἶναι σὲ ὑγρὴ μορφή. Τὰ νέφη τῆς περιέχουν παγοκρυστάλλους στὶς ψυχρότερες περιοχὲς καὶ σταγονίδια νεροῦ στὰ κατώτερα στρώματα.

Ἔτσι, λοιπόν, ἡ ἐπιφάνεια τῆς Ἀφροδίτης εἶναι πάρα πολὺ θερμὴ, γιὰ νὰ ἐπιτρέψει τὴν ἀνάπτυξη ζωῆς. Ἄλλωστε, οἱ βροχὲς τῆς Ἀφροδίτης εἶναι οἱ πιὸ διαβρωτικὲς τοῦ ἡλιακοῦ μας συστήματος, μιᾶς καὶ ἀποτελοῦνται κυρίως ἀπὸ θεικὸ ὄξύ (H_2SO_4). Ἐπομένως, σήμερα ἡ Ἀφροδίτη εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀφιλόξενη γιὰ τοὺς γίνιους ὄργανισμούς. (Ζαφειρόπουλος, 2019).

Ζωὴ στὸν Ἄρη

Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Ἄρης πιθανὸν νὰ κατοικεῖται, ἔγινε δημοφιλὴς στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{ου}, ἀπὸ παρατηρητὲς μὲ τηλεσκόπια, ὅπως ὁ Ἀμερικανὸς ἐπιχειρηματίας Πέρσιβαλ Λόουελ, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίστηκε ὅτι διέκρινε στοιχεῖα ποὺ ἀποδείκνυαν τὴν ὑπαρξὴ ἐκτεταμένων δικτύων γραμμικῶν καναλιῶν ποὺ διέσχιζαν σταυρωτὰ τὶς ξερὲς πεδιάδες τοῦ Ἄρη. Ἱστορίες ἐπιστημονικῆς φαντασίας, ὅπως ἡ ραδιοφωνικὴ διασκευὴ τοῦ 1938 τοῦ *Πολέμου τῶν κόσμων* τοῦ Χ. Γουέλς, ἤλθαν στὴν ἐπικαιρότητα.

Θραύσμα του μετεωρίτη ALH-84001, που προήλθε από τον Άρη.

άποστολές της 10ετίας 2000-2010 έχουν δείξει ότι το νερό υπάρχει ή έχει υπάρξει πολύ πρόσφατα στον Άρη, τόσο σε στερεά όσο και σε υγρή και αέρια μορφή, απλά οι ποσότητες δεν είναι μεγάλες.

Τελικά ο Άρης είναι αρκετά ψυχρός, φτωχός σε οξυγόνο και νερό και απροστάτευτος από την υπεριώδη ακτινοβολία του Ήλιου. Μοιάζει, λοιπόν, αφιλόξενος, τουλάχιστον για τους γήινους οργανισμούς». (Ζαφειρόπουλος, 2019).

Τα ανθρώπινα όντα δεν θα μπορούσαν να επιβιώσουν πολύ, ούτε στον Κόκκινο Πλανήτη, ούτε σε κανέναν που

Το 1996, μια ομάδα επιστημόνων της NASA, που μελετούσε δείγματα του μετεωρίτη ALH-84001, ο οποίος, προερχόμενος από τον Άρη, έπεσε στην Ανταρκτική, ισχυρίστηκε ότι βρήκε απολιθώματα μικροβίων. Άρα, υπήρξε ζωή στον Άρη. Η επιστημονική κοινότητα, όμως, της Αστρονομίας δεν πείστηκε από τις αποδείξεις αυτές. Η μετέπειτα διερεύνηση του θέματος απέδειξε ότι δεν υπάρχει ζωή στον Άρη.

Το ενδιαφέρον συνεχίστηκε και τον 20^ο αιώνα, μέχρι και το 1996, οπότε μια ομάδα επιστημόνων της NASA, που μελετούσε δείγματα του μετεωρίτη ALH-84001, ο οποίος, προερχόμενος από τον Άρη, έπεσε στην Ανταρκτική, ισχυρίστηκε ότι βρήκε απολιθώματα μικροβίων. Άρα, υπήρξε ζωή στον Άρη.

Η επιστημονική κοινότητα, όμως, της Αστρονομίας δεν πείστηκε από τις αποδείξεις αυτές. Η μετέπειτα διερεύνηση του θέματος απέδειξε ότι δεν υπάρχει ζωή στον Άρη.

«Ο Άρης έχει πολικά στρώματα πάγου, όπως και η Γη, αποτελούμενα από διοξείδιο του άνθρακα και νερό (CO₂ & H₂O), τα οποία υποχωρούν και ξαναδημιουργούνται εποχιακά. Όμως στον Άρη δεν υπάρχει υγρό νερό. Οί διαστημικές

δεν είναι ίδιος με τη Γη μας, εκτός και αν τα σώματά τους τροποποιηθούν, για να ταιριάζουν στο περιβάλλον του.

«Το ανθρώπινο σώμα έχει φτιαχτεί, για να ζει σε επίγειο περιβάλλον. Ως αποτέλεσμα, όρισμένες σωματικές και ψυχολογικές προκλήσεις, τόσο κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, όσο και πάνω στον ίδιο τον Κόκκινο Πλανήτη, θα είναι ανυπέρβλητες και θα αποτρέψουν την ανθρώπινη επιβίωση».

Πριν το ταξίδι οι υποψήφιοι πιθανοί ταξιδιώτες πρέπει προηγουμένως να έχουν υποστεί επεμβάσεις που θα έχουν αυξήσει την ωστική και τη μυική μάζά τους και θα έχουν τροποποιήσει βακτηριδιακά τη χλωρίδα των εντέρων τους.

Όσο καλές δε να είναι οι στολές τους, είναι αδύνατον να φοριούνται επί

πολλά χρόνια, χωρίς να χαλάσουν και χωρίς βλαβερές επιδράσεις στον οργανισμό τους. Και το δέρμα, λοιπόν, των άποικων πρέπει να τροποποιηθεί. Ο άνθρωπος δεν είναι φτιαγμένος, για να ζήσει σε διαφορετικά από τη Γη περιβάλλοντα.

Τί υπάρχει, αλήθεια, στον Άρη που δικαιολογεί την ίδρυση άποικιών; Μά, άφθονες πολύτιμες σπάνιες γαίες, αλλά και ασήμι, βισμούθιο, νικέλιο, τιτάνιο, παλλάδιο, πλατίνα και άναρίθμητα άλλα. Ο Άρης άποτελεί ένα πραγματικό χρυσωρυχείο. (Μπουκουβάλα, 2019).

Ζωή στο υπόλοιπο πλανητικό μας σύστημα

Ο Έρμης είναι πολύ θερμός, ενώ δεν έχει καθόλου άτμόσφαιρα, ιδιότητες που όφειλονται στη μικρή άπόστασή του από τον Ήλιο.

Ο Δίας έξακολουθεί να δίνει τὸ ἔναυσμα για διάφορες ὑποθέσεις ότι μπορεί να φιλοξενεί ζωντανούς οργανισμούς ή, τουλάχιστον, προζωικές ενώσεις, διότι ή πυκνή άτμόσφαιρά του περιέχει οργανικά μόρια, τὰ όποια πιθανώς αντιπροσωπεύουν μερικά από τὰ πρώτα στάδια πριν από τήν εμφάνιση τής ζωής. Άν και ή θερμοκρασία είναι χαμηλή στα όρατά στρώματα τών νεφών του, έσωτερικά αυξάνεται. Όμως δεν έχουμε άκόμη σαφείς άποδείξεις για τήν ύπαρξη μιās στερεάς ή υγρής επιφάνειας, στην όποία θα μπορούσε να προσκολληθεί ζωή.

Σε ό,τι άφορᾶ τούς δορυφόρους του Δία, μόνο ή Ίω φαίνεται να έχει έπαρκή θερμοότητα και άτμόσφαιρα, για να ὑποστηρίξει τή ζωή, όπως τή γνωρίζουμε. Όστόσο, τὸ διαστημικὸ σκάφος «Βόγιατζερ» απέδειξε ότι ο δορυφόρος καλύπτεται από ζεστή λάβα και ότι δηλητηριάζεται συνεχώς από θειούχους άτμούς, που άναβλύζουν από μερικά ενεργά ήφαιστεια, πρᾶγμα που κά-

Προσομοίωση καταιγίδας στον Τιτᾶνα.

νει τήν επιφάνειά του έχθρική στις πὸ γνωστὲς μορφές γήινης ζωής.

Στις έξωτερικές περιοχές του ήλιακού μας συστήματος, τὰ περισσότερα σώματα είναι πάρα πολύ ψυχρά, για να άναπτύξουν ζωή. Έν τούτοις ο Τιτᾶνας, ο μεγαλύτερος δορυφόρος του Κρόνου, έχει άτμόσφαιρα που άποτελείται κυρίως από άζωτο, όπως και στη Γη. Πολύ πιθανὸ δὲ να καλύπτεται από έναν ὠκεανὸ παγωμένου μεθανίου, όπως συμβαίνει με τὸν πάγο τών πόλων τής Γῆς.

Οί μεγάλοι φυσικοί δορυφόροι τών πλανητῶν φαίνεται ότι είναι ενδιαφέροντες για τήν άναζήτηση τής ζωής. Η Εὐρώπη και ο Τιτᾶνας έχουν τὶς καλύτερες συνθήκες.

Όπως διαπίστωσε ο δορυφόρος «Γαλιλαίος», που έκτοξεύθηκε τὸ 1995, ή Εὐρώπη καλύπτεται από λεπτὸ στρώμα πάγου, δηλ. νερὸ σε στερεά μορφή, με ρωγμές στα όρια τών διαφόρων πλακῶν του, όπως τὰ γίνα παγόβουνα. Έτσι ή Εὐρώπη άποδείχθηκε ότι είναι τὸ πρώτο οὐράνιο σώμα που διαθέτει νερό.

Ο Τιτᾶνας έχει άφθονη άτμόσφαιρα, ή όποία, όμως, άποτελείται κυρίως από άζωτο και μεθάνιο, με ελάχιστη ποσότητα ὀξυγόνου. Είναι σαν τήν άτμόσφαιρα που διέθετε ή Γη στα πρώτα στάδια τής δημιουργίας της και ουσιαστικά άπέτέλεσε τήν πρώτη ὕλη για τή γένεση τής ζωής. Άπό τὰ εὐρήματα του «Χόιχενς», που προσεδαφίστηκε τὸ 2005 στον Τιτᾶνα, άνακαλύψαμε ότι ή επιφάνειά του καλύ-

Ἄν καὶ ὁ Τιτᾶνας μοιάζει πολὺ μὲ τὴ Γῆ, ὅταν αὐτὴ ἦταν στὰ πρῶτα στάδια τῆς ἐξέλιξής της, τὸ γεγονός ὁμως ὅτι ἔχει μιὰ πολὺ χαμηλὴ θερμοκρασία, πὺ φθάνει τοὺς -180°C , μειώνει σημαντικὰ τὶς πιθανότητες ἀνάπτυξης ζωῆς μελλοντικά.

πτεται ἀπὸ σχηματισμοὺς καναλιῶν, πὺ προῆλθαν ἀπὸ ρυάκια ὑγροῦ μεθανίου, λόγω τῶν βροχοπτώσεων μεθανίου. Ἄν καὶ ὁ Τιτᾶνας μοιάζει πολὺ μὲ τὴ Γῆ, ὅταν αὐτὴ ἦταν στὰ πρῶτα στάδια τῆς ἐξέλιξής της, τὸ γεγονός ὁμως ὅτι ἔχει μιὰ πολὺ χαμηλὴ θερμοκρασία, πὺ φθάνει τοὺς -180°C , μειώνει σημαντικὰ τὶς πιθανότητες ἀνάπτυξης ζωῆς μελλοντικά.

Ἀλλὰ καὶ ὁ μικρὸς δορυφόρος τοῦ Δία, ἡ Καλλιστώ, ἔχει ἓνα μεταβαλλόμενο μαγνητικὸ πεδίο, πὺ σχεδὸν δείχνει τὴν ὑπαρξὴ ὠκεανοῦ κάτω ἀπὸ τὴν παγωμένη κρούστα.

Ὁ Ἐγκέλαδος, ὁ δορυφόρος τοῦ Κρόνου, μὲ τὶς ραβδώσεις τῆς τίγρεως, ἔχει μπεῖ στὴ λίστα μεγάλης πιθανότητας στὶς ἀρχὲς τοῦ 2006, ὅταν τὸ σκάφος «Κασσινί» ἐντόπισε πίδακες στὸν νότιο πόλο του. Ἡ εὕρεση δραστηριότητας καὶ νεροῦ σὲ ἓνα σῶμα τόσο μικρὸ καὶ τόσο μακριὰ ἀπὸ τὸν Ἥλιο εἶναι χωρὶς προηγούμενο.

Ἡ στρατηγικὴ τῆς NASA γιὰ τὴ ζωὴ στὸ ἡλιακὸ μας σύστημα εἶναι: «Ἀκολουθήστε τὸ νερό». Αὐτὸ καθορίζει τὸ σχεδιασμὸ τῶν ἀποστολῶν στὸν Ἄρη καὶ μᾶς δίνει πληροφορίες, γιὰ νὰ προσδοκῶμε κατοικήσιμους κόσμους.

Ὁ Ἐγκέλαδος εἶναι πολὺ μικρὸς, γιὰ νὰ ἔχει γεωλογικὴ δραστηριότητα, ἀλλὰ ἔχει θερμὰ σημεῖα καὶ ἐκτοξεύει σπῆλες

ἀτμῶν νεροῦ ὕψους χιλιομέτρων, τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ ὑδάτινα κοιτάσματα σὲ μικρὸ βάθος ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια, πὺ εἶναι παγωμένη. Μάλιστα, στὸν νότιο πόλο τοῦ Ἐγκέλαδου ὑπάρχει μιὰ θερμὴ κλιτῖδα, πὺ προσφέρει τὴ θερμότητα τοῦ περιβάλλοντος. Τὸ ἀέριο δὲ ἀπὸ τοὺς θερμοπίδακες δὲν ἐπιστρέφει στὴν ἐπιφάνειά του, ἀλλὰ διασκορπίζεται στὸν διαστημικὸ χῶρο καὶ τροφοδοτεῖ τοὺς δακτυλίους τοῦ Κρόνου. Πιστεύεται, λοιπόν, ὅτι πιθανὸν νὰ μπορεῖ νὰ φιλοξενήσει ζωὴ.

Καταλίγουμε, λοιπόν, στὸ συμπέρασμα πὺς οὔτε ἡ Σελήνη, οὔτε οἱ πλανῆτες τοῦ ἡλιακοῦ μας συστήματος ἔχουν τὶς κατάλληλες συνθῆκες, γιὰ νὰ φιλοξενήσουν ζωὴ, τόσο στὸ παρελθόν, ὅσο καὶ στὸ μέλλον. Μόνον ἡ Γῆ μας, πὺ δημιουργήθηκε στὴν πῖδ καλὴ εὐνοϊκὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν Ἥλιο, μόνον αὐτὴ εὐτύχησε νὰ ἔχει τὶς κατάλληλες συνθῆκες, γιὰ νὰ φιλοξενήσει ζωὴ, καὶ μάλιστα σὲ ἀνώτερη μορφή, τὸν ἄνθρωπο. Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει μὲ κάθε τρόπο καὶ κάθε θυσία νὰ τὴ διατηρήσουμε ἀλώβητη, ἀφοῦ εἶναι ἡ ἴδια ἡ κατοικία μας.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ
Μαθηματικός - πρῶν λυκειάρχης
πρῶν Πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας
Ἀστρονομίας καὶ Διαστήματος

Βιβλιογραφία

1. Λεῖβα Μανουὲλ Λόθανο, *Ὁ κόσμος στὴν παλάμη τοῦ χεριοῦ*, «Ενάλιος», Ἀθῖνα 2021.
2. Bell Jim, *Τὸ βιβλίο τοῦ Διαστήματος*, ἐπιμέλεια Ἐ. Πλειώνη, Ἀθῖνα 2018.
3. Ζαφειρόπουλου Βασιλείου, *Εἰσαγωγή στὴν Ἀστρονομία καὶ τὴν Ἀστροφυσικὴ*, Πάτρα 2009.
4. Ζαφειροπούλου Βασιλείου, *Βιοαστρονομία*, Ἐκδόσεις Πανεπιστημίου Πατρῶν, Πάτρα 2019.
5. Μπουκουβάλα Χρυσούλα, «Διαστημικὸς ἐποικισμὸς», ἠλεκτρονικὸ ἄρθρο "Aperoria", 2019.

ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Μὲ Νόμο (4285/2014) τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους διώκεται ποινικῶς ὁ χρησιμοποιοῦν ρατσιστικὸ λόγο. Μὲ βάσι αὐτὸν τὸν Νόμο ἔχουν γίνει διώξεις κάποιων ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἀπλῶς εἶπαν ἢ ἔγραψαν τὴν ἀποψὶ τους, κυρίως ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ὁμοφυλοφιλίας. Τελευταῖο παράδειγμα εἶναι ἡ σύλληψις νεαροῦ οἰκογενειάρχου ὁ ὁποῖος σὲ ραδιοφωνικὸ σταθμὸ προέτρεπε τοὺς ἀκροατὲς νὰ συμμετάσχουν στὴν ἐκδήλωσι γιὰ τὴν ἑλληνικὴ οἰκογένεια ποὺ θὰ ἐπραγματοποιεῖτο μίᾳ ἐβδομάδα μετὰ τὶς διεθνεῖς ἐκδηλώσεις στὴν Θεσσαλονίκη γιὰ τὴν ὑπερηφάνεια τῶν ὁμοφυλοφίλων (gay pride). Δυστυχῶς δὲν εὐρέθη οὔτε ἓνας Ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας μας νὰ διαμαρτυρηθεῖ καὶ νὰ συμπαρασταθεῖ στὸν διωκόμενο οἰκογενειάρχη. Μόνον ἓνας ἀρχηγὸς μικροῦ πολιτικοῦ κόμματος τῆς Βουλῆς ἐπεσκέφθη τὸν συλληφθέντα πρὶν ἀπὸ τὴν δίκη του.

Στὴν Ἀθήνα ἡ προγραμματισμένη ἐκδήλωσις γιὰ τὴν ἑλληνικὴ οἰκογένεια ἀπηγορεύθη ἀπὸ τὴν τοπικὴ Ἀστυνομικὴ Διεύθυνσι ἕνεκα «ἀντισυγκεντρώσεως»! Περιορίζεται δηλαδὴ τὸ συνταγματικῶς προβλεπόμενο δικαίωμα τοῦ εἰρηνικῶς συνέρχεσθαι, ἐπειδὴ κάποιοι δὲν συμφωνοῦν μὲ τὴν συγκέντρωσι αὐτὴ καὶ ἐξαγγέλλουν «ἀντισυγκέντρωσι». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀπαγορεύεται στὴν μίᾳ ἀποψὶ νὰ ἐκφράζεται δημοσίως καὶ εἰρηνικῶς. Καὶ αὐτὸ δὲν θεωρεῖται «ρατσιστικὸ» καὶ ἀντιδημοκρατικὸ.

Στὸν ἠλεκτρονικὸ Τύπο πρὸ μινῶν ἀπεκαλύφθη ὅτι, σὲ ἐκδήλωσι τοῦ Φεστιβάλ Ντοκιμανταῖρ τὸ ὁποῖο διεξήχθη στὴν Θεσσαλονίκη, μέλη τῆς ΛΟΑΤΚΙ κοινότητος ἀνήρτησαν πανῶ μὲ τὴν φράσι: «Destroy Greece» (Καταστρέψτε τὴν Ἑλλάδα). Στὶς ὁμιλίες καὶ παρουσιάσεις αὐτοῦ τοῦ δρωμένου ἐδόθη αὐτὴ ἢ προτροπὴ στοὺς θεατὲς, ἐπειδὴ ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία δὲν εἶναι ἀνεκτικὴ καὶ δὲν ἀγκαλιάζει τὴν φιλοσοφία τοῦ ΛΟΑΤΚΙ κινήματος. Αὐτὸς δὲν εἶναι ρατσιστικὸς λόγος; Ἐκεῖ δὲν ἔπρεπε αὐτεπαγγέλτως νὰ ἐνεργήσῃ ἡ Εἰσαγγελικὴ Ἀρχή; Ἐκεῖ δὲν ὑπῆρχε τὸ παράπτωμα τῆς ὑποκινήσεως μίσους; Ἀντιγράφομε ἀπὸ τὴν ἀθλητικὴ ἴστοσελίδα *Sportime* τὰ ἐξῆς ἀποσπάσματα τοῦ θαρραλέου δημοσιογράφου κ. Ἐλευθερίου Ἀνδρῶν:

«Σὲ πρόσφατο ἄρθρο, ἀσχοληθήκαμε μὲ τὴν κατάπτυστη ἀφίσα τοῦ ντοκιμαντέρ "Ἀδέσποτα Κορμιά", ποὺ φιλοξενήθηκε στὸ Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ Θεσσαλονίκης. Ἦταν ἐκεῖνο τὸ βλάσφημο ἔκτρομα ποὺ παρουσίαζε μὴ ἡμίγυμνη ἔγκυο γυναῖκα πάνω στὸν σταυρό.

Πολλοὶ ἔσπευσαν νὰ ὑπερασπιστοῦν τὴν ἀφίσα, λέγοντας ὅτι ἡ κακόγουστη ἀναπαράστασις ἦταν καθαρὰ... συμβολικοῦ/καλλιτεχνικοῦ χαρακτῆρα, καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε καμία πρόθεσις νὰ χλευάσει τὸν Χριστό. Ὅμως "ξέχασαν" νὰ δώσουν μὴ πειστικὴ ἀπάντησι γιὰ τὴν ἐπιγραφή "INBI" (Ἰησοῦς Ναζωραῖος Βασιλεὺς Ἰουδαίων), πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς σταυρωμένης γυναίκας. Οἱ δικαιολογίες τους εἶναι

πιό κακοφτιαγμένες και από τις αφίσες τους, και ο κόσμος κατάλαβε πολύ καλά τις χριστιανοφοβικές τους αναφορές.

Ζούμε όμως σε μιὰ χώρα που η πίστη είναι υπό διωγμό και η άνωμαλία γίνεται κρατικό δόγμα. Η κυβέρνηση υπερασπίστηκε την “έλευθερία της τέχνης” σε σχετικές ερωτήσεις που έγιναν στη Βουλή, οί διοργανωτές του φεστιβάλ κάλυψαν πλήρως τη ρατσιστική αφίσα, και δυνάμεις της αστυνομίας έστάλησαν για να καταπνίξουν τις πηγαίες αντιδράσεις του εύσεβους κόσμου. Τα “Αδέσποτα Κορμιά” κρύφτηκαν πίσω από τον άδέσποτο όλοκληρωτισμό μιās κυβέρνησης που έπιδοτεί τη βλασφημία και νομοθετεί το άφύσικο.

Στο ίδιο φεστιβάλ έκμαυλισμού της κοινωνίας, αυτό της Θεσσαλονίκης, παρουσιάστηκε με μεγαλοπρέπεια ένα άλλο βλάσφημο και ανθελληνικό ντοκιμαντέρ χείριστης αισθητικής: το “Avant-Drag”. Σε αυτό το εικαστικό σκουπιδοθέαμα, 10 παρενδυτικοί άντρες που αυτοπροσδιορίζονται ως “performers”, “άποδομούν το φύλο, τον έθνικισμό, το άνίκειν, την ταυτότητα, ενώ αντιμετωπίζουν την αστυνομική βαρβαρότητα, την τρανσφοβία και τον ρατσισμό της ελληνικής κοινωνίας”, όπως αναφέρεται στο πρόγραμμα του Φεστιβάλ.

Όπως και στα “Αδέσποτα Κορμιά”, έτσι και ο δημιουργός του «Avant-Drag» ακολουθεί όλες τις -άφορπητα προβλέψιμες- ηλιθιότητες, για να προκαλέσει και

να υπερκεράσει το αδιέξοδο της άταλαντοσύνης του. Ένας από τους τραβεστί πιθηκίζει κάτι που παραπέμπει στον Χριστό και φορά ακάνθινο στεφάνι. Άλλος παρενδυτικός μιμείται την Παναγία. Άλλος έχει σταυρό στο μέτωπο και φωτογραφίζεται σε στάση... προσευχής. Άλλος ντύνεται κλόουν “τσολιάς”, με ανάλογη στολή. Άλλος φέρει... στηθόδεσμο με ελληνικές σημαίες. Δεν χρειάζεται να προσθέσω άλλα. Καταλάβετε το επίπεδο.

Αυτοί που υποτίθεται ότι καταγγέλλουν “τόν ρατσισμό της ελληνικής κοινωνίας”, επιδεικνύουν έναν χυδαίο κοινωνικό ρατσισμό κατά των Ελλήνων χριστιανών, βλασφημώντας κάθε ιερό σύμβολό τους. Και μεταχειρίζονται τα ίδια μπαγάτικα κλισέ, σαν να ξεπήδησαν από τη δεκαετία του ‘80.

Όλοι μαζί οί “performers” και οί συντελεστές αυτής της όφθαλμοπάθειας που περνιέται για “ντοκιμαντέρ”, παρουσιάστηκαν στην πρεμιέρα που φιλοξένησε “υπερήφανα” το Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης πριν 10 μέρες. Εκεί οί παρενδυτικοί σταθῆκαν δίπλα-δίπλα, και με ένα μήνυμα εξέφρασαν τις πραγματικές επιδιώξεις τους, γιατί θέλει ο

ἀνθέλληνας νὰ κρυφτεῖ καὶ ἡ χαρὰ δὲν τὸν ἀφήνει. Κρατώντας ἓνα πλακάτ, ὑψωσαν τὶς λέξεις “DE-STROY GREECE” (Καταστρέψτε τὴν Ἑλλάδα).

Οἱ ἄνθρωποι τὸ λένε καθαρὰ καὶ ξάστερα. Στόχος τους εἶναι νὰ ἰσοπεδώσουν ὅτιδήποτε θυμίζει Ἑλλάδα καὶ Ὁρθοδοξία. Τοὺς πολιτισμικοὺς ἐκπρόσωπους τῆς κατεδάφισης τῆς Ἑλλάδας φιλοξένησε ἡ Βουλὴ στὰ πλαίσια τῆς συζήτησης γιὰ τὸ κατάπτυστο νομοσχέδιο τῆς “ἰσότητας στὸν γάμο”. Ἡ κυβέρνησι λίστηκε τὴ μητρότητα καὶ τὴ πατρότητα ἀπὸ τὸ θησαυροφυλάκιο τῆς φύσης, καὶ τὴν παρέδωσε σὲ πολιτισμικοὺς τρομοκράτες καὶ φορεῖς ἀνωμαλίας. Τὴν Ἑλλάδα τὴν μισοῦν, ἀλλὰ τὰ παιδιά της τὰ θέλουν. Τὴν ἑλληνικὴ οἰκογένεια τὴν

μαθητές, παρακάμπτοντας τοὺς γονεῖς»¹.

Σὲ πορεῖες καὶ διαδηλώσεις ὑπὲρ τῶν ὁμοφυλοφίλων κατ’ ἐπανάληψιν ἐμφανίζονται πανῶ μὲ τὸ σύνθημα: «Στὸ διάολο ἢ πατρίδα, ἢ θρησκεία, ἢ οἰκογένεια. Νὰ πεθάνει ἡ Ἑλλάδα, νὰ ζήσουμε ἐμεῖς». Αὐτὸ τὸ σύνθημα δὲν ἐμπίπτει στὸν ρατσιστικὸ λόγο, ἐναντίον ὅσων πιστεύουν στὴν πατρίδα, θρησκεία καὶ οἰκογένεια; Κι ἐδῶ παραμένει τυφλὴ ἡ ἀρμόδια Εἰσαγγελικὴ Ἀρχή;

Στὰ λεγόμενα προγράμματα «συμπεριληπτικῆς» ἀγωγῆς προβάλλονται ὅλες οἱ μορφές σεξουαλικότητος καὶ παραθεωρεῖται ἡ φυσικὴ ἔνωση τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυνακὸς, χαρακτηρίζονται ἡ ἀγνότης καὶ ἡ παραδοσιακὴ οἰκογένεια ὡς κακὰ στερεότυπα καὶ προωθοῦνται τὰ

Ὁ δῆθεν Ἀντιρατσιστικὸς Νόμος προωθεῖ τὸν ρατσισμό τῆς μονομερείας καὶ φιμώνει κάθε ἀντίθετο ἄποψι. Καὶ αὐτὸ δὲν τιμᾷ οὔτε τὴν κοινωνία μας, οὔτε τὸ δημοκρατικὸ μας πολίτευμα.

ἀπεχθάνονται, ἀλλὰ θέλουν νὰ δημιουργήσουν κακέκτυπό της.

Μὲ μιὰ ματιὰ στὸ Δ.Σ. τοῦ Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης, εὐκόλα καταλαβαίνει κανεὶς γιατί φιλοξενοῦνται τέτοιες ρητορικὲς μίσους κατὰ τῶν Ἑλλήνων, μὲ τὴν κάλυψη τοῦ κράτους. “Ἐνα ἀπὸ τὰ “ὑπερήφανα” μέλη τοῦ ΔΣ εἶναι ἡ –γνωστὴ μας– Θέμις Μπαζάκα, ποὺ εἶχε ζητήσει νὰ καταργηθεῖ ἡ προσευχὴ καὶ τὰ θρησκευτικὰ ἀπὸ τὰ σχολεῖα, εἶχε καταγγεῖλει γιὰ “ρατσισμό” καὶ “θρησκοληψία” τοὺς χριστιανούς καὶ εἶχε ζητήσει νὰ ἐπιβάλλει τὸ κράτος τὴ “σεξουαλικὴ ἐκπαίδευση” στοὺς

παιδάκια τοῦ νηπιαγωγείου καὶ τοῦ δημοτικοῦ σὲ πράξεις σεξουαλικῶ περιεχομένου. Ἐδῶ δὲν ὑποκρύπτεται ἓνας λανθάνων ρατσιστικὸς λόγος ἐναντίον τῆς παραδοσιακῆς οἰκογενείας καὶ τῶν φυσικῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων;

Ἐπίσης, διατάξεις Νόμου (4957/2022, ἄρθρα 336, 347, 348) ἐπιφέρουν στέρνησι μισθοῦ ὄχι σὲ καταδικασθέντα ἀπὸ Δικαστήριο

1 <https://www.sportime.gr/bloggers/eleftherios-andronis/anthelliniko-paralirima-tis-loatki-kinotitas-sto-festival-thessalonikis-katastrepste-tin-ellada-ftouts-thelete-na-kanete-gonis/>

κληρικό, αλλά άπλως σε καταγγελλθέντα ότι χρησιμοποιεί ρατσιστικό λόγο. Έαν ένας όμοφυλόφιλος θεωρήσει τὸ κήρυγμα ἑνὸς ἱερέως ὡς ρατσιστικό καὶ τὸν καταγγείλῃ, ὁ ἱερεὺς θὰ στερηθῆ τοῦ μισθοῦ του, μέχρις ὅτου τελεσιδικήσει ἢ καταγγελία καὶ ἀποδειχθεῖ ἄθως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο φιμώνονται οἱ κληρικοὶ καὶ ἀποτρέπονται νὰ ἀναφέρωνται σὲ ζητήματα τὰ ὅποια μπορεῖ κάποιος νὰ χαρακτηρίσῃ ρατσιστικά².

Στὸ περιοδικὸ *Σωτὴρ* ἀναγνώσαμε τὶς δικαστικὲς περιπέτειες Φινλανδῆς βουλευτοῦ, ἡ ὁποία διώκεται, ἐπειδὴ ἀνέφερε ὅτι στὴν Βίβλο καταδικάζεται ἡ ὁμοφυλοφιλία ὡς ἁμαρτία. «Τὸ ἀπεχθὲς πρόσωπο τῆς σύγχρονης “πολιτικῆς ὀρθότητος”, πὸν κατακλύζει τὰ τελευταῖα χρόνια τὸν δυτικὸ κόσμο, ἀρχίζει ἐμφανῶς πιά νὰ ἀποκαλύπτεται. Ὁ διωγμὸς κατὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως δειχνεῖ νὰ παίρνει πλέον ἐμφανῆ μορφή. Αὐτὸ φανερώνει ἡ πρόσφατη δίωξη στὴ Φινλανδία βουλευτοῦ καὶ πρώην Προέδρου τοῦ Χριστιανοδημοκρατικοῦ Κόμματος καὶ Υπουργοῦ Ἐσωτερικῶν κας Pääivi Maria Räsänen, ἱατροῦ καὶ μητέρας πέντε παιδιῶν. Ἡ κ. Räsänen διώκεται γιὰ “ρητορικὴ μίσους”, ἐπειδὴ ἀντιτάχθηκε στὴν ἐπέλαση τῶν ΛΟΑΤΚΙ στὴ Φινλανδία, παραθέτοντας στίχο ἀπὸ τὴν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολὴ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ἡ δίωξίς της ἄρχισε ἤδη ἀπὸ τὸ 2019, ἐπειτα ἀπὸ σχετικὴ δῆλωσίς της μέσω Twitter, ὅποτε καὶ ξεκίνησαν περαιτέρω ἔρευνες γιὰ τὰ πιστεύματά

της. Τότε ἀνακαλύφθηκε καὶ ἓνα φυλλάδιο πὸν πρὶν ἀπὸ 20 χρόνια ἢ ἴδια εἶχε συγγράψει, βασιμμένο στὸν λόγο τῆς Γραφῆς: “ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς” (Γεν. α' 27). Ἡ κα Räsänen ἀναγκάσθηκε τότε νὰ ὑπομείνει ἐπὶ δεκατρεῖς ὥρες ἀστυνομικὴ ἀνάκριση σχετικὰ μὲ τὶς χριστιανικὲς τῆς πεποιθήσεις. Παρόλα αὐτὰ τὸ Περιφερειακὸ Δικαστήριον τοῦ Ἐλσίνκι, καθὼς ἔπειτα καὶ τὸ Ἐφετεῖο, τὴν ἀθώωσαν τότε ἀπὸ τὴν κατηγορία ὑποκινήσεως σὲ μίσος»³.

Ὁ ὅρος ρατσιστικὸς λόγος φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα ὅτι ἐδημιουργήθη μᾶλλον γιὰ νὰ ἀκούγεται ἡ μία μόνον πλευρὰ αὐτῆ ἡ ὁποία ὑποστηρίζει τὴν ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα καὶ προωθεῖ παντὶ τῶν τρόπων τὰ προνόμιά της ἔναντι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων.

Στὸ Εὐαγγέλιον διαβάσαμε τὴν συμβουλὴ τοῦ Κυρίου μας: «Ὅταν δὲ παραδώσωσιν ὑμᾶς, μὴ μεριμνήσητε πῶς ἢ τί λαλήσετε· δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσετε. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν» (Ματθ. 10: 29-20).

Τὸ θλιβερὸ γεγονός ὅμως παραμένει: Ὁ δῆθεν Ἀντιρατσιστικὸς Νόμος προωθεῖ τὸν ρατσισμό τῆς μονομερείας καὶ φιμώνει κάθε ἀντίθετο ἄποψι. Καὶ αὐτὸ δὲν τιμᾷ οὔτε τὴν κοινωνία μας, οὔτε τὸ δημοκρατικὸ μας πολίτευμα.

I. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

2 https://www.huffingtonpost.gr/entry/antifaseis-toe-epoeryeioe-paideias-kai-nomoi-tromokrateses-gr_63b68c30e4b0b2e150651739

3 <https://www.osotir.org/2024/07/09/diokete-epidi-provale-tin-keni-diathiki/>

ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ

ΠΕΤΡΟΣ-ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΜΠΟΖΩΝΗΣ

(1935-2024)

Ἐκ μέρους τοῦ ΔΣ τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων καὶ τοῦ Συλλόγου Ὁρθοδόξου Ἑσωτερικῆς Ἱεραποστολῆς «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος», τῶν ὁποίων ὁ ἐκλιπὼν ὑπῆρξε ἐνεργὸ μέλος, ἀποχαιρετήσαμε τὸ καλοκαίρι τὸν Πέτρο-Δαμιανὸ Μποζώνη, μὲ βαθιὰ μὲν θλίψη γιὰ τὴν ἀπώλεια ἑνὸς ἐκλεκτοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεργάτη, παράλληλα ὅμως καὶ μὲ βαθιὰ εὐγνωμοσύνη, ποὺ ὁ Θεὸς μᾶς ἀξίωσε νὰ βρεθοῦμε πλάι σὲ ἕναν ἄνθρωπο τόσο σπάνιο καὶ ἐκλεκτό.

να διετέλεσε διευθυντὴς τοῦ Κολλεγίου IST, καὶ παράλληλα συνεργάτης τῆς Ἐκδοτικῆς Ἑταιρείας ΕΣΠΙ στὴ σειρά μαθηματικῶν βιβλίων Schaum's Outline Series, καθὼς καὶ ἐπὶ μακρὸν συνεργάτης τῶν Ἐκδόσεων Πατάκη.

Τὸν ἐκλιπόντα ὅμως τὸν γνωρίσαμε καὶ τὸν ἀγαπήσαμε

κυρίως ὡς θερμὸ ἀγωνιστὴ χριστιανικῆς μαρτυρίας. Ὁ Πέτρος Μποζώνης ἀξιώθηκε νὰ εἶναι ἀπὸ τοὺς νεώτερους συνεργάτες τοῦ ἀειμνήστου καθηγητῆ τῆς Νομικῆς καὶ πρωτοπόρου χριστιανοῦ διανοητῆ Ἀλέξανδρου Τσιριντάνη, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς κορυφαίους χριστιανούς διανοητὲς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα, τοῦ καὶ ἰδρυτῆ τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων. Ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὴ διαύγεια τῆς χριστιανικῆς σκέψης καὶ τὸ φωτεινὸ παράδειγμα τοῦ ἀείμνηστου Καθηγητῆ, συνεργάσθηκε στενὰ μαζί του στὶς Ἐνώσεις «Ἑλληνικὸν Φῶς» καὶ «Ἑλληνικὸς Πολιτισμὸς», καθὼς καὶ στὸ περιοδικὸ *Συζήτησις*, καὶ μετὰ τὴν ἐκδημίᾳ του τὸ 1977 προώθησε μὲ ἄλλους συνεργάτες τὸ ἐπίμοχθο ἔργο τῆς συγκέντρωσης καὶ ἔκδοσης τῶν καταλοίπων τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητῆ.

Ὁ Πέτρος-Δαμιανὸς Μποζώνης γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1935, τέκνο τοῦ Ἀνδρέα καὶ τῆς Αἰκατερίνης Μποζώνη, μικρότερος ἀδελφὸς τοῦ ἀειμνήστου καθηγητῆ Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γεωργίου Μποζώνη. Ἀποφοίτησε τὸ 1952 ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ 2^ο Γυμνάσιο Ἀρρένων Ἀθηνῶν. Φοίτησε στὸ Μαθηματικὸ Τμήμα τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔλαβε πτυχίον καὶ διδακτορικὸ δίπλωμα, συνέχισε δὲ τὶς σπουδές του μὲ μεταδιδακτορικὲς ἔρευνες στὸ Πανεπιστήμιον Durham τοῦ Ἠνωμένου Βασιλείου.

Ἐπιστρέφοντας στὴν Ἑλλάδα, ὑπηρέτησε ὡς ἐπιμελητὴς στὸ Ἐ.Μ. Πολυτεχνεῖο καὶ στὸ ΕΚΠΑ, καὶ τὸ 1972 ἐξελήγητο στὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων, ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ συνταξιοδοτήθηκε ὡς τακτικὸς Καθηγητῆς τῶν Μαθηματικῶν. Στὴν Ἀθή-

Ἐπὶ πολλὰ χρόνια τὸν βλέπαμε νὰ συμμετέχει μὲ ζῆλο στὶς τακτικὲς ἑβδομαδιαίαιες συναντήσεις τοῦ πολυμελοῦς Ἐντευκτηρίου τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων στὸ κτήριο τοῦ «Ἀποστόλου Παύλου» ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καρύτση 14. Δὲν ἦταν δύσκολο νὰ διακρίνει κανεὶς

και να εκτιμήσει βαθιά την έμβριθια της σκέψης του, αλλά παράλληλα και την άκεραιότητα του ήθους του και την προσήνεια του χαρακτήρα του. Έδινε πάντα ιδιαίτερα έμφαση στην ανθρώπινη επικοινωνία, και σε έκανε να νιώθεις πάντα μια ζεστασιά και οικειότητα μαζί του.

Τα τελευταία αρκετά χρόνια τα ένδιαφέροντά του είχαν επεκταθεί πέρα από τα αγαπημένα του Μαθηματικά, στον χώρο της Ψυχολογίας και των Νευροεπιστημών. Και αξίζει να σημειώσουμε, καταθέτοντας και την προσωπική μας μαρτυρία, ότι κάθε φορά που επικοινωνούσαμε μαζί του, ακόμα και σχετικά τελευταία, δεν νιώθαμε πώς είχαμε απέναντί μας έναν απόμαχο της ζωής, έναν συνταξιούχο, αλλά μάλλον έναν νεαρό έρευνητή, γεμάτο ζήλο και ένθουσιασμό για το έρευνητικό αντικείμενο που έβλεπε να ανοίγεται μπροστά του.

Όσοι πιστεύουμε στον Χριστό και παλεύουμε να είμαστε συνεπείς σ' αυτή

μας την πίστη και να ζούμε την παρουσία Του στη ζωή μας γνωρίζουμε πολύ καλά περι των κεκοιμημένων ότι δεν πρέπει να λυπούμαστε «καθώς και οι λοιποί οι μη έχοντες ελπίδα» (Α΄ Θεσ., δ΄ 13). Αλλά δεν είναι και εύκολο να συμβιβασθούμε με την απουσία των ανθρώπων εκείνων που γέμισαν με την παρουσία τους τη ζωή μας. Και η σκέψη μας πάει ασφαλώς στην εκλεκτή σύζυγο του έκλιπόντος αδελφού μας, Θεώνη, και τα παιδιά του, Άνδρέα και Δημήτρη.

Ο Πέτρος-Δαμιανός Μποζώνης ανήκει σε μια γενιά ανθρώπων που φεύγει, και φεύγοντας μας αφήνει πιδ φτωχούς. Αλλά δεν θα παύσει ποτέ να μās εμπνέει με το παράδειγμά της.

Αιώνια του ή μνήμη!

ΗΛΙΑΣ Κ. ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ

Πρόεδρος Χριστιανικής Ένώσεως Έπιστημόνων

ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

Διευθυντής Συντάξεως των Άκτινων

Ή ανανέωση της συνδρομής μπορεί να γίνει με τους εξής τρόπους:

Για συνδρομή Έσωτερικού

- Με κατάθεση στην τράπεζα Eurobank, στον λογαριασμό που διατηρεί η Χριστιανική Ένωσις Άκτινων ύψ' αριθμ.: 0026-0201-94-0100366081 (IBAN: GR 1102602010000940100366081). Να ζητάτε να σημειώνεται ρητώς το όνοματεπώνυμό σας στην Αίτιολογία.
- Στα ΕΛΤΑ με ταχυδρομική έπιταγή στη διεύθυνση του περιοδικού (Καρύτση 14, 105 61 Αθήνα). Προβλέπεται επιβάρυνση με ταχυδρομικά τέλη.
- Στα ΕΛΤΑ με έντυπο ταχυπληρωμής που συναποστέλλεται με το τελευταίο τεύχος κάθε χρονιάς για όσους έχουν όφειλή. Σε αυτήν την περίπτωση δεν προβλέπεται επιβάρυνση με ταχυδρομικά τέλη.

δ) Στα Βιβλιοπωλεία «ΖΩΗ» και συνεργαζόμενα βιβλιοπωλεία.

ε) Σε κατά τόπους συνεργάτες και αντιπροσώπους, οι όποιοι και θα κόβουν σχετικές αποδείξεις.

Για συνδρομή Έξωτερικού

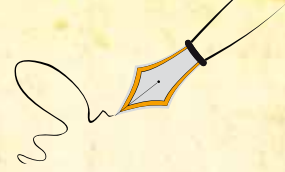
Παρακαλούμε μην αποστέλλετε έπιταγές, γιατί αδυνατούμε να τις εισπράξουμε. Η συνδρομή μπορεί να κατατεθεί με τραπεζικό έμβασμα. Τα στοιχεία που θα χρειαστείτε είναι:

– IBAN: GR1102602010000940100366081

– BIC/Swift Code: ERBKGRAA

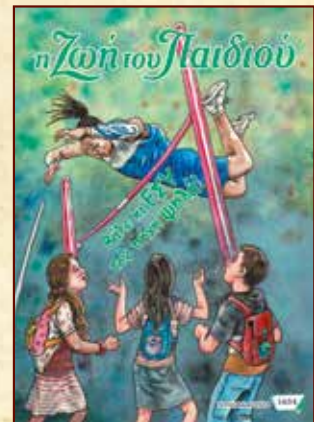
ΠΡΟΣΟΧΗ! Όταν κατατίθεται ένα ποσό στον τραπεζικό λογαριασμό, χωρίς να αναγράφεται στην Αίτιολογία το όνοματεπώνυμο του συνδρομητή / της συνδρομήτριας (ακόμη και αν αναγράφεται: «Ακτίνες συνδρομή 2024» ή ό,τι άλλο), δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ποιά συνδρομή αφορά το συγκεκριμένο ποσό! Αν τυχόν έχετε κάνει κατάθεση, αλλά έχετε αμελήσει να καταγράψετε τα στοιχεία σας στην Αίτιολογία, παρακαλούμε επικοινωνήστε με τα γραφεία του περιοδικού (κατά προτίμηση με μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου), για να μās ενημερώσετε και να μπορέσουμε να πιστώσουμε σωστά το ποσό.

Άξίζει νά διαβάσετε

Τò μνηαίο Όρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία των 100 χρόνων του κοντά στον έλληνικό λαό.

Περιοδικό με ιστορία 60 ετών, που άπευθύνεται στη γυναίκα, στην πνευματική και κοινωνική της παρουσία.

Ένα περιοδικό – πολύτιμος συμπαραστάτης για εκπαιδευτικούς και γονείς.

Νεανικό περιοδικό της “Χριστιανικής Φοιτητικής Ένώσεως” – με τον ένθουσιασμό της νεότητας και τη σφραγίδα της πίστης και της παιδείας.

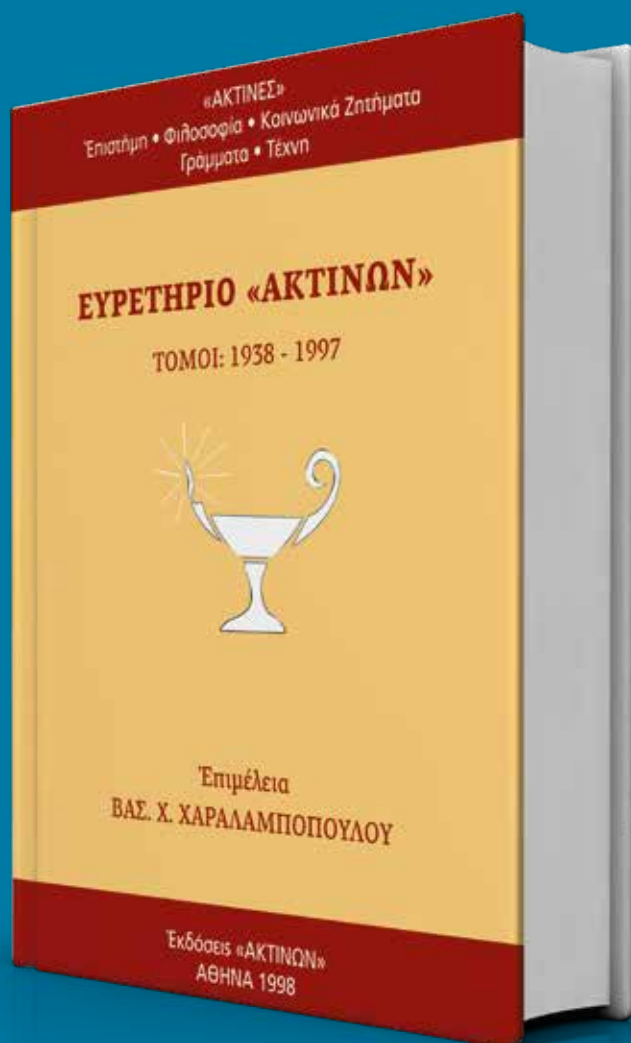
Τò μνηαίο παιδικό περιοδικό που κυκλοφορεί από τò 1946 – ένας πολύτιμος πνευματικός φίλος για τὰ Έλληνόπουλα.

ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ: όλοι οι τόμοι του περιοδικού «Ακτίνες» καθώς και τό εϋρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»

Καρύτση 14, 105 61 Άθῆνα, Τηλ. 210 32.35.023